

საქართველოს სოფლის განვითარების
2017-2020 წლების სტრატეგია
2017 წლის სამოქმედო გეგმა

RURAL DEVELOPMENT STRATEGY
OF GEORGIA FOR 2017-2020
ACTION PLAN FOR 2017

The European Union
for Georgia

ENPARD: Support to Agriculture
and Rural Development

Food and Agriculture
Organization of the
United Nations

Empowered lives.
Resilient nations.

The Rural Development Strategy of Georgia 2017-2020 was developed by the Government of Georgia with assistance from the European Union (EU), in cooperation with the United Nations Development Programme (UNDP) and Food and Agriculture Organization (FAO), under the EU-funded European Neighbourhood Programme for Agriculture and Rural Development (ENPARD).

The Strategy document was published with assistance from the European Union (EU) and United Nations Development Programme (UNDP) in Georgia. Its contents are the sole responsibility of the authors and can in no way be taken to reflect the views of the European Union and UNDP.

საქართველოს სოფლის განვითარების 2017-2020 წლების ეროვნული სტრატეგია შემუშავებულია საქართველოს მთავრობის მიერ ევროკავშირისა (EU) და გაეროს ორი სააგენტოს - გაეროს განვითარების პროგრამისა (UNDP) და გაეროს სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაციის (FAO) მხარდაჭერით, სოფლისა და სოფლის მეურნეობის განვითარების ევროპის სამეზობლო პროგრამის (ENPARD) ფარგლებში.

საქართველოს სოფლის განვითარების 2017-2020 წლების ეროვნული სტრატეგია გამოცემულია ევროკავშირისა და გაეროს განვითარების პროგრამის (UNDP) დახმარებით. გამოცემის შინაარსი ავტორისეულია და მისი ევროკავშირისა (EU) ან გაეროს განვითარების პროგრამის (UNDP) პოზიციადა აღქმა დაუშვებელია.

საქართველოს
სოფლის განვითარების სტრატეგია
2017-2020

შინაარსი

შესავალი	7
1. სიტუაციის ანალიზი	10
1.1. ადმინისტრაციული მოწყობა და მმართველობა, მოსახლეობა და მიგრაცია	10
1.1.1. ზოგადი მიმოხილვა	10
1.1.2. ადმინისტრაციული მოწყობა	10
1.1.3. მმართველობა	11
1.1.4. მოსახლეობა, მიგრაცია	12
1.1.5. მაღალმთიანი რეგიონები	13
1.2. ეკონომიკური მიმოხილვა	14
1.2.1. მთლიანი შიდა პროდუქტი და ვაჭრობა	14
1.2.2. ეკონომიკური აქტივობა სოფლად	17
1.2.3. მოსახლეობის ეკონომიკური მდგომარეობა	18
1.2.4. სოფლის მეურნეობა	20
1.2.5. ტურიზმი	23
1.2.6. სოფლის ინფრასტრუქტურა - გზები, წყალმომარაგება, გაზის მიწოდება, ინტერნეტი და კავშირგაბმულობა	25
1.2.7. სახელმწიფო სერვისებზე ხელმისაწვდომობა	29
1.2.8. სოფლის განვითარებისკენ მიმართული სახელმწიფო პროგრამები	30
1.3. ჩართულობა - თანამშრომლობა ხელისუფლებასა და მოქალაქეებს შორის	35
1.4. სოციალური სერვისები - განათლება, კულტურა, ჯანმრთელობა და სოციალური დაცვა	37
1.4.1. განათლება	37
1.4.2. კულტურა	39
1.4.3. ჯანმრთელობის დაცვა	39
1.4.4. სოციალური დაცვა	40
1.5. დაცული ტერიტორიები, ბიომრავალფეროვნება, გარემოს დაცვა და ბუნებრივი რესურსების მდგრადი მართვა, ნარჩენების მართვა, კლიმატის ცვლილება	41
1.5.1. დაცული ტერიტორიები	41
1.5.2. ნიადაგური რესურსები	42
1.5.3. ტყის რესურსები	43
1.5.4. ბუნებრივი სათიბ-საძოვრები	44
1.5.5. წყლის რესურსები	44
1.5.6. ნარჩენების მართვა	46
1.5.7. კლიმატის ცვლილება და ბუნებრივი კატასტროფები	47

2. ძირითადი გამოწვევები	47
2.1. ეკონომიკური განვითარება და კონკურენტუნარიანობა	49
2.2. სოციალური მდგომარეობა და ცხოვრების დონე	49
2.3. გარემოს დაცვა და ბუნებრივი რესურსების მდგრადი მართვა	50
3. SWOT ანალიზი	50
4. სტრატეგიული ხედვა და ამოცანები	52
4.1. ხედვა	52
4.2. სტრატეგიული ამოცანები	52
4.2.1. პრიორიტეტული სფერო 1: ეკონომიკა და კონკურენტუნარიანობა	52
4.2.2. პრიორიტეტული სფერო 2: სოციალური პირობები და ცხოვრების დონე	53
4.2.3. პრიორიტეტული სფერო 3: გარემოს დაცვა და ბუნებრივი რესურსების	
მდგრადი მართვა	53
5. რისკების შეფასება	53
6. განხორციელება, მონიტორინგი და შეფასება	54
6.1. ზოგადი მიმოხილვა	54
6.2. განხორციელების ინსტიტუციური ჩარჩო და კოორდინაცია	54
6.3. დაფინანსება	55
6.4. საერთაშორისო თანამშრომლობა	55
6.5. დაინტერესებულ მხარეთა ჩართულობა	56
6.6. მონიტორინგი და შეფასება	56

ტერმინთა განმარტება

ENPARD	სოფლისა და სოფლის მეურნეობის განვითარების ევროპის სამეზობლო პროგრამა
DCFTA	ევროკავშირთან ღრმა და ყოვლისმომცველი თავისუფალი სავაჭრო სივრცის შესახებ შეთანხმება
FAO	გაეროს სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაცია
HDI	UNDP-ის ადამიანის განვითარების ინდექსი
LAG	ადგილობრივი სამოქმედო ჯგუფი
LEADER	"Liaison Entre Actions de Développement de l'Économie Rurale" (სოფლის ეკონომიკის განვითარების ღონისძიებებს შორის კავშირი)
STEM	ტექნიკური საგნები
SWOT	ძლიერი და სუსტი მხარეები, შესაძლებლობები, საფრთხეები
UNDP	გაეროს განვითარების პროგრამა
საქსტატი	საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახური
სსიპ	საჯარო სამართლის იურიდიული პირი
რეგიონი	სახელმწიფო რწმუნებულის - გუბერნატორის სამოქმედო ტერიტორია

შესავალი

ქვეყნის მდგრადი ეკონომიკური განვითარებისა და ინკლუზიური ეკონომიკური ზრდისთვის დიდი მნიშვნელობა ენიჭება სოფლის განვითარებას. სოფლის განვითარება საერთაშორისო და ევროპული საუკეთესო პრაქტიკის შესაბამისად მნიშვნელოვანია სოფლად მცხოვრები მოსახლეობის კეთილდღეობის ზრდის და სოფელსა და ქალაქს შორის ეკონომიკური უთანაბრობის შემცირებისთვის.

აუცილებელია სოფლის მეურნეობის იმ პოტენციალის კარგად გაცნობიერება, რომელსაც შეძლია ინოვაციური, ინკლუზიური და მდგრადი გადაწყვეტილებების შემოთავაზება ისეთი მიმდინარე და სამომავლო საზოგადოებრივი გამოწვევების დასაძლევად, როგორცაა ეკონომიკური კეთილდღეობა, სასურსათო უსაფრთხოება, კლიმატის ცვლილება, რესურსების მართვა და სოციალური ჩართულობა.

სოფლის განვითარების და სოფლის მეურნეობის პოლიტიკა უნდა ეფუძნებოდეს სოფლის იდენტობას და ტენდენციებს, რაც უნდა განხორციელდეს ინტეგრირებული სტრატეგიების განხორციელებით და მრავალდარგობრივი მიდგომებით. ამ პოლიტიკამ უნდა უზრუნველყოს ეკონომიკის დივერსიფიკაცია და მენარმოების განვითარების, ინვესტიციების, ინოვაციებისა და დასაქმების ხელშეწყობა. მათ მეტი მნიშვნელობა უნდა შესძინონ სოფლის იდენტობას და შექმნან მდგრადი განვითარების საფუძველი, უზრუნველყონ სოციალური ჩართულობა და ადგილობრივი განვითარება, ისევე, როგორც ხელი შეუწყონ მეურნეობებისა და თემების სიცოცხლისუნარიანობას სოფლად.

სოფლის განვითარება დღეს საქართველოში ძალიან მნიშვნელოვანია, ვინაიდან მოსახლეობის 42.8% (1,591.9 ათასი ადამიანი) სოფლად ცხოვრობს (2016 წლის 1 იანვრის მდგომარეობით), ხოლო 2015 წელს დასაქმებულთა 48.6% სოფლის მეურნეობა, ნადირობა და მეტყევეობა, თევზჭერა, მეთევზეობაშია დასაქმებული. 2015 წლის მონაცემებით, სოფლის მეურნეობის წილი მთლიან შიდა პროდუქტში (მშპ) 9.1%-ს შეადგენს.

საქართველოს სოფლების დინამიური განვითარებისკენ მიმართული მიდგომა უნდა აერთიანებდეს კომპლექსურ და სტრატეგიულ მეთოდებზე დაფუძნებულ სპეციალურ ღონისძიებებს, რომელთა განხორციელების შედეგად გაუმჯობესდება სოფლად მცხოვრებთა ყოფა და ამავდროულად, გაუმჯობესდება და უკეთ იქნება დაცული კულტურული მემკვიდრეობა და ბუნებრივი გარემო.

ამგვარი ღონისძიებები შეიძლება მოიცავდეს ეკონომიკის დივერსიფიკაციის ხელშეწყობას, სოფლის მოსახლეობისთვის ახალი ეკონომიკური შესაძლებლობების განვითარებას, სოფლის მეურნეობაში ინოვაციების და თანამედროვე ტექნოლოგიების დანერგვის მხარდაჭერას, სოფლის მეურნეობის პროდუქტების წარმოების და მარკეტინგის ხელშეწყობას, ფერმერული მეურნეობების კონკურენტუნარიანობის ამაღლებას, ტყის და ბუნებრივი რესურსების მდგრადი მართვის უზრუნველყოფას. დიდი მნიშვნელობა ენიჭება ასევე სოციალურ ჩართულობას და ადგილობრივი მოსახლეობის აქტიურობას ადგილობრივი საჭიროებების იდენტიფიცირებისა და მოგვარების გზებთან დაკავშირებით გადაწყვეტილების მიღებაში.

უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს ამ ეტაპზე არ გააჩნია სოფლის განვითარების ერთიანი პოლიტიკა, რომელიც უკვე წარმატებით ხორციელდება როგორც ევროკავშირის წევრ, ასევე, მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში.

საქართველოსა და ევროკავშირს შორის 2014 წლის 27 ივნისს ხელმოწერილი ასოცირების შესახებ შეთანხმების მე-10 თავის - „სოფლის მეურნეობა და სოფლის განვითარება“

თანხმად, საქართველომ უნდა უზრუნველყოს სოფლის და სოფლის მეურნეობის განვითარება ევროკავშირის პოლიტიკის და საუკეთესო პრაქტიკის შესაბამისად და დაუახლოვოს საქართველოს კანონმდებლობა ევროპულს, ასევე, ხელი შეუწყოს როგორც ცენტრალური, ასევე ადგილობრივი ხელისუფლების შესაძლებლობების გაძლიერებას, რათა პოლიტიკის დაგეგმვა და შეფასება შეესაბამებოდეს ევროპულ ნორმებს. “მხარეები ითანამშრომლებენ, რათა ხელი შეუწყონ სოფლის მეურნეობისა და სოფლის განვითარებას, კერძოდ, პოლიტიკისა და კანონმდებლობის თანმიმდევრული დაახლოების გზით” (ასოცირების შეთანხმება, მუხლი 333).

ევროკავშირის სოფლის განვითარების პოლიტიკას 2020 წლამდე 6 ძირითადი პრიორიტეტი¹ აქვს, რომლებიც მიმართულია ეკონომიკური, სოციალური და გარემოს კუთხით არსებული გამოწვევების დაძლევისკენ. ესენია:

1. სოფლად, სოფლისა და სატყეო მეურნეობაში ცოდნის გადაცემისა და ინოვაციების ხელშეწყობა;
2. ყველა რეგიონში, ყველა ტიპის სოფლის მეურნეობის სიცოცხლისუნარიანობის და კონკურენტუნარიანობის ამაღლება და ინოვაციური სასოფლო-სამეურნეო ტექნოლოგიებისა და ტყის რესურსების მდგრადი მართვის ხელშეწყობა;
3. სურსათის წარმოებაში ღირებულებათა ჯაჭვის ორგანიზების ხელშეწყობა, მათ შორის, სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოება და მარკეტინგი, საქონლის სათანადო პირობებით უზრუნველყოფა და სოფლის მეურნეობაში რისკების მართვა;
4. სოფლის მეურნეობასა და ტყის რესურსებთან დაკავშირებული ეკოსისტემების აღდგენა, დაცვა და გაუმჯობესება;
5. რესურსების ეფექტიანი გამოყენების ხელშეწყობა და სოფლის მეურნეობაში, სურსათის წარმოებასა და შეტყვევებაში ეკოლოგიურად სუფთა და კლიმატის ცვლილებებისადმი მდგრადი ეკონომიკის მხარდაჭერა;
6. სოფლად სოციალური ჩართულობის, სიღარიბის შემცირებისა და ეკონომიკური განვითარების ხელშეწყობა.

ევროკავშირის მიდგომის მთავარი მახასიათებელი და გაცხადებული მიზანია საზოგადოების ძალისხმევით გამოვლინდეს ადგილობრივი პრიორიტეტები, განისაზღვროს სტრატეგიები, საითკენაც შემდგომში მიმართული იქნება ინვესტიციები. მნიშვნელოვანია ამგვარი მიდგომის საქართველოში გამოყენების მექანიზმების შემუშავება და იმის განსაზღვრა, თუ როგორ იმოქმედებს ეს მექანიზმი ამჟამინდელ რეგიონული და მუნიციპალური დონის დაგეგმარებაზე. ადგილობრივი თანამშრომლობის ერთ-ერთ მექანიზმად შესაძლებელია განხილულ იქნეს ადგილობრივი სამოქმედო ჯგუფების (LAG) ფუნქციონირება.

მიუხედავად საქართველოს მთავრობის მიერ განხორციელებული მნიშვნელოვანი ღონისძიებებისა, სოფლის მოსახლეობა სხვადასხვა სოციალური, ეკონომიკური და ინფრასტრუქტურული პრობლემების წინაშე დგას. ჯერ-ჯერობით ისევ გამოწვევაა ადგილობრივი მოსახლეობისთვის ფინანსურ რესურსებზე ხელმისაწვდომობა, თანამედროვე ტექნოლოგიებისა და ცოდნის არასაკმარისი გამოყენება, რაც, თავის მხრივ, მნიშვნელოვან ბარიერს უქმნის მეწარმეობის, მათ შორის, მცირე და საშუალო მეწარმეობის განვითარებას.

¹ http://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020/index_en.htm

მნიშვნელოვანი განსხვავებაა დედაქალაქსა და დანარჩენ რეგიონებს შორის როგორც მოსახლეობის საშუალო ყოველთვიურ შემოსავლებში, ასევე, საშუალო ყოველთვიურ შემოსავლებში ერთ შინამეურნეობაზე და მოსახლეობის ერთ სულზე. თბილისში ეს მაჩვენებლები გაცილებით მაღალია, ვიდრე დანარჩენ რეგიონებში. იგივე მდგომარეობაა ხარჯების კუთხითაც. თბილისში შექმნილი დამატებული ღირებულება ქვეყანაში შექმნილი მთლიანი დამატებული ღირებულების 48.4%-ია (2014). მხოლოდ ამ მაჩვენებლებითაც ცხადია, რაოდენ დიდი განსხვავებაა ქალაქის (ამ შემთხვევაში - თბილისის) და სოფლის მოსახლეობის ცხოვრების დონეს შორის.

სწორედ ამ უთანაბრობის გამოსწორებისთვის მნიშვნელოვანია სოფლის განვითარების ერთიანი ხედვის და სტრატეგიის შემუშავება, რომელიც ასახავს ქვეყანაში არსებულ რეალურ სურათს და დაფუძნებული იქნება საუკეთესო საერთაშორისო და ევროპულ პრაქტიკაზე, რომელიც, თავის მხრივ, მიზნად ისახავს სოფლის მოსახლეობის კეთილდღეობის ამაღლებისა და სოფლის კონკურენტუნარიანობის ზრდის ხელშეწყობას.

წინამდებარე სტრატეგია შემუშავებულია საქართველოში სოფლად არსებული მდგომარეობის ანალიზის საფუძველზე და მასში ასახულია არსებული შეფასებები, ადგილზე განხორციელებული და მიმდინარე პროგრამები. სპეციფიკური ღონისძიებები განწერილია თანდართულ სამოქმედო გეგმაში. სტრატეგიაში ასევე გათვალისწინებულია სამოქმედო გეგმის განხორციელების, მონიტორინგისა და შეფასების მექანიზმები.

ტერმინი „სოფლად“ გულისხმობს არა მხოლოდ სოფლებს (როგორც სოფელი განმარტებულია კანონმდებლობით) არამედ სხვა დასახლებულ პუნქტებსაც. მაგალითად, მუნიციპალიტეტების ადმინისტრაციულ ცენტრებს, რომლებიც შეიძლება იყოს დაბა ან ქალაქი. თბილისის შემთხვევაში კი, ასევე, ადმინისტრაციულ ერთეულებს - რაიონებს, რომლებიც შედის თბილისის საზღვრებში.

სოფლის განვითარების სტრატეგიაში გათვალისწინებულია საქართველოს მთავრობის პრიორიტეტები და ყველა იმ სექტორული თუ მულტისექტორული განვითარების მიმართულებები, რომლებიც კავშირშია სოფლის განვითარებასთან.

წინამდებარე სოფლის განვითარების სტრატეგია და შესაბამისი სამოქმედო გეგმა (2017 წლისთვის) შემუშავებულია საქართველოს სოფლის მეურნეობის სამინისტროს კოორდინაციით, ყველა შესაბამისი სახელმწიფო უწყების ჩართულობით, გაეროს სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაციასთან (FAO) და გაეროს განვითარების პროგრამასთან (UNDP) აქტიური თანამშრომლობითა და მხარდაჭერით. დოკუმენტის შემუშავების პროცესში ასევე უზრუნველყოფილ იყო დაინტერესებულ პირთა ჩართულობა. შეხვედრები ჩატარდა საქართველოს ყველა რეგიონის წარმომადგენლებთან, მათ შორის, მუნიციპალიტეტების, ბიზნეს სექტორის, არასამთავრობო ორგანიზაციების და სამოქალაქო საზოგადოების წარმომადგენლებთან.

- დაბა - დასახლება, რომლის ტერიტორიაზეც განლაგებულია სამრეწველო საწარმოები ან/და ტურისტული და საკურორტო დაწესებულებები ან/და სამკურნალო და სოციალურ-კულტურული დაწესებულებები და რომელიც ასრულებს ადგილობრივი ეკონომიკურ-კულტურული ცენტრის ფუნქციებს. დაბის ინფრასტრუქტურა არსებითად ორიენტირებული არ არის სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობაზე. დაბის კატეგორიას შეიძლება მიეკუთვნოს დასახლება, თუ იგი მუნიციპალიტეტის ადმინისტრაციული ცენტრია, ან მას აქვს შემდგომი ეკონომიკური განვითარებისა და მოსახლეობის ზრდის პერსპექტივა;
- ქალაქი - დასახლება, რომლის ტერიტორიაზეც განლაგებულია სამრეწველო საწარმოები და ტურისტული, სამკურნალო და სოციალურ-კულტურული დაწესებულებათა ქსელი, რომელიც ასრულებს ადგილობრივი ეკონომიკურ-კულტურული ცენტრის ფუნქციებს. ქალაქის ინფრასტრუქტურა ორიენტირებული არ არის სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობაზე. ქალაქის კატეგორიას შეიძლება მიეკუთვნოს დასახლება, რომლის რეგისტრირებულ მოსახლეთა რაოდენობა 5000-ზე მეტია. დასახლებას, რომლის რეგისტრირებულ მოსახლეთა რაოდენობა 5000-ზე ნაკლებია, ქალაქის კატეგორია შეიძლება მიენიჭოს, თუ იგი მუნიციპალიტეტის ადმინისტრაციული ცენტრია, ან მას აქვს შემდგომი ეკონომიკური განვითარებისა და მოსახლეობის ზრდის პერსპექტივა, ანდა ის განსაზღვრულია, როგორც თვითმმართველი ქალაქი.

1.1.3. მმართველობა

საქართველოში მმართველობის ორდონიანი ადმინისტრაციული სტრუქტურაა - ცენტრალური და ადგილობრივი მმართველობა.

ადგილობრივი თვითმმართველობა მუნიციპალიტეტებში - თვითმმართველ ქალაქებსა და თვითმმართველ თემებში ხორციელდება.

დღეისთვის ადგილობრივი თვითმმართველობა ხორციელდება 76 მუნიციპალიტეტში, მათ შორის, 64 თვითმმართველ თემში და 12 თვითმმართველ ქალაქში.

მუნიციპალიტეტს გააჩნია როგორც საკუთარი, ასევე სახელმწიფო ხელისუფლებისგან დელეგირებული უფლებამოსილებები. მუნიციპალიტეტში ადგილობრივი თვითმმართველობა ხორციელდება არჩევითი წარმომადგენლობითი (მუნიციპალიტეტის საკრებულო) და აღმასრულებელი (გამგებელი/მერი) ორგანოების მიერ. სოფლის/დაბის/ქალაქის მოსახლეობის ადგილობრივი თვითმმართველობის განხორციელებაში მონაწილეობის ფორმა არის დასახლების საერთო კრება. მუნიციპალიტეტებში, განსაკუთრებით სოფლებში, ქალები ნაკლებად არიან ჩართულნი გადაწყვეტილების მიღების პროცესში. კვლევის შედეგების მიხედვით, რომელიც საქართველოს 6 რეგიონში ჩატარდა, საკრებულოში დასაქმებული ქალების საშუალო მაჩვენებელი 9%-ს შეადგენს. ქალები უმეტესწილად პასიურები არიან სათემო გადაწყვეტილებების მიღებაშიც, რაც მათ მიერ საკუთარი როლის აღქმიდან გამომდინარეობს და რაც უკავშირდება ქალის ძირითად საქმიანობად საოჯახო საქმიანობის მიჩნევას.²

სტრატეგიის მიზნებიდან გამომდინარე მნიშვნელოვანია ადგილობრივი ჩართულობის დამატებითი ქმედითი მექანიზმების შექმნა და მათში ქალების და ახალგაზრდების მონაწილეობის წახალისება. ასევე საჭიროა სოფლის მოსახლეობის აღჭურვა ამ მექანიზმების გამოყენებისათვის საჭირო უნარებით. ამ თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია,

² სოფლის მეურნეობისა და ადგილობრივი განვითარების სისტემების გენდერული ანალიზი http://www2.unwomen.org/~media/field%20office%20georgia/attachments/publications/2016/the%20gender%20assesm.pdf?_=1&d=20160418T143111

მათ შორის, ადგილობრივი სამოქმედო ჯგუფების საპილოტე პროექტები, რომელიც ევროკავშირის მხარდაჭერით ხორციელდება სამ მუნიციპალიტეტში - ბორჯომის განვითარების ჯგუფი, ლავოდების განვითარების ჯგუფი და ყაზბეგის განვითარების ჯგუფი³. პროექტი ეფუძნება ევროპული LEADER მდგომის პრინციპებს, რომელიც გულისხმობს ადგილობრივი განვითარების საკითხებში და გადაწყვეტილებების მიღებაში ადგილობრივი ინტერესთა ჯგუფების ჩართულობას. სამივე მუნიციპალიტეტში, საზოგადოებრივ საწყისებზე, ვერძო, საჯარო და ასევე არასამთავრობო სექტორების წარმომადგენლების მონაწილეობით შექმნილია ადგილობრივი განვითარების ჯგუფები, რომლებიც აქტიურად მონაწილეობენ ადგილობრივი საჭიროებების იდენტიფიცირებასა და პრიორიტეტული პროექტების შერჩევის და განხორციელების პროცესში.

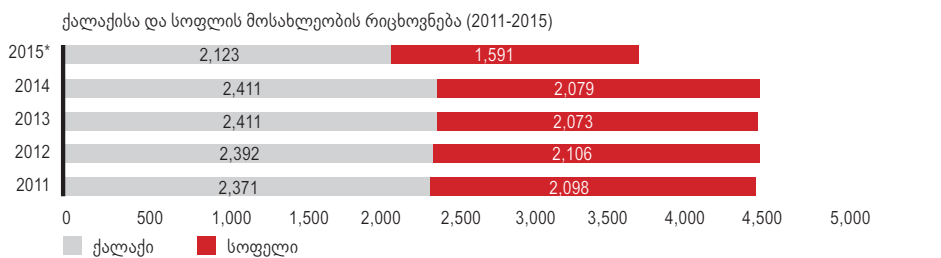
აღსანიშნავია, რომ სტატისტიკა უპირატესად წარმოებს მუნიციპალური დაცვის მიხედვით. შესაბამისად, მონაცემები დიდი სიზუსტით არ ასახავს სოფლებთან დაკავშირებულ მაჩვენებლებს.

1.1.4. მოსახლეობა, მიგრაცია

სოფლის მოსახლეობა საქართველოში მცირდება. საქართველოს მოსახლეობა 3.71 მილიონ ადამიანს შეადგენს (2015 წლის იანვრის მდგომარეობით) ოკუპირებული ტერიტორიების გარდა.⁴ მოსახლეობის 42.8% (2015 წლის იანვარი) ცხოვრობს სოფლად⁵ (დიაგრამა 1).

2014 წლის მოსახლეობის საყოველთაო აღწერის მიხედვით სოფლის მოსახლეობის რიცხოვნობა 24%-ით შემცირდა 2002 წელთან შედარებით. საქართველოს ზოგიერთ რეგიონში კლების დონე კიდევ უფრო მაღალი იყო (37.4% რაჭა-ლეჩხუმისა და ქვემო სვანეთის რეგიონებში, 29% სამეგრელო-ზემო სვანეთის რეგიონში). გარდა იმისა, რომ მოსახლეობის ნაწილი საზღვარგარეთ ემიგრაციაში მიდის, მაღალია შიდა მიგრაციის დონეც. სოფლად მცხოვრები მოსახლეობის ნაწილი ურბანულ ცენტრებში, ძირითადად ქალაქებში მიემართება. მიგრანტების განსაკუთრებულად დიდი რაოდენობის შემოღინება დედაქალაქში ხდება. სოფლის ტერიტორიებიდან მიგრაციის ერთ-ერთი მიზეზია სამუშაო ადგილების ნაკლებობა ან არარსებობა. სტატისტიკის მიხედვით, მიგრაციის მაჩვენებელი კაცებში გაცილებით მაღალია, ვიდრე ქალებში⁶. ასევე, ხარისხობრივი კვლევები აჩვენებს რომ სოფლად შინამეურნეობების დიდი ნაწილი დამოკიდებულია ქალების შრომაზე.

დიაგრამა 1. ქალაქის და სოფლის მოსახლეობა⁷

წყარო: საქსტატი

³ საქართველოში ევროკავშირის მხარდაჭერით შექმნილ ადგილობრივ სამოქმედო ჯგუფებს უწოდებენ - „განვითარების ჯგუფებს“ შესაბამისი გეოგრაფიული არეალის მიითითებით
⁴ საქსტატი
⁵ საქსტატი
⁶ მიგრაციის სახელმწიფო კომისია (2015). http://migration.commission.ge/files/migration_profile_of_georgia_2015.pdf
⁷ * ცვლილება აისახება 2014 წლის საყოველთაო აღწერით, რომლის შედეგებიც ჩამოვარდებოდა ყოველწლიური კვლევების შედეგებს.

საქართველოს რეგიონები ერთმანეთისგან განსხვავდება მოსახლეობის სიმჭიდროვით, დასახლებების სიდიდით, ურბანული და სასოფლო დასახლებების ტიპებით. დაბლობები და შავი ზღვის სანაპირო ზოლი შედარებით უფრო მჭიდროდ არის დასახლებული, ვიდრე მთიანი ადგილები.

1.1.5. მაღალმთიანი რეგიონები

საქართველოს მაღალმთიანი რეგიონები საქართველოს დაბლობთან და ურბანულ რეგიონებთან შედარებით მნიშვნელოვანი სტრუქტურული სისუსტეებით ხასიათდება. ძირითადი პრობლემებია: ეკონომიკის სუსტი დივერსიფიკაცია, მიგრაცია, უკიდურესი სიღარიბე, სუსტი ინფრასტრუქტურა, ჯანდაცვის და სხვა საჭარო სერვისებზე შეზღუდული ხელმისაწვდომობა.

მაღალმთიან რეგიონებში შემოსავლის ძირითადი წყაროა სოფლის მეურნეობა. მაღალმთიან რეგიონებში, სოფლის მეურნეობაში დასაქმება მთლიანი დასაქმების 47%-ს შეადგენს. თუმცა, სოფლის მეურნეობის დაბალი პროდუქტიულობა და მიწის ფრაგმენტაცია განაპირობებს იმას, რომ ფერმერები წარმოებულ სასოფლო-სამეურნეო პროდუქტებს მნიშვნელოვანწილად საკუთარი მოხმარებისთვის იყენებენ. ქალები წარმოადგენენ თვითდასაქმებულების დიდ ნაწილს. 2015 წელს, თვითდასაქმებულ ქალთა 58.6% დაკავებულია არაანაზღაურებადი საქმიანობით.

მაღალმთიან რეგიონებში სამუშაო ადგილების შემქმნელი საქმიანობების სიმცირე ახალგაზრდების მიგრაციის ერთ-ერთი მთავარი მიზეზია. 2015 წელს, რაჭა-ლეჩხუმისა და ქვემო სვანეთის რეგიონში მოსახლეობის ბუნებრივი ზრდა უარყოფითი იყო და -473-ს შეადგენდა, მაშინ, როცა შიდა ქართლში (ბარი) ეს მაჩვენებელი 569 იყო. (საქსტატი, 2015). ბუნებრივი ზრდის ასევე უარყოფითი მაჩვენებელი დაფიქსირდა სამეგრელო-ზემო სვანეთის (-399) და მცხეთა-მთიანეთის (-184) რეგიონებში.

მაღალმთიან რეგიონებში ჯანდაცვის ხელმისაწვდომობა შეზღუდულია. მიუხედავად იმისა, რომ ყველა სოფელში არის ექიმი, რომელსაც შეუძლია ადგილობრივ მოსახლეობას პირველადი სამედიცინო დახმარება გაუწიოს, ადამიანებს მედიკამენტების შეძენისას ავთიაქების შეზღუდული რაოდენობის გამო სირთულეები ექმნებათ, ამიტომაც მათ უნევთ ქალაქებში წასვლა.

განათლების ხელმისაწვდომობა ნაწილობრივ პრობლემატურია. ზოგადი განათლების დაწყებითი საფეხური ყველა სოფლის სკოლაში ხორციელდება, ხოლო საბაზო ან/და საშუალო საფეხურები - მხოლოდ რამდენიმე სოფლის სკოლაში. ერთიან ეროვნულ გამოცდებში მთიანი რეგიონებიდან აბიტურიენტების საშუალო მაჩვენებელი უფრო დაბალია, ვიდრე ქალაქში მცხოვრები აბიტურიენტების. გარდა ამისა, სტუდენტებს მაღალმთიანი რეგიონებიდან უმაღლეს საგანმანათლებლო პროგრამებზე სწავლის გაგრძელებისას აქვთ ფინანსური პრობლემები⁸.

მაღალმთიანი რეგიონების განვითარების ხელშეწყობის მიზნით, 2015 წელს მიღებულ იქნა „მაღალმთიანი რეგიონების განვითარების შესახებ“ საქართველოს კანონი. კანონით მაღალმთიანი დასახლება განსაზღვრულია, როგორც დასახლება, რომელიც ზღვის დონიდან 1500 მეტრის ან მეტ სიმაღლეზე მდებარეობს. ამის მიუხედავად, საქართველოს მთავრობა უფლებამოსილია სხვადასხვა კრიტერიუმის გათვალისწინებით (მთის ფერდობის დაქანება, ინფრასტრუქტურის ადგილმდებარეობა, კლიმატი და ბუნებრივი გარემო, სასოფლო-სამეურნეო მიწების უკმარისობა, დემოგრაფიული ვითარება,

⁸ შრომის მოთხოვნის კვლევა, STEM საგანმანათლებლო პროგრამებსა და საქმიანობებში მონაწილეობის ბარიერები საქართველოში (2014), MCA საქართველო

მათ შორის გამწვავებული მიგრაციული პროცესები) მაღალმთიანი დასახლების სტატუსი მიანიჭოს დასახლებას, რომელიც ზღვის დონიდან არანაკლებ 800 მეტრზე მდებარეობს. გამონაკლის შემთხვევებში კი, იმავე კრიტერიუმების მიხედვით - 800 მეტრზე დაბლა მდებარე დასახლებასაც. ზღვის დონიდან შესაბამისი სიმაღლის მიუხედავად, მაღალმთიანი დასახლების სტატუსი კანონით შემდეგ ადგილებს მიენიჭა: ხევი, მთიულეთი, პანკისის ხეობა, მთიანი აჭარა, გუდამაყრის ხეობა, ფშავ-ხევსურეთი, თუშეთი, ზემო სვანეთი, ქვემო სვანეთი, ლეჩხუმი და რაჭა. ასევე, მაღალმთიან დასახლებაში მოქმედ მწვარემ-სუბიექტებს ენიჭებათ სპეციალური სტატუსი და გათვალისწინებულია შეღავათები.

კანონი ითვალისწინებს სპეციალურ შეღავათებს მაღალმთიან დასახლებებში მცხოვრები ადამიანებისთვის. გათვალისწინებულია შეღავათები ორი მიმართულებით - სოციალური და საგადასახადო.

კანონის თანახმად ასევე, შეიქმნა მთის განვითარების ეროვნული საბჭო, რომელიც მაღალმთიანი რეგიონების განვითარებაზე მუშაობს.

1.2. ეკონომიკური მიმოხილვა

1.2.1. მთლიანი შიდა პროდუქტი და ვაჭრობა

მთლიანი შიდა პროდუქტი: 2015 წელს, საქართველოს მთლიანი შიდა პროდუქტი (მშპ) ერთ სულ მოსახლეზე შეადგენდა 8,550.9 ლარს, ხოლო ნომინალური მშპ - 31,755.6 მლნ ლარს. ამავე წელს, მშპ-ს რეალური ზრდის მაჩვენებელი 2.9%-ს შეადგენდა (ცხრილი 1). წლიური ინფლაციის საშუალო დონემ 2015 წელს 4.0% შეადგინა.

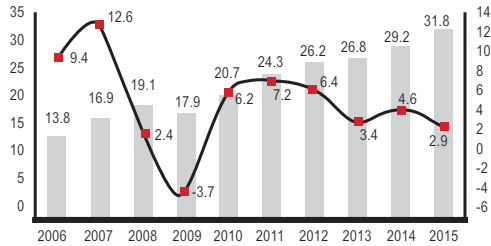
ცხრილი 1. მშპ-ს ზრდა საქართველოში

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
მშპ-ს რეალური ზრდა (%)	9.4	12.6	2.4	-3.7	6.2	7.2	6.4	3.4	4.6	2.9
მშპ ერთ სულ მოსახლეზე (ლარი)	3,133.1	3,866.9	4,352.9	4,101.3	4,675.7	5,447.1	5,818.1	5,987.6	6,491.6	8,550.9
მშპ ერთ სულ მოსახლეზე, PPP (\$)	4,944.1	5,788.6	6,124.7	6,025.6	6,568.3	7,286.9	8,002.4	8,527.3	9,198.2	9,629.9

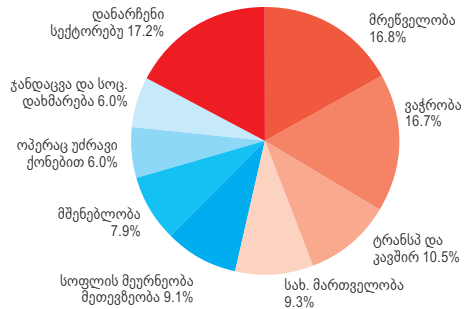
წყარო: საქსტატი, საერთაშორისო სავალუტო ფონდი

2015 წელს, მშპ-ს სტრუქტურაში ყველაზე დიდი წილი მრეწველობას (16,8%), ვაჭრობას (16,7%) და ტრანსპორტს და კავშირგაბმულობას (10,5%) უჭირავს. სოფლის მეურნეობის წილი მშპ-ში 9.1%-ია (დიაგრამები 2 და 3).

დიაგრამა 2. ნომინალური მშპ და რეალური ზრდა

დიაგრამა 3. მშპ-ს სტრუქტურა 2015

წყარო: საქსტატი

ბიზნეს-სექტორი: 2006 - 2015 წლებში, ბიზნეს სექტორის მთლიანი ბრუნვა 4-ჯერ გაიზარდა და 2015 წელს 57.0 მლრდ ლარი შეადგინა. ამასთან სამეწარმეო საქმიანობაში სოფლის მეურნეობის და მასთან დაკავშირებული სექტორების ბრუნვა ამ პერიოდში 6.5-ჯერ გაიზარდა და 2015 წელს 304.8 მლნ ლარი შეადგინა⁹. ამავე პერიოდში, პროდუქციის გამოშვება 7.6-ჯერ გაიზარდა და 2015 წელს 340.9 მლნ ლარი შეადგინა. ბიზნეს სექტორში, სოფლის მეურნეობის სფეროში დასაქმებულთა რაოდენობა 2006-2015 წლებში 2.7-ჯერ გაიზარდა და 2015 წელს 11 840 ადამიანი შეადგინა. ამავე პერიოდში, სოფლის მეურნეობასა და მასთან დაკავშირებულ საქმიანობაში დასაქმებულთა საშუალო თვიური ანაზღაურება 4.0-ჯერ გაიზარდა და 2015 წელს 577.4 ლარი შეადგინა.

საგარეო ვაჭრობა: საქართველოს საგარეო ვაჭრობა მზარდი ტენდენციით ხასიათდება. 2006-2015 წლებში საგარეო სავაჭრო ბრუნვა დაახლოებით 2,2-ჯერ გაიზარდა. 2015 წელს, საგარეო სავაჭრო ბრუნვამ 9,9 მლრდ. აშშ დოლარს მიაღწია, ექსპორტმა - 2,2 მლრდ. დოლარს, ხოლო იმპორტმა - 7,7 მლრდ. დოლარს.

2015 წელს, სოფლის მეურნეობის პროდუქტების ექსპორტის წილი მთლიან ექსპორტში 27.8%-ს შეადგენდა (612.2 მლნ აშშ დოლარი), ხოლო იმპორტში - 14.3%-ს (1,106.4 მლნ აშშ დოლარი). ძირითად საექსპორტო პროდუქტებს თხილი და ღვინო წარმოადგენს.

სოფლის მეურნეობის პირველადი და კვების პროდუქტების იმპორტი წლების მანძილზე მნიშვნელოვნად აღემატებოდა ექსპორტის მოცულობას, რაც ძირითადად განპირობებულია ამ პროდუქტების წარმოების დაბალი მოცულობით და შესაბამისი სექტორების სუსტი კონკურენტუნარიანობით უცხოელ მწარმოებლებთან შედარებით.

სოფლის მეურნეობის პროდუქტების სხვადასხვა კატეგორიის ძირითადი საექსპორტო ბაზრებია:

- ✓ ღვინო, არაალკოჰოლური და სპირტიანი სასმელები: ევროკავშირის ქვეყნებიდან ნიდერლანდები, საფრანგეთი, პოლონეთი, ლატვია და ლიტვა, ხოლო დსთ-ს ქვეყნებიდან - რუსეთი, უკრაინა, სომხეთი, ყაზახეთი;
- ✓ თხილი და კაკალი: ევროკავშირის ქვეყნებიდან იტალია, გერმანია, ესპანეთი და ჩეხეთი, ხოლო დსთ-ს ქვეყნებიდან - რუსეთი და უკრაინა;
- ✓ ხილის და ბოსტნეულის კონსერვები: გერმანია, ავსტრია, სლოვაკეთი;
- ✓ ხილის და ბოსტნეულის წვენები: გერმანია და საბერძნეთი;

⁹ სოფლის მეურნეობა, ნადრობა და სატყეო მეურნეობა

- ✓ თხილის ფქვილი: გერმანია, საფრანგეთი;
- ✓ ციტრუსი: დსთ-ს ქვეყნებიდან რუსეთი, უკრაინა, ამერბაიჯანი;
- ✓ მსხვილფეხა და წვრილფეხა ცოცხალი პირუტყვი: ამერბაიჯანი, ლიბანი, საუდის არაბეთი.

2015 წელს, 2014 წელთან შედარებით, ევროკავშირის ქვეყნებში მნიშვნელოვნად გაიზარდა შემდეგი სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის ექსპორტი:

- ✓ თხილი - გაიზარდა 4%-ით (5.4 მლნ. აშშ დოლარით) და 149.1 მლნ. აშშ დოლარი შეადგინა. ექსპორტი მნიშვნელოვნად გაიზარდა იტალიაში (27%-ით და 9.5 მლნ. აშშ დოლარით) და გერმანიაში (40%-ით და 13,6 მლნ. აშშ დოლარით). ძირითადი საექსპორტო ბაზრებია: იტალია (30%), გერმანია (32%), ესპანეთი (8%) და ჩხეეთი (7%);
- ✓ ხილისა და ბოსტნეულის კონსერვები - გაიზარდა 38%-ით (2.1 მლნ. აშშ დოლარით) და 7.7 მლნ. აშშ დოლარი შეადგინა. ექსპორტი მნიშვნელოვნად გაიზარდა გერმანიაში (42%-ით და 1.4 მლნ. აშშ დოლარით) და ავსტრიაში (5-ჯერ და 1.2 მლნ. აშშ დოლარით). ძირითადი საექსპორტო ბაზრებია: გერმანია (62%), ავსტრია (20%), სლოვაკეთი (8%).
- ✓ თხილის ფქვილი - გაიზარდა 50%-ით (1.3 მლნ. აშშ დოლარით) და 4.0 მლნ. აშშ დოლარი შეადგინა. ექსპორტი მნიშვნელოვნად გაიზარდა გერმანიაში (46%-ით და 0.8 მლნ. აშშ დოლარით). ძირითადი საექსპორტო ბაზრებია: გერმანია (61%), საფრანგეთი (21%).

2015 წელს, სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის ექსპორტი დსთ-ს ქვეყნებში, 2014 წელთან შედარებით 43%-ით (228.5 მლნ. აშშ დოლარით) შემცირდა და 306.8 მლნ. აშშ დოლარი შეადგინა. 10%-ით (65.0 მლნ აშშ დოლარით) არის შემცირებული ასევე აგროსურსათის იმპორტი დსთ-დან.

სოფლის მეურნეობის პირველადი და გადამუშავებული პროდუქტების ექსპორტისათვის ხელსაყრელ პირობებს ქმნის ლიბერალური სავაჭრო რეჟიმები. ევროკავშირთან ღრმა და ყოვლისმომცველ თავისუფალ სავაჭრო სივრცის შესახებ შეთანხმება (DCFTA) ძალაში შევიდა 2014 წლის პირველი სექტემბრიდან. საქართველოს აქვს თავისუფალი ვაჭრობის შეთანხმებები დამოუკიდებელ სახელმწიფოთა თანამეგობრობასთან (CIS) და თურქეთთან (2008 წლიდან), უპირატესი ხელშეწყობის რეჟიმი (MFN) ვაჭრობის მსოფლიო ორგანიზაციის (WTO) წევრ ქვეყნებთან, პრეფერენციათა განზოგადებული სისტემა (GSP) აშშ-სთან, კანადასთან, იაპონიასთან. 2016 წელს საქართველომ დაასრულა მოლაპარაკებები თავისუფალი სავაჭრო სივრცის შექმნასთან დაკავშირებით ევროპის თავისუფალი ვაჭრობის ასოციაციასთან (EFTA). 2016 წელს დასრულდა მოლაპარაკებები თავისუფალი სავაჭრო სივრცის შესახებ ჩინეთის სახალხო რესპუბლიკასთან, რაც მნიშვნელოვანია საქართველოს სასოფლო სამეურნეო პროდუქციის, განსაკუთრებით კი ღვინის ექსპორტის ზრდისთვის.

პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები: სამეწარმეო, საინვესტიციო და ინსტიტუციონალური გარემოს გაუმჯობესებამ ხელი შეუწყო საქართველოში მნიშვნელოვანი მოცულობის პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების შემოდინებას. ამასთან, სოფლის მეურნეობაში და დაკავშირებულ სექტორებში პირდაპირი ინვესტიციების წილი დაბალია. 2007-2015 წლებში სოფლის მეურნეობაში მთლიანი ინვესტიციების წილი საშუალოდ 1.1%-ს შეადგენს და ჯამურად 124.1 მლნ აშშ დოლარს უტოლდება. ამავე დროს უნდა აღინიშნოს, რომ 2015 წელს სოფლის მეურნეობაში შემოსულმა ინვესტიციებმა გადააჭარბა წინა წლების მაჩვენებელს და 14.6 მლნ აშშ დოლარი შეადგინა, რაც 19%-ით აღემატება 2014 წლის მონაცემს.

ცხრილი 2. მთლიანი დამატებული ღირებულების განაწილება რეგიონების მიხედვით (2014)

რეგიონი	დამატებული ღირებულება (მლნ ლარი)
კახეთი	1 459.1
თბილისი	12 147.1
შიდა ქართლი და მცხეთა-მთიანეთი	1 485.2
ქვემო ქართლი	2 162.9
სამცხე-ჯავახეთი	724.6
აჭარა	2 039.7
გურია	584.4
სამეგრელო-ზემო სვანეთი	1 807.4
იმერეთი, რაჭა-ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთი	2 685.2
მშპ საბაზისო ფასებში	25 095.7

წყარო: საქსტატი

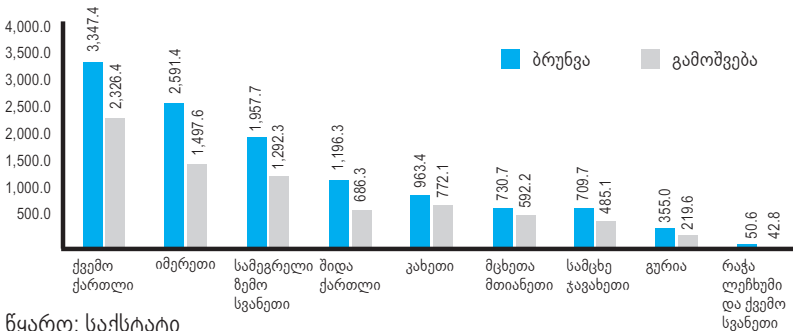
1.2.2. ეკონომიკური აქტივობა სოფლად

სოფლად ეკონომიკის სუსტი დივერსიფიკაცია და სოფლის მეურნეობის დაბალი პროდუქტიულობა იწვევს მთლიანობაში სოფლის ეკონომიკის სისუსტეს. აღსანიშნავია, რომ ქვეყანაში შექმნილი მთლიანი დამატებული ღირებულების 48%-ზე მეტი თბილისში იქმნება, რაც საქართველოს ეკონომიკის ურბანიზაციის მაღალ დონეზე მეტყველებს. დამატებული ღირებულების ყველაზე მცირე ნაწილი - 2% გურიის რეგიონზე მოდის (ცხრილი 2).

სამწარმოო საქმიანობა რეგიონების მიხედვით

რეგიონებში საწარმოთა ბრუნვის და გამოშვების მაჩვენებელი მნიშვნელოვნად ჩამორჩება თბილისის მაჩვენებელს. თბილისის წილი საწარმოთა მთლიან ბრუნვასა და გამოშვებაში წლების მიხედვით მაღალია. 2015 წელს, თბილისზე ბრუნვის დაახლოებით 72% და გამოშვების 66% მოდის. რეგიონულ ჯრილში საწარმოთა ბრუნვის და გამოშვების ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი დაფიქსირდა აჭარის რეგიონში. ბრუნვისა და გამოშვების ყველაზე მცირე მაჩვენებლით რაჭა-ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთის რეგიონი გამოირჩევა (დიაგრამა 4).

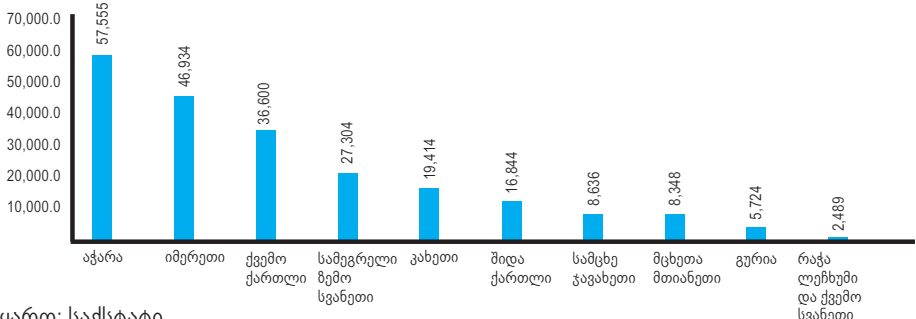
დიაგრამა 4. საწარმოთა ბრუნვა და გამოშვება რეგიონების მიხედვით 2015

წყარო: საქსტატი

რეგიონების მიხედვით, ბიზნეს-სექტორში დასაქმების ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი აჭარაშია, ხოლო ყველაზე მცირე - რაჭა-ლეჩხუმისა და ქვემო სვანეთის რეგიონში. თბილისში დასაქმებულთა დაახლოებით 63% მოდის (დიაგრამა 5).

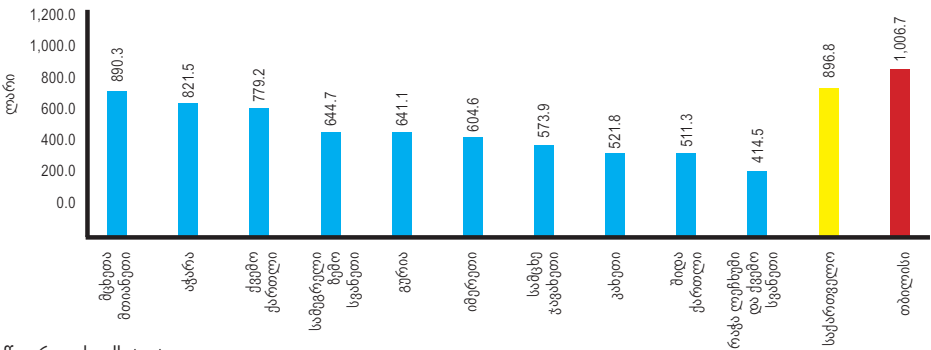
დიაგრამა 5. ბიზნეს სექტორში დასაქმებულთა საშუალო-წლიური რაოდენობა რეგიონების მიხედვით 2015

წყარო: საქსტატი

2015 წლის მონაცემებით, ბიზნეს სექტორში დასაქმებულთა საშუალო-თვიური ხელფასი, რეგიონების მიხედვით, ყველაზე მაღალი მცხეთა-მთიანეთის რეგიონშია, ხოლო ყველაზე დაბალი - რაჭა-ლეჩხუმისა და ქვემო სვანეთის რეგიონში (დიაგრამა 6). თბილისში ფიქსირდება ხელფასების ყველაზე მაღალი მოცულობა - 1,006.7 ლარი

დიაგრამა 6. ბიზნეს სექტორში დასაქმებულთა საშუალოთვიური ხელფასი რეგიონების მიხედვით

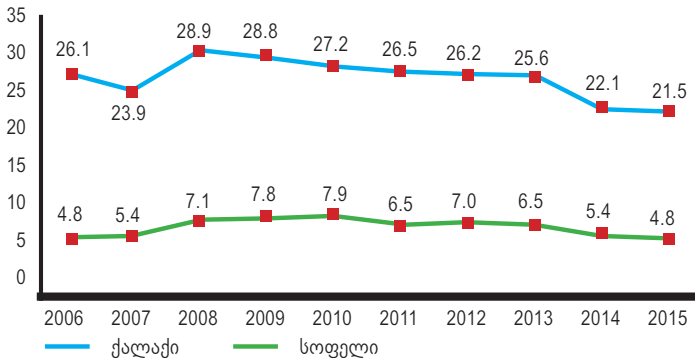

წყარო: საქსტატი

1.2.3. მოსახლეობის ეკონომიკური მდგომარეობა

უმუშევრობის დონე ბოლო წლების განმავლობაში მნიშვნელოვნად შემცირდა, თუმცა ის კვლავ გამოწვევას წარმოადგენს. ზოგადად, 2015 წელს სოფლად უმუშევრობის საშუალო დონე (4.8%) მნიშვნელოვნად დაბალი იყო, ვიდრე ქალაქში (21.5%, დიაგრამა 7).

დიაგრამა 7. უმუშევრობის დონე ქალაქ-სოფლის ჭრილში (%) (2015)

წყარო: საქსტატი,

რეგიონალურ ჭრილშიც, უმუშევრობის დონე ყველაზე მაღალი თბილისშია (21.4%). რეგიონებში კი გაცილებით დაბალი, რაც გამომწვეულია იმით, რომ რეგიონებში მცხოვრები აქტიური მოსახლეობის უმეტესობა თვითდასაქმებულია საოჯახო მეურნეობებში, ძირითადად კი - სოფლის მეურნეობის სფეროში.

ამასთან, შედარებით დაბალი უმუშევრობა არ ისახება უკეთეს შემოსავლებსა და სიღარიბის მაჩვენებლების პოზიტიურ დინამიკაში სოფლად (ცხრილი 3).

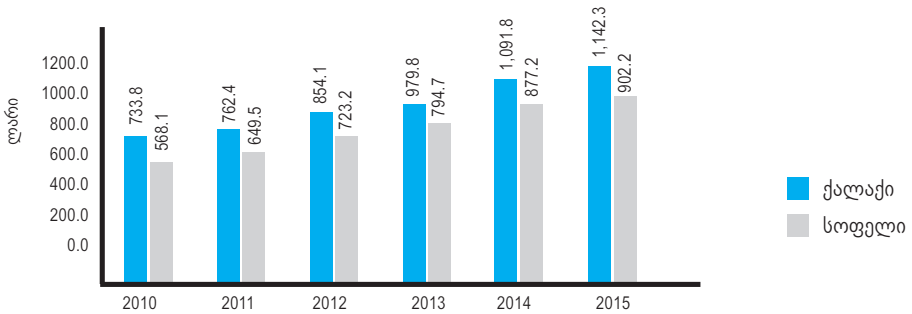
სოფლის და ქალაქის ტერიტორიების ეკონომიკური მონაცემების ანალიზი თვალსაჩინოს ხდის სოფლისა და ქალაქის მოსახლეობის საარსებო სტანდარტებს შორის დიდ სხვაობას. თუმცა, ეს განსხვავება ქვეყნების უმეტესობისთვისაა დამახასიათებელი და ამ კუთხით საქართველო გამონაკლისს არ წარმოადგენს. მიუხედავად იმისა, რომ შინამეურნეობების შემოსავლები წლების მიხედვით სტაბილურად მზარდია როგორც ქალაქად, ასევე სოფლად, 2015 წლის მონაცემებით, სოფლად ერთი შინამეურნეობის საშუალო თვიური შემოსავალი 21%-ით ჩამორჩება ანალოგიურ მაჩვენებელს ქალაქის შემთხვევაში (დიაგრამა 8). 2015 წელს, სოფლად დაქირავებულ პირთა საერთო რაოდენობა 257.4 ათასი კაცი იყო, ხოლო ქალაქად ეს მაჩვენებელი ორჯერ მეტი - 496,0 ათასი კაცი იყო. აღსანიშნავია, რომ სიღარიბის ფარდობითი მაჩვენებელი¹⁰ წლების მანძილზე სოფლად გაცილებით მაღალია, ვიდრე ქალაქად და 25%-ს აჭარბებს, მაშინ როდესაც ქალაქში ეს მაჩვენებელი 20%-ზე ნაკლებია. 2015 წელს საქართველოში ფარდობითი სიღარიბე შეადგენდა 20.1%-ს, მათ შორის - 25.3%-ს სოფლად და 14.7%-ს ქალაქად.

¹⁰ შედიანური მოხმარების 60 პროცენტის ქვევით მყოფი მოსახლეობის წილი

ცხრილი 3. 15 წლის და უფროსი ასაკის მოსახლეობის განაწილება ეკონომიკური აქტივობის მიხედვით რეგიონალურ ჭრილში 2015 (ათასი კაცი)

2015 წელი	კახეთი	თბილისი	შიდა ქართლი	ქვემო ქართლი	აჭარის ა.რ	სამეგრელო-ზემო სვანეთი	იმერეთი*1	დანარჩენი რეგიონები**	სულ
სულ აქტიური მოსახლეობა	192.0	447.7	148.9	212.2	200.7	216.6	376.5	226.8	2021.5
დასაქმებული	180.7	352.0	135.5	192.2	170.4	189.5	343.5	216.1	1779.9
დაქირავებული	53.2	293.6	42.4	64.0	69.1	69.2	111.4	50.6	753.4
თვითდასაქმებული	127.4	58.4	93.1	128.1	101.1	114.9	229.8	165.2	1018.1
გაურკვეველი	0.1	0.0	0.0	0.1	0.2	5.4	2.3	0.4	8.4
უმუშევარი	11.3	95.7	13.4	20.0	30.3	27.1	33.1	10.7	241.6
მოსახლეობა სამუშაო ძალის გარეშე	77.1	342.7	61.5	79.2	82.7	90.3	155.2	69.7	958.3
უმუშევრობის დონე (%)	5.9	21.4	9.0	9.4	15.1	12.5	8.8	4.7	12.0
აქტიურობის დონე (%)	71.4	56.6	70.8	72.8	70.8	70.6	70.8	76.5	67.8
დასაქმების დონე (%)	67.1	44.5	64.4	66.0	60.1	61.8	64.6	72.9	59.7

დიაგრამა 8. ერთი შინამეურნეობის საშუალო თვიური შემოსავლები ქალაქად და სოფლად

წყარო: საქსტატი

სოფლის მეურნეობის არასახარბიელო სტრუქტურის მიუხედავად სოფლის შემოსავლები იზრდება, რაშიც გარკვეულ როლს ემიგრანტების ფულადი გზავნილები თამაშობს. ამ გარემოებამ გარკვეულწილად შეარბილა სოფლის (სადაც მოსახლეობის თითქმის ნახევარი ცხოვრობს) მაცხოვრებლებზე უარყოფითი სასოფლო-სამეურნეო მაჩვენებლების გემოქმედება.

1.2.4. სოფლის მეურნეობა

სოფლის მოსახლეობისთვის დასაქმებისა და შემოსავლის ძირითად წყაროს სოფლის მეურნეობა წარმოადგენს. ამჟამად, სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულია სამუშაო ძალის 43%, საიდანაც 97%-ზე მეტი თვითდასაქმებულია. სოფლად მცხოვრები მოსახლეობისთვის ალტერნატიული დასაქმების შესაძლებლობები დაბალია.

2015 წელს, სოფლის მეურნეობაში შექმნილმა დამატებულმა ღირებულებამ (ქვეყნის მშპ-ში) 2,507.6 მლნ ლარი შეადგინა, ხოლო რეალურმა ზრდამ 1.5%. 2015 წლის მონაცემებით, სოფლის მეურნეობის წილი ქვეყნის მშპ-ში 9.1%-ია. პირველად წარმოებაში შექმნილი დამატებული ღირებულების 48% მეცხოველეობაზე მოდის, ხოლო 21% - ხილის, კაკლის, სასმელებისა და სუნელ-სანელებლების წარმოებისათვის საჭირო კულტურების მოყვანაზე. კვების მრეწველობაში შექმნილი დამატებული ღირებულება აღნიშნული პერიოდისათვის 1,827.8 მილიონ ლარს შეადგენდა, რაც მშპ-ს 6.7%-ია. კვების მრეწველობაში შექმნილი დამატებული ღირებულების 39% შინამეურნეობებში პროდუქციის გადამუშავებაზე მოდის, ასევე მნიშვნელოვანი წილი უკავია ალკოჰოლური სასმელების წარმოებას.

საქართველოს ტერიტორიის 3 მილიონ ჰექტარზე მეტი (ტერიტორიის 43.4%) სასოფლო-სამეურნეო სავარგულებია, რომლებშიც ასევე შედის სათიბ-საძოვრები, ხოლო დანარჩენი ტერიტორიის 43% დაფარულია ტყის საფარით.

2014 წლის სასოფლო-სამეურნეო აღწერის მიხედვით, მეურნეობების სარგებლობაში არსებული სასოფლო-სამეურნეო მიწის თითქმის ნახევარი (47.9%) სახნავს წარმოადგენს, საიდანაც 30% დაუმუშავებელია.

დღემდე სოფლის მეურნეობის განვითარებისა და კონკურენტუნარიანობის ზრდის ერთ-ერთ მნიშვნელოვან ხელისშემშლელ ფაქტორად რჩება ურთულეს პოლიტიკურ ვითარებაში (1992-1998 წ.) განხორციელებული მიწის რეფორმა, რამაც მეურნეობების მცირე ფართობებად დანაწევრება და წარმოების ნატურალიზაცია გამოიწვია.

2014 წლის სასოფლო-სამეურნეო აღწერის მიხედვით, 1 ჰექტარამდე მიწას ფლობს მიწათმოსარგებლეთა 73.1%, 1-დან 5 ჰექტარამდე ფართობს - 25.5%, ხოლო 5 ჰექტარზე მეტს - მხოლოდ 1.5%. პრობლემას ამწვავებს ისიც, რომ მეურნეობების კუთვნილი 1 ჰექტარი მიწა საშუალოდ წარმოდგენილია 2-3 ნაკვეთად. აქედან გამომდინარე, მომგებიანი და ეკონომიკურად ძლიერი სოფლის მეურნეობის განვითარება მიწების კონსოლიდაციის გარეშე შეუძლებელია. სასოფლო-სამეურნეო მიწის ფონდის რაციონალური მართვის, სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ბაზრის განვითარებისა და სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწების მიზნობრივი გამოყენების ხელშეწყობის მიზნით, განხორციელდება ღონისძიებები ფერმერთა რეესტრისა და მიწათსარგებლობის გეოინფორმაციული სისტემის შექმნის მიმართულებით. უნდა აღინიშნოს, რომ სოფლად მცხოვრების მოსახლეობის მნიშვნელოვან ნაწილს ჯერ კიდევ დაურეგისტრირებელი აქვს საკუთრებაში არსებული მიწა ფართობი. შესაბამისად, მათი ეკონომიკური აქტივობისთვის გამოყენება შეუძლებელია (მაგ: საკრედიტო რესურსის უზრუნველყოფისთვის).

ამ ეტაპზე დაწყებულია და წარმატებით მიმდინარეობს მიწის რეგისტრაციის სახელმწიფო პროექტი, რომლის მიზანია მოქალაქეთათვის მიწის რეგისტრაციის ხელმისაწვდომობის გაზრდა და რეგისტრაციის ნახალისება, რაც მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს მიწის პირველადი რეგისტრაციის დასრულების პროცესს. მიწის სრულყოფილი სარეგისტრაციო და საკადასტრო მონაცემთა ბაზის არსებობა კი მიწის ბაზრის განვითარების წინაპირობას წარმოადგენს.

თანამედროვე ტექნოლოგიების, კაპიტალისა და საბაზისო ცოდნის ნაკლებობამ დროთა განმავლობაში პროდუქტიულობის, მიწის ნაყოფიერებისა და მოსავლიანობის შემცირება გამოიწვია. აქედან გამომდინარე, სოფლის მეურნეობის კონკურენტუნარიანობის გაზრდა მხოლოდ თანამედროვე ტექნოლოგიების/ინოვაციების დანერგვითა და ფერმერების უნარებისა და შესაძლებლობების გაძლიერებით არის შესაძლებელი. საქართველოს მასშტაბით, 59 მუნიციპალიტეტში ფუნქციონირებს სოფლის მეურნეობის საინფორმაციო-საკონსულტაციო სამსახურები, რომელთა ერთ-ერთი ძირითადი ფუნქცია თანამედროვე ტექნოლოგიებისა და ინოვაციების საშუალებით ფერმერთა ცოდნის დონის ამაღლებაა. აღსანიშნავია, რომ საქართველოს იუსტიციის სამინისტროს მიმართულებით სფეროში მოქმედი სსიპ - სახელმწიფო სერვისების განვითარების სააგენტოს 43 საზოგადოებრივ

ცენტრში საჯარო და კერძო სექტორის 200-ზე მეტ ხელმისაწვდომ სერვისის შორის, ასევე, ხელმისაწვდომია სოფლის მეურნეობის სამინისტროს შპს „მექანიზატორის“ სერვისები.

სოფლის მეურნეობის პროდუქტიულობა მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული სასოფლო-სამეურნეო წარმოების საშუალებებსა და მომსახურების ხელმისაწვდომობაზე. ამ მიმართულებით ერთ-ერთ ძირითად ხელის შემშლელ ფაქტორს ბაზარზე ფასისა და ხარისხის შესაბამისი წარმოების საშუალებებისა და მომსახურების არარსებობა წარმოადგენს, რაც ხშირ შემთხვევაში ფერმერებისთვის მძიმე ფინანსური შედეგებით მთავრდება.

სოფლის მეურნეობის პროდუქციის პირველადი წარმოების პროდუქტიულობის ზრდა და თვითღირებულების შემცირება მნიშვნელოვნად არის დამოკიდებული ხარისხიანი სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის გამოყენებაზე. ამჟამად კერძო სექტორში არსებული სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის უმეტესი ნაწილი გაუმართავი და ამორტიზირებულია, რაც აფერხებს საშუალების აგროვადებში შესრულებას, ზრდის წარმოებული პროდუქციის თვითღირებულებას, აუარესებს მოსავლის ხარისხს და ამცირებს წარმოების მოცულობას. აღნიშნული პრობლემის მოგვარების მიზნით, მომავალში განხორციელდება მნიშვნელოვანი პროექტები სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის ხელმისაწვდომობის ასამაღლებლად.

საქართველოს სოფლის ტერიტორიებზე სასაწყობე მეურნეობების და შესაბამისი მომსახურებების ნაკლებობაც შეიმჩნევა. შესაბამისი მომსახურებების ნაკლებად გამოყენების ძირითადი მიზეზი, საწყობების და მაცივრების შემთხვევაში, სოფლიდან დიდი მანძილით დაშორება და ფასია. სახელმწიფო ხელს შეუწყობს მოსავლის აღების შემდგომი ტექნოლოგიების დანერგვას - შემნახველი, დამხარისხებელი, შემფუთავი, გადამამუშავებელი და სადისტრიბუციო სექტორების განვითარებას. ამით უზრუნველყოფილი იქნება დამატებული ღირებულების შემქმნელი სრული ციკლის შემადგენელი კომპონენტების ინტეგრაცია.

ქვეყანაში ჯერ კიდევ არ არის კარგად განვითარებული და კონკურენტუნარიანი სოფლის მეურნეობის პროდუქტების გადამამუშავებელი მრეწველობა, თუმცა იგი ზრდის ტენდენციით ხასიათდება. 2015 წელს, საკვები პროდუქტების წარმოების ბრუნვას¹¹ გადამამუშავებელი მრეწველობის მთლიანი ბრუნვის 45.6% უკავია და 2,9 მილიარდ ლარს აღემატება. გამოშვებას გადამამუშავებელი მრეწველობის მთლიანი გამოშვების 46.6% უკავია და 2,8 მილიარდ ლარს აღემატება.

სოფლის მეურნეობის პროდუქტების გაყიდვიდან მიღებული შემოსავლის წილი ფულად და არაფულად სახსრებში 2015 წლისათვის მხოლოდ 7.8%-ია, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ მეურნეობები სუსტადაა განვითარებული.

უკანასკნელ პერიოდში შეინიშნება სოფლის მეურნეობის სექტორში კერძო ინვესტიციების ზრდის ტენდენცია, თუმცა მცირე და საშუალო მენარმეებისთვის, ასევე, პირველადი სოფლის მეურნეობის პროდუქციის მწარმოებელი ფერმერებისთვის ერთ-ერთ ძირითად გამოწვევას ფინანსურ რესურსებზე ხელმისაწვდომობა წარმოადგენს.

მიუხედავად იმისა, რომ აგროსასურსათო პროდუქციის ექსპორტი ზრდადი ტენდენციით ხასიათდება, ამ მიმართულებით სავაჭრო სალდო ჯერჯერობით კვლავ უარყოფითია. ძირითადი საექსპორტო პროდუქტებია: თხილი, ყურძნის ნატურალური ღვინოები, სპირტიანი სასმელები, მინერალური მტკნარი წყლები. მათი წილი აგროსასურსათო პროდუქციის მთლიან ექსპორტში 70%-მდე აღწევს. დარგის მდგრადი განვითარებისათვის

¹¹ საკვები პროდუქტების (სასმელების ჩათვლით) და თამბაქოს წარმოება

და ქვეყნისთვის მეტი შემოსავლის გენერირებისათვის მნიშვნელოვანია საექსპორტო პროდუქციის და ბაზრების შემდგომი დივერსიფიკაცია. განსხვავებული მდგომარეობაა იმპორტის შემთხვევაში: ხორბალი, ხორცი და ხორცპროდუქტები, ხილი და ბოსტნეული, შაქარი, სპირტიანი სასმელები, მცენარეული ზეთი - ეს იმ პროდუქტთა არასრული ჩამონათვალია, რომლებიც მნიშვნელოვან საიმპორტო პროდუქტებს წარმოადგენს. აღნიშნული პროდუქტების წილი აგროსასურსათო პროდუქციის მთლიან იმპორტში 42%-მდე აღწევს. განსაკუთრებით აღსანიშნავია არასემონური ბოსტნეულის იმპორტი, რომლის განვითარებისთვის ხელსაყრელი გარემო პირობები არსებობს საქართველოში. ადგილობრივი წარმოების ხილისა და ბოსტნეულის ბაზარზე მიწოდება ძირითადად სემონზე ხორციელდება.

სოფლის მეურნეობის პროდუქტების როგორც ექსპორტის მრდის, ასევე კონკურენტუნარიანობის ამაღლებისთვის მნიშვნელოვანია ადგილწარმოშობის დასახელებების და გეოგრაფიული აღნიშვნების დაცვა. საქართველოს ინტელექტუალური საკუთრების ეროვნულ ცენტრში - საქპატენტში, უკვე რეგისტრირებულია 18 ადგილწარმოშობის დასახელების ღვინო, 3 მინერალური წყალი, 14 სახეობის გეოგრაფიული აღნიშვნის ყველი, ჭაჭა, ჩურჩხელა და სხვა. ქართული პროდუქციის მხარდაჭერის, გეოგრაფიული აღნიშვნებისა და ადგილწარმოშობის პროდუქტების დაცვის მიზნით ევროკავშირთან, დსთ-სა და მსხვილ საექსპორტო ქვეყნებთან გაფორმებულია შესაბამისი შეთანხმებები.

სოფლის მეურნეობის კონკურენტუნარიანობის მრდისთვის როგორც პირველადი წარმოების, ასევე გადამუშავების ეტაპზე და როგორც საქართველოს, ასევე ევროკავშირის ბაზარზე განთავსებისთვის მნიშვნელოვანია DCFTA-ით სურსათის უვნებლობის კუთხით აღებული ვალდებულებების ეტაპობრივი და ეფექტიანი იმპლემენტაცია შეთანხმებითვე განსაზღვრული დროითი პერიოდების გათვალისწინებით.

გარდა იმისა, რომ DCFTA იძლევა საქართველოში წარმოებული სოფლის მეურნეობის პროდუქტების ევროკავშირის ბაზარზე ყოველგვარი სატარიფო ბარიერის გარეშე განთავსების უნიკალურ შესაძლებლობას, იგი მოითხოვს ქვეყანაში შესაბამისი ინსტიტუციების და სისტემების ეფექტიან ფუნქციონირებას, ასევე, მენარმეთა მხრიდან DCFTA-ით განსაზღვრული ევროკავშირის რეგულაციებთან შესაბამისობის უზრუნველყოფას. აღნიშნული მოთხოვნების ადაპტაცია განსაკუთრებით მტკივნეულია მცირე და საშუალო მენარმეებისთვის როგორც ფინანსური, ასევე შესაბამისი ცოდნის და კვალიფიკაციის სამუშაო ძალის მოძიების კუთხით. სურსათის/ცხოველის საკვების უვნებლობის, ვეტერინარიისა და მცენარეთა დაცვის კოდექსის მიხედვით, გამარტივებული მოთხოვნები ვრცელდება იმ ბიზნესოპერატორზე, რომელსაც აქვს ა) მცირე ბიზნესის სტატუსი (წლიური ბრუნვა არ აღემატება 200 000 ლარს) და რომელიც ახორციელებს სურსათის/ცხოველის საკვების წარმოებას, გადამუშავებას, პირველად წარმოებას და დისტრიბუციას, ბ) იმავე საქმიანობებს ტრადიციული მეთოდებით და გ) იმავე საქმიანობებს არაქარხნული წესით მაღალმთიან რეგიონში. შესაბამისად, ამ ტიპის ბიზნესს არ მოუწევს დამატებითი ხარჯების გაღება, რაც მნიშვნელოვანია მათი კონკურენტუნარიანობის შენარჩუნებისთვის.

1.2.5. ტურიზმი

მდიდარი ისტორიული და კულტურული მემკვიდრეობის გათვალისწინებით და სოფლის მეურნეობის ტრადიციული დარგების, მაგალითად მევენახეობა-მეღვინეობის, განვითარების ფონზე, სოფლის განვითარებისთვის მნიშვნელოვანი სექტორია ტურიზმი.

ტურიზმის განვითარების ხელშეწყობა საქართველოს მთავრობის ერთ-ერთი მთავარი პრიორიტეტია. ტურიზმის ინდუსტრია დინამიურად მზარდია. ტურიზმის სფეროების

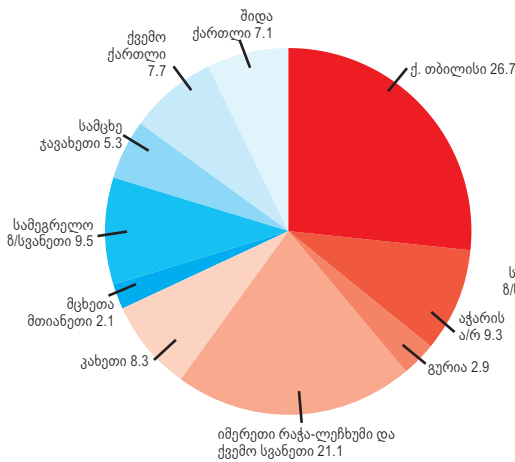
მთლიანი გამოშვება 2006-2015 წლებში 2.5-ჯერ გაიზარდა და 3,507.1 მლნ ლარი შეადგინა. 2015 წელს ტურიზმის სფეროების გამოშვებამ ქვეყნის მთლიანი გამოშვების 7.3% შეადგინა, ხოლო ტურიზმის წილმა მშპ-ში - 6.7%.

გამომდინარე იქიდან, რომ ტურიზმის განვითარება ხელს უწყობს მასთან დაკავშირებული მრავალი სექტორის, მათ შორის, სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოების, ვაჭრობის, სატრანსპორტო მომსახურების, სხვადასხვა ტურისტული მომსახურებების ზრდას, ტურიზმის განვითარება განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ადგილობრივი (სოფლის, რეგიონის) განვითარებისთვის.

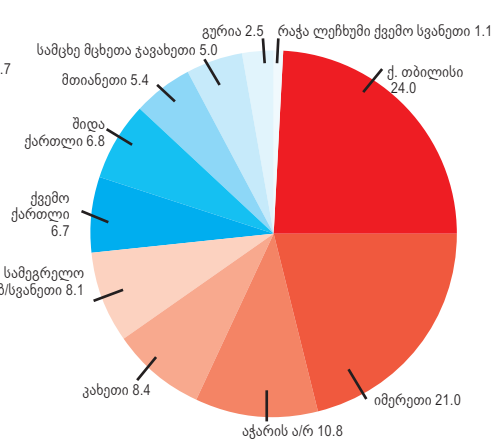
სოფლის განვითარებისთვის დიდი მნიშვნელობა ენიჭება როგორც საერთაშორისო, ასევე, შიდა ტურიზმის განვითარებას. უნდა აღინიშნოს, რომ შიდა ტურიზმის კუთხით, ყველაზე მეტი ვიზიტორები და ყველაზე მეტი ვიზიტი თბილისში ხორციელდება. 2015 წელს, შიდა ვიზიტორების საშუალო ყოველთვიურმა რაოდენობამ 837.1 ათასი ადამიანი შეადგინა, ხოლო ვიზიტების საშუალო ყოველთვიურმა რაოდენობამ - 1,030.1 ათასი. (დიაგრამები 9 და 10).

დიაგრამები 9 და 10. ვიზიტორების და ვიზიტების განაწილება რეგიონულ ჯრილში

ვიზიტორების განაწილება რეგიონულ ჯრილში (%) 2015

ვიზიტორების რაოდენობა რეგიონულ ჯრილში (%) 2015

წყარო: საქსტატი

ბოლო წლების განმავლობაში ტურიზმის ხელშეწყობის მიზნით მრავალი ღონისძიება და პროექტი განხორციელდა, რამაც ხელი შეუწყო რეგიონებში ტურიზმის განვითარებას. განხორციელდა ტურისტული ადგილების რეაბილიტაცია/რეკონსტრუქცია, საქირო ტურისტული ინფრასტრუქტურის მშენებლობა/რეაბილიტაცია ახალი ტურისტული დანიშნულების ადგილების განვითარება. მიმდინარეობს მნიშვნელოვანი პროექტები 4-სეზონიანი კურორტების განვითარების მიმართულებით მაღალმთიან რეგიონებში, რომელიც მოიცავს საბაგიროების მშენებლობას, სათხილამურო ტრასების მოწყობას, ველოპარკების და ველობილიკების მოწყობას, მთის ციგის (ტობოგანის) მოწყობას და ხელოვნურ გათოვლიანებას, რაც მნიშვნელოვნად გაზრდის მთის კურორტების მიმზიდველობას და შეამცირებს სეზონურ დამოკიდებულებას.

საქართველოში განვითარებულია და შემდგომი განვითარების პოტენციალი გააჩნია აგროტურიზმს, რაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია სოფლის განვითარებისთვის. საქართველო მდიდარია კულტურული მემკვიდრეობით, არქეოლოგიური და ბუნებრივი ძეგლებით, ნაკრძალებით, მინერალური/სამკურნალო წყლებით, ბალნეოლოგიური, სპა და სამკურნალო ადგილებით, ასევე, ზღვისპირა და სამთო-სათხილამურო კურორტებით, რაც, თავის მხრივ, მნიშვნელოვანია ტურიზმის შემდგომი ზრდისთვის.

სოფლის მდგრადი განვითარებისთვის ასევე მნიშვნელოვანია სოფლებში კულტურული ცხოვრების გაღვივება, ხოლო კულტურული ტურიზმის განვითარებისთვის - კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლების რეაბილიტაცია და შესაბამისი ინფრასტრუქტურის შექმნა.

საქართველოს მთავრობა ახორციელებს სხვადასხვა პროექტს, მათ შორის, ტურიზმის სექტორში მოქმედი მცირე და საშუალო ბიზნესის ხელშეწყობის, ტურისტული სერვისების ხარისხის გაუმჯობესების მიმართულებით. ასევე, ქმნის მცირე ტურისტულ ინფრასტრუქტურას და ავითარებს ტურისტულ პროდუქტებს. მნიშვნელოვანია აგრეთვე მიმდინარე აქტივობები ტურისტული ინფრასტრუქტურის და ღირსშესანიშნაობების შეზღუდული შესაძლებლობების პირთათვის ადაპტირების მიმართულებით. ხორციელდება პროექტი - „ღვინის გზა“, რომლის მიზანია საქართველოს მევენახეობა-მეღვინეობის ტრადიციულ რეგიონებში ყველა იმ კომპანიის, მცირე საწარმოსი თუ ოჯახური მარნის აღნუსხვა, გადამზადება და პოპულარიზაცია, რომელთაც აქვთ შესაძლებლობა მიიღონ ტურისტები. ვაკეთებულია შესაბამისი მანიშნებლები ტურისტებისთვის. ეს პროექტი მნიშვნელოვანია როგორც რეგიონებში ტურიზმის განვითარების, ასევე ქართული ღვინის პოპულარიზაციისთვის. რეგიონებში ტურისტული მომსახურების ხარისხის გაუმჯობესების მიზნით მუდმივად მიმდინარეობს ვერძო სექტორის წარმომადგენლების გადამზადება და მათი უნარ-ჩვევების გაუმჯობესება.

ტურიზმის ხელშეწყობის ღონისძიებებმა ასახვა ჰპოვა როგორც ადგილებზე მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარების, ასევე ადგილობრივი მოსახლეობის შემოსავლების ზრდის მიმართულებით, თუმცა ტურიზმის პოტენციალი, განსაკუთრებით რეგიონებში არ არის მაქსიმალურად გამოყენებული და მნიშვნელოვანია მისი შემდგომი განვითარება.

1.2.6. სოფლის ინფრასტრუქტურა - გზები, წყალმომარაგება, გამის მიწოდება, ინტერნეტი და კავშირგაბმულობა

ირიგაცია/მელიორაცია

საქართველოს კლიმატური პირობებიდან გამომდინარე მიწების მელიორაცია, სარწყავი და დამშრობი სისტემების მშენებლობა და რეაბილიტაცია წარმოადგენს მნიშვნელოვან სფეროს ინტენსიური და მაღალეფექტური სასოფლო-სამეურნეო წარმოებისათვის.

ვინაიდან ქვეყანაში სამელიორაციო სისტემების უდიდესი ნაწილი მწყობრიდან არის გამოსული, ამჟამად სახელმწიფო მელიორირებული სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის ფონდის გაზრდის მიზნით სამელიორაციო ინფრასტრუქტურის აღდგენა-რეაბილიტაციის მასშტაბურ ღონისძიებებს ახორციელებს. ამ მიმართულებით ვვლავ საკმაოდ დიდი რესურსებია საჭირო არსებული საირიგაციო და სადრენაჟო სისტემების სრული რეკონსტრუქციისა და ახალი ინფრასტრუქტურის მშენებლობისათვის.

მელიორაციის დარგის განვითარების კულმინაციის დროს, საქართველოში მხოლოდ თვითღინებით 278 000 ჰა ირწყვებოდა, დამშრობა კი 105 000 ჰა ფართობზე იყო შესაძლებელი. ათწლეულების განმავლობაში ქვეყანაში სამელიორაციო ინფრასტრუქტურის უდიდესი ნაწილი განადგურდა და 2012 წლისათვის წყალუმრუნველყოფილი იყო 45 000 ჰა, დამშრობი სისტემები კი 14 000 ჰა-ს ემსახურებოდა.

მელიორირებული სასოფლო-სამეურნეო მიწების ფონდის გაზრდის მიზნით, ტარდება ათწლეულების განმავლობაში მწყობრიდან გამოსული სამელიორაციო ინფრასტრუქტურის მასშტაბური სარეაბილიტაციო სამუშაოები. 2012 წლიდან განხორციელებული სარეაბილიტაციო პროგრამის შედეგად საქართველოში წყალუმრუნველყოფილი სასოფლო-სამეურნეო მიწის ფართობი დღეისათვის 106 600 ჰა-მდე, ხოლო დრენირებული 31 575 ჰა-მდე გაიზარდა.

მომავალში კვლავ გაგრძელდება სამელიორაციო ინფრასტრუქტურის აღდგენა-რეაბილიტაციის სამუშაოების განხორციელება. შეიქმნება ირიგაციის სტრატეგია, რომელიც უზრუნველყოფს გასარწყავებელი ფართობების მნიშვნელოვან ზრდას. განვითარდება და გაუმჯობესდება სარწყავი (საირიგაციო) და დამშრობი (სადრენაჟე) სისტემები. დამტკიცდება სატარიფო მეთოდოლოგია. ხელი შეეწყობა მორწყვის თანამედროვე სისტემების დანერგვას და წყალმომხმარებელთა გაერთიანებების ჩამოყალიბებას.

საგზაო ინფრასტრუქტურა

ბოლო ათწლეულის განმავლობაში, ქვეყნის საგზაო და სატრანსპორტო ინფრასტრუქტურის რეაბილიტაცია/რეკონსტრუქცია/მშენებლობის მიზნით მნიშვნელოვანი ინვესტიციები ხორციელდება. 2015 წლის მონაცემებით, საქართველოში 1 603 კმ სიგრძის საერთაშორისო მნიშვნელობის გზაა, რომლის უმეტესი ნაწილი კარგ მდგომარეობაშია. შიდასახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის საავტომობილო გზების სიგრძე 5 298 კმ-ია, რომელთა ნაწილი საჭიროებს საკრეკონსტრუქციო-სარეაბილიტაციო სამუშაოებს. შიდასახელმწიფოებრივი მნიშვნელობის საავტომობილო გზების უდიდესი ნაწილი რევიონებზე მოდის (ცხრილი 4).

ცხრილი 4. საერთო სარეგებლობის საავტომობილო გზების სიგრძე რევიონების მიხედვით

2015 წელი	სულ	მათ შორის	
		საერთაშორისო	შიდასახელმწიფოებრივი
საქართველო-სულ	20553.0	1603.0	5298.1
ქ. თბილისი	52.0*	52.0*	–
აჭარის არ	1565.9	54.3	152.9
აფხაზეთის არ	605.6	204.0	401.6
გურია	884.4	63.8	220.6
რაჭა-ლეჩხუმი და ქვემო სვანეთი	1645.8	–	388.3
სამეგრელო-ზემო სვანეთი	3685.6	122.7	740.9
იმერეთი	2767.4	143.6	785.0
კახეთი	2630.9	125.0	716.2
მცხეთა-მთიანეთი	1514.7	178.7	426.5
სამცხე-ჯავახეთი	1519.7	234.5	300.1
ქვემო ქართლი	2033.0	221.9	641.8
შიდა ქართლი	1648.0	202.5	524.2

წყარო: საქსტატი

სოფლების დამაკავშირებელი გზები, გზები სოფლებში, სოფლებიდან სასოფლო-სამეურნეო სავარგულებამდე და კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლებამდე მიმავალი გზების ნაწილი არასახარბიელო მდგომარეობაშია და საჭიროებს სარეკონსტრუქციო-სარეაბილიტაციო სამუშაოებს.

წყლით მომარაგება

შინამეურნეობების წყლით მომარაგება და შეზღუდული საკანალიზაციო სისტემა საჭიროებს რეაბილიტაციას ან მშენებლობას, რაც პირდაპირ კავშირშია ცხოვრების ხარისხზე სოფლებში.

მიუხედავად იმისა, რომ შინამეურნეობების წყლით მომარაგება რეგიონებში ბოლო წლების განმავლობაში მნიშვნელოვნად გაუმჯობესდა, 2015 წლის მდგომარეობით საქართველოში შინამეურნეობების მხოლოდ 55,6% არის უზრუნველყოფილი ბინაში შეყვანილი წყალსადენის სისტემით, ამასთან, ეს მაჩვენებელი რეგიონებში გაცილებით დაბალია (ცხრილი 5).

ცხრილი 5. შინამეურნეობების განაწილება სასმელი წყლის ძირითადი წყაროების მიხედვით (%)

2015 წელი	კახეთი	თბილისი	ქვემო ქართლი	სამეგრელო	იმერეთი	დანარჩენი რეგიონები ¹²	საქართველო
ბინაში შეყვანილი წყალსადენის სისტემა	32.8	98.6	41.2	31.9	39.8	45.6	55.6
წყალსადენის ონკანი ეზოში ან უბანში	46.4	1.1	55.5	18.4	24.3	17.9	21.1
ჭა ეზოში ან უბანში	7.3	0.3	3.2	44.1	25.9	21.7	15.8
ბუნებრივი წყარო ეზოში ან უბანში	13.5	0.0	0.1	5.6	10.0	14.8	7.5
სხვა	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0

წყარო: საქსტატი

წყალმომარაგების საკითხი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ქალებისთვის, რადგან სწორედ ქალებს უწევთ წყალმომარაგებასთან დაკავშირებულ პრობლემებთან გამკლავება. სოფლად ხშირად სწორედ ქალებს უწევთ შორი მანძილიდან წყლის მოტანა, რაც საკმაოდ დიდ ფიზიკურ რესურსს და დროს მოითხოვს.

ელექტროენერგია და ბუნებრივი აირი

გეოგრაფიული თუ სოციალური ასპექტები ხშირ შემთხვევაში განაპირობებს მოსახლეობის გარკვეული ნაწილის ენერგორესურსებზე ხელმისაწვდომობის შეზღუდვას.

- ელექტროენერჯის მიწოდება: ამჟამად საქართველო მოსახლეობის 99%-ზე მეტს აქვს წვდომა ელექტროენერჯიაზე. შემდგომში, მოსახლეობის იმ კატეგორიისათვის, რომელიც დღესაც უშუქოდ არის დარჩენილი (ეს არის მალაღმთიან ადგილებში არსებული ერთეული საცხოვრებლები), ტექნიკურ-ეკონომიკური მიზანშეწონილობის გათვალისწინებით ელექტროენერჯის მიწოდება განხორციელდება ენერჯის ალტერნატიული წყაროების საშუალებით.

საქართველო მდიდარია ჰიდრო რესურსებით, რომელიც განახლებადი ენერჯის წყაროა. აღსანიშნავია, რომ დღეისთვის ჰიდრო რესურსების მხოლოდ 20%-ია გამოყენებული. საქართველოს რამდენიმე რეგიონში წარმატებით მიმდინარეობს ჰიდროელექტროსადგურების მშენებლობა. ჰიდროსადგურები არა მარტო ელექტროენერჯის სუფთა წყარო და ქვეყნის ენერგოდამოუკიდებლობის ხარისხის ამაღლების საშუალებაა, არამედ რეგიონების განვითარების ერთ-ერთ ფაქტორსაც წარმოადგენს. გარდა იმისა, რომ ჰიდროელექტროსადგურების გარშემო შექმნილი ინფრასტრუქტურა, კერძოდ წყალსაცავები, შესაძლოა, გამოყენებულ იქნეს ტურიზმის განვითარებისათვის, კაშხლები წყალმოვარდნების კონტროლისა და მტკნარი წყლის ეფექტური მართვის (მაგ.: საირიგაციო მიზნებისათვის) საშუალებას იძლევა. მშენებლობის პერიოდში ადგილობრივი მოსახლეობისათვის იქმნება სამუშაო ადგილები, ხოლო ქონების გადასახადი, რომელსაც სადგურების მფლობელი კომპანიები იხდიან, მიმართულია მუნიციპალიტეტების ბიუჯეტებში და შესაბამისად, ადგილებზე კონკრეტული სოციალური პროექტების განხორციელების საშუალებას იძლევა. ყოველივე ეს ქმნის ცალკეული მუნიციპალიტეტისა თუ რეგიონის ეკონომიკური განვითარების და სოციალური კეთილდღეობის მრდის წინაპირობას. ჰიდროელექტროსადგურების მშენებლობა ქვეყნის სხვადასხვა რეგიონში კვლავაც გაგრძელდება. ახალი სამუშაო ადგილები, მცირე ბიზნესის განვითარების პერსპექტივა და სოციალურ-ეკონომიკური პირობების გაუმჯობესება ხელს შეუწყობს ასეთ რეგიონებში მოსახლეობის შენარჩუნებას.

- ბუნებრივი გაზის მიწოდება: ბუნებრივი გაზი დღეისათვის საქართველოს მოსახლეობის დაახლოებით 68%-სთვისაა ხელმისაწვდომი. 2020 წლისათვის საქართველოს მოსახლეობის დაახლოებით 70% შეძლებს ამ ენერგორესურსით სარგებლობას.

კავშირგაბმულობა და საინფორმაციო ტექნოლოგიები

ინტერნეტზე ხელმისაწვდომობა და კავშირგაბმულობის ინფრასტრუქტურის, მათ შორის, სატელევიზიო მაუწყებლობის (ციფრული), სატელეფონო ქსელების არსებობა და უნივერსალურ საფოსტო მომსახურებასთან მოსახლეობის წვდომა სოფლის ტერიტორიებზე მნიშვნელოვანია ადგილობრივი განვითარებისთვის.

საქართველოს მთავრობის ერთ-ერთი მთავარი პრიორიტეტია ქვეყანაში კავშირგაბმულობის და საინფორმაციო ტექნოლოგიების განვითარება, ქალაქად და სოფლად ციფრული უთანასწორობის აღმოფხვრა. ამ მიმართულებით ქვეყანაში განხორციელდა და მიმდინარეობს მნიშვნელოვანი პროექტები. როგორც ქალაქად, ისე სოფლად, ქვეყნის მოსახლეობის ციფრული სატელევიზიო მაუწყებლობით სრულად დასაფარად 2015 წელს დასრულდა ანალოგური ციფრულ მიწისზედა საეთერო სატელევიზიო მაუწყებლობაზე გადასვლის ფართომასშტაბიანი სახელმწიფო რეფორმა. შედეგად, ციფრულ სატელევიზიო პროგრამებთან უფასო წვდომა აქვს საქართველოს მოსახლეობას როგორც ქალაქად, ისე რეგიონებში.

ციფრულ მაუწყებლობაზე გადასვლით გამონთავისუფლებული რადიოსიხშირული სპექტრი გამოყენებული იქნება LTE ტექნოლოგიების განსავითარებლად, რომელიც ხელს შეუწყობს ქვეყანაში, მათ შორის სოფლად უსადენო ფართომოლოვანი ინტერნეტ მომსახურებების განვითარებას. დღეს, მობილური 3G ფართომოლოვანი ინტერნეტით ქვეყნის ტერიტორიის 84%-ია დაფარული, ხოლო LTE მობილური ფართომოლოვანი ინტერნეტით - 32%.

საქართველოს მთელი ტერიტორია და უმეტესწილად მაღალმთიანი სოფლის ტერიტორიები, ამ ეტაპზე არ არის დაფარული ოპტიკურ-ბოჭკოვანი კაბელით, რაც ზღუდავს სოფლის მოსახლეობის ხელმისაწვდომობას ინტერნეტზე და შესაბამისად,

წარმოადგენს ბარიერს განვითარებისთვის.

გეოპოლიტიკური უთანასწორობის აღმოფხვრის მიზნით, 2015 წელს, საქართველოში მაღალსიჩქარიანი ინტერნეტ ინფრასტრუქტურის განვითარების მასშტაბური პროექტი დაიწყო, რომლის მიზანია ქვეყნის 2 000-მდე დასახლებული პუნქტი ოპტიკურ-ბოჭკოვანი მაგისტრალების მშენებლობა და საქართველოს მოსახლეობისათვის ფართომოლოვან მომსახურებებთან და მაღალსიჩქარიანი ინტერნეტთან წვდომის ხელშეწყობა. დაგეგმილია, რომ 2025 წლისათვის, საქართველოს მოსახლეობის 98%-ისათვის ხელმისაწვდომი იქნება მაღალსიჩქარიანი ინტერნეტი.

საქართველოში ფიქსირებული სატელეფონო მომსახურების აბონენტების სიმკვრივე მოსახლეობაზე 25.5%-ს შეადგენს. ფიქსირებული ტელეფონის აბონენტების შემცირება მსოფლიოში ბოკადი ტენდენციაა, რაც ტექნოლოგიების განვითარებით და მობილური კომუნიკაციებით ფიქსირებული ტელეფონის ჩანაცვლებით არის განპირობებული.

ფოსტის სფეროს რეფორმის ფარგლებში, უახლოეს მომავალში (2017 წლიდან) ქვეყნის ყველა მომხმარებელი უზრუნველყოფილი იქნება უნივერსალური საფოსტო მომსახურებით, რაც გულისხმობს ხელმისაწვდომ ფასად მოსახლეობის წვდომას ხარისხისა და ძირითად საფოსტო მომსახურებებთან.

1.2.7. სახელმწიფო სერვისებზე ხელმისაწვდომობა

სოფლის მოსახლეობისთვის მნიშვნელოვანია სახელმწიფო სერვისებზე ხელმისაწვდომობა. უკანასკნელი ათწლეულის განმავლობაში განხორციელებული რეფორმების შედეგად, სახელმწიფო სერვისების მიწოდება მოსახლეობისთვის მნიშვნელოვნად გამარტივდა. დღეისთვის, ქვეყნის მასშტაბით წამატებით ფუნქციონირებს იუსტიციის სახლები, სადაც თავმოყრილია სახელმწიფო სერვისების უმრავლესობა. იუსტიციის სახლი მომხმარებელს 400-მდე სახის სერვისს სთავაზობს ერთ ადგილზე და დღეში 18 000-მდე მომხმარებელს ემსახურება. დღეისთვის, საქართველოს მასშტაბით, თბილისის ჩათვლით, 19 იუსტიციის სახლი ფუნქციონირებს. უახლოეს მომავალში იგეგმება იუსტიციის სახლის გახსნა ახალქალაქში.

აღსანიშნავია, რომ სერვისების უმრავლესობა სახლიდან გაუსვლელად, ელექტრონულად არის ხელმისაწვდომი, თუმცა, იმის გათვალისწინებით, რომ საქართველოს მთელი ტერიტორია ამ ეტაპზე ჯერ კიდევ არ არის დაფარული ინტერნეტ-ინფრასტრუქტურით, სოფლის მოსახლეობის ნაწილისთვის ამ სერვისებზე ხელმისაწვდომობა შეზღუდულია.

ადგილებზე სახელმწიფო სერვისების გაუმჯობესების მიზნით, მნიშვნელოვანი ღონისძიებები ხორციელდება, მათ შორის:

- ✓ საზოგადოებრივი ცენტრების განვითარება - რომლის მიზანია ადგილობრივი საჯარო მმართველობის გაუმჯობესება, მოსახლეობისათვის ხარისხიანი მომსახურების მიწოდება და ადგილობრივი ინფრასტრუქტურის განვითარება. პროექტის ფარგლებში ხორციელდება საზოგადოებრივი ცენტრების მშენებლობა, სადაც სოფლის მოსახლეობას შესაძლებლობა აქვს ისარგებლოს სსიპ - სახელმწიფო სერვისების განვითარების სააგენტოს, სსიპ - საქართველოს ეროვნული არქივის, სსიპ - საჯარო რეესტრის ეროვნული სააგენტოს, სსიპ - სოციალური მომსახურების სააგენტოს, შპს „მექანიზატორის“ სერვისებით და სანოტარო მომსახურებით. ცენტრებში ასევე წარმოდგენილია საბანკო სექტორი და ფიჭური კავშირგაბმულობის კომპანიები („მათიკომი“, „ლიბერთი ბანკი“). მოქალაქეთათვის ასევე ხელმისაწვდომია უფასო ინტერნეტი, კომპიუტერები, ვიდეო კონფერენციის აპარატურა და თანამედროვე ელექტრონული ბიბლიოთეკა.

2011 წლიდან დღემდე აშენებულ 43 საზოგადოებრივ ცენტრში ადგილობრივ მოსახლეობას საშუალება აქვს, სოფლიდან გაუსვლელად ისარგებლოს საჯარო და კერძო სექტორის 200-ზე მეტი სერვისით. აღსანიშნავია, რომ პროექტი მოიცავს მუნიციპალიტეტის ორგანოებში მუნიციპალური მართვის სისტემის (MMS - Municipal Management System) ეტაპობრივ დანერგვას, რაც მუნიციპალიტეტის სერვისებს უფრო ეფექტიანს გახდის და საქართველოში ელექტრონული მმართველობის განვითარებას შეუწყობს ხელს, გამარტივდება და უფრო გამჭვირვალე და სწრაფი გახდება მუნიციპალური სერვისების გაცემა.

აღსანიშნავია, რომ 2015 წლიდან საჯარო-კერძო პარტნიორობის ფარგლებში, სსიპ - სახელმწიფო სერვისების განვითარების სააგენტოს და კომერციულ ბანკებს შორის თანამშრომლობით დაინერგა ექსპრეს საზოგადოებრივი ცენტრების კონცეფცია, რომელიც 1 000-ზე მეტ სოფელს მოიცავს და რომლის მიზანია ადგილობრივ დონეზე სახელმწიფო სერვისებზე ხელმისაწვდომობის გაზრდა.

პროექტის „საჯარო ბიბლიოთეკები ადგილობრივი განვითარებისთვის“ ფარგლებში, ზოგ სოფელში ბიბლიოთეკების ინფრასტრუქტურას დაემატა საზოგადოებრივი ცენტრების კონცეფცია, რამაც შესაძლებელი გახადა ეფექტიანი სახელმწიფო სერვისების მიწოდება და თანამედროვე ტექნოლოგიების ინტეგრირება ტრადიციულ საჯარო ბიბლიოთეკებში.

მიუხედავად ზემოაღნიშნულისა, სოფლების ნაწილს ამ ეტაპისთვის არ აქვს მსგავს სერვისებზე ხელმისაწვდომობა. მნიშვნელოვანია, რომ საზოგადოებრივი ცენტრების განვითარება მომავალშიც გაგრძელდეს.

✓ დამისამართების პროექტი: მთელი რიგი სახელმწიფო სერვისების მიწოდებისთვის, მათ შორის, სარეგისტრაციო, სოციალური დახმარების, საფოსტო, სახანძრო, სასწრაფო დახმარება და სხვა, მნიშვნელოვანია რომ სასოფლო დასახლებები იყოს დამისამართებელი, რაც დღეისთვის სრულად არ არის განხორციელებული. პროექტი ითვალისწინებს ყველა დასახლებულ პუნქტში უსახელო გზების და ქუჩების დამისამართებას და შენობების დანომვრვას. პარალელურად, მონაცემები ელექტრონულ რუკაზე დაიტანება, რაც ქვეყანაში სანავიგაციო სისტემის ეფექტურ მუშაობას შეუწყობს ხელს.

გარდა ზემოაღნიშნულისა, ადგილობრივი ეკონომიკური განვითარებისთვის მნიშვნელოვანია სოფლის მოსახლეობის საგადასახადო/საბაჟო აღმინისტრირებასთან დაკავშირებულ სერვისებზე ხელმისაწვდომობა. ასეთ სერვისებს მიეკუთვნება, მათ შორის, გადასახადის გადამხდელად რეგისტრაცია, ინდ-შენარმის რეგისტრაცია, საკონსულტაციო მომსახურება, დეკლარირება და სხვა. უნდა აღინიშნოს, რომ მსგავსად სარეგისტრაციო სერვისებისა, ამ შემთხვევაშიც სერვისების უმეტესობა ონ-ლაინ არის ხელმისაწვდომი, თუმცა სოფლის ტერიტორიების ინტერნეტით არასრულად დაფარვის და ასევე მოსახლეობის კომპიუტერული თუ სპეციფიკური უნარების ცოდნის არასაკმარისი დონის გამო, სოფლის მოსახლეობის ამ სერვისებთან ხელმისაწვდომობაც შეზღუდულია.

რეგიონებში ოპერირებს შემოსავლების სამსახურის სერვის-ცენტრები, თუმცა ეს სერვის-ცენტრები განლაგებულია რეგიონულ ცენტრებში, რაც განსაკუთრებით მოუხერხებელია იმ სოფლების მოსახლეობისთვის, რომლებიც დიდი მანძილით არის დაცილებული რეგიონული ცენტრებიდან.

1.2.8. სოფლის განვითარებისკენ მიმართული სახელმწიფო პროგრამები

საქართველოს მთავრობა ახორციელებს სახელმწიფო პროგრამებს, რომლებიც, მათ შორის, მიმართულია ადგილობრივი ეკონომიკის განვითარებისკენ და რომლებიც ხელს უწყობს ადგილობრივი მოსახლეობის როგორც ფინანსებზე, ასევე ფიზიკურ

ინფრასტრუქტურასა და თანამედროვე ტექნოლოგიებზე ხელმისაწვდომობის ზრდას.

სოფლის მეურნეობის განვითარების ხელშეწყობა

სოფლის მეურნეობის განვითარების ხელშეწყობის მიზნით 2012 წელს, საქართველოს სოფლის მეურნეობის სამინისტროს სისტემაში შეიქმნა ა(ა)იპ სოფლის მეურნეობის პროექტების მართვის სააგენტო, რომელიც ახორციელებს სოფლის მეურნეობის სამინისტროს მიერ ინიცირებულ პროექტებს.

სოფლის მეურნეობის განვითარების ხელშეწყობის მიზნით, სააგენტოს მიერ ხორციელდება „ერთიანი აგროპროექტი“, რომელიც აერთიანებს სხვადასხვა სახელმწიფო პროგრამას, მათ შორის:

- დანერგე მომავალი, რომლის მიზანია საქართველოში არსებული სასოფლო სამეურნეო მიწების ეფექტური გამოყენება მრავალწლოვანი კულტურების გაშენების გზით;
- აწარმოე საქართველოში (სოფლის მეურნეობის მიმართულება), რომლის მიზანია წარმოებაზე ორიენტირებული ინდუსტრიების განვითარების, ახალი საწარმოების შექმნის და არსებულის გაფართოების ხელშეწყობა სოფლის მეურნეობის პროდუქციის წარმოება/გადამუშავების მიმართულებებით;
- აგროდაბლვევა, რომლის მიზანია აგროსექტორში სადაბლვევო ბაზრის განვითარება, სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობის ხელშეწყობა, აღნიშნული საქმიანობით დაკავებული პირებისთვის შემოსავლის შენარჩუნება და რისკების შემცირება;
- გადამამუშავებელი და შემნახველი საწარმოების თანადაფინანსება, რომლის მიზანია, როგორც სოფლის მეურნეობის პროდუქციის გადამამუშავებელი, ასევე პროდუქტების შემნახველი საწარმოებისა და მომსახურების განვითარების ხელშეწყობა;
- შეღავათიანი აგრო-კრედიტი, რომლის მიზანია ფერმერების და სოფლის მეურნეობაში ჩართული მწარმოების გრძელვადიანი და ხელმისაწვდომი ფულადი სახსრებით უზრუნველყოფის გზით, სოფლის მეურნეობის პირველადი წარმოების, გადამამუშავებელი და შენახვა-რეალიზაციის საწარმოო პროცესების გაუმჯობესება;
- პროგრამა - ქართული ჩაი, რომლის მიზანია საქართველოში უკვე არსებული ჩაის პლანტაციების პოტენციალის ეფექტიანად გამოყენება, ადგილობრივი ჩაის (მათ შორის, ბიო ჩაი) წარმოების ზრდის ხელშეწყობა, ქვეყანაში თვითუზრუნველყოფის დონის ამაღლება და საექსპორტო პოტენციალის გაზრდა.

კოოპერაცია: წარმოების ორგანიზების, კაპიტალის მართვის, მზარდი შემოსავლების, გასაღების ბაზრების გაფართოებისა და ფერმერების შემოსავლების ზრდის თვალსაზრისით, კოოპერაციული საწარმოებისა და კოოპერატივების ხელშეწყობა ფართოდ გამოყენებადი მექანიზმია. ეკონომიკის მასშტაბების გაზრდით, რის შესაძლებლობასაც იძლევა კოოპერაცია, უფრო მარტივი ხდება თანამედროვე სტანდარტების და ტექნოლოგიების დანერგვა, ასევე, ახალისებს მაღალი დამატებული ღირებულების სოფლის მეურნეობის პროდუქტების წარმოებას, რაც ქართული სოფლის მეურნეობის პროდუქციის კონკურენტუნარიანობის ამაღლებას შეუწყობს ხელს.

მნიშვნელოვანია ქალთა და ასევე ახალგაზრდათა კოოპერაციული საქმიანობის წახალისება, რაც ხელს შეუწყობს როგორც მათ ეკონომიკურ აქტივობაში ჩართვას, ასევე მათ შემოსავლების ზრდას და სოფლად ცხოვრების სტიმულის ამაღლებას.

საქართველოს სოფლის მეურნეობის სამინისტროს სისტემაში, 2013 წელს შეიქმნა სსიპ - სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივების განვითარების სააგენტო, რომელიც ახორციელებს სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივების განვითარების მხარდაჭერ პროგრამებს, მათ შორის:

- სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივების მოტობლოგებით და ხელის სათესებით უზრუნველყოფა - როული რელიეფის მქონე და მცირე მიწის ნაკვეთების დამუშავებისა და ეკონომიკურ აქტივობაში ჩართვის მიზნით;
- თხილის წარმოების განვითარება სასოფლო-სამეურნეო კოოპერაციის ხელშეწყობის გზით, რომლის მიზანია თხილის წარმოების, გადამამუშავებისა და რეალიზაციის ერთიანი ციკლის შექმნა, თხილის თვითღირებულების შემცირება და მისი საექსპორტო პოტენციალის ზრდა;
- მეფუტკრეობის სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივების მხარდაჭერა, რომლის მიზანია სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივების საფუტკრე მეურნეობების მატერიალურ-ტექნიკური ბაზის გაუმჯობესება, წარმოებული თაფლისა და მეფუტკრეობის სხვა პროდუქტების ხარისხისა და რაოდენობის ზრდა, ასევე, სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივებისათვის კაპიტალური ინვესტირების განხორციელება და მეპაიეთა ვგალიფიკაციის ამაღლება;
- რძის მწარმოებელი სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივების მხარდაჭერა, რომლის მიზანია სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივების ფარგლებში თანამედროვე ტექნოლოგიებით აღჭურვილი ნედლი რძის მიმღებ/გადამამუშავებელი საწარმოების ჩამოყალიბების სტიმულირება, ადგილობრივი რძისა და რძის ნაწარმის ხარისხის გაუმჯობესება და კონკურენტუნარიანობის ამაღლება, სასოფლო - სამეურნეო კოოპერატივებში არსებული მსხვილფეხა საქონლის ჯიშობრივი გაუმჯობესება;
- სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივების სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკით აღჭურვა, რომლის მიზანია სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივებისათვის სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკაზე ხელმისაწვდომობის გაზრდა, კოოპერატივების მიერ წარმოებული პროდუქციის თვითღირებულების შემცირება, სასოფლო-სამეურნეო კულტურათა წარმოებისათვის დადგენილი აგროვალების დაცვა.

მნიშვნელოვანი ღონისძიებები ხორციელდება ასევე მევენახეობა-მეღვინეობის განვითარების კუთხით, კერძოდ, ვენახების კადასტრის პროგრამა, ბაზრების დივერსიფიკაცია. ასევე ხორციელდება ღონისძიებები სურსათის უვნებლობის, მცენარეთა დაცვისა და ვეტერინარიის, ლაბორატორიული ვკლევისა და დიაგნოსტიკის მიმართულებებით, სამეცნიერო-კვლევითი საქმიანობის, საინფორმაციო-საკონსულტაციო სამსახურების ჩამოყალიბების და ეფექტიანი ფუნქციონირების ხელშეწყობის კუთხით და სხვა.

გარდა სახელმწიფო პროგრამებისა, საპარტნიორო ფონდის მონაწილეობით და მხარდაჭერით, სხვა მიმართულებებს შორის, წარმატებით ხორციელდება აგრობიზნესის პროექტები. 2011 წლიდან (დაარსებიდან) დღეის მდგომარეობით, საპარტნიორო ფონდის მონაწილეობით დაფინანსებულია აგრო-პროექტები, მათ შორის: თანამედროვე სტანდარტების მეღვინეობის ფერმა (თბილისის მახლობლად), ბოსტნეულის სასაბურე მეურნეობა (იმერეთი), ლურჯი მოცვის ფერმერული მეურნეობა (გურია), ვაშლის ფერმერული მეურნეობა (შიდა ქართლი).

გარდა ამისა, თანაინვესტირების ფონდის მიერ, რომელიც წარმოადგენს კერძო

საინვესტიციო კომპანიას, სახელმწიფოსთან მჭიდრო თანამშრომლობით განხორციელებულია რიგი საინვესტიციო პროექტები, მათ შორის, სოფლის მეურნეობის მიმართულებით აღსანიშნავია, სასათბურე მეურნეობა (ქვემო ქართლი). სოფლის მეურნეობის მიმართულებით თანაინვესტირების ფონდის პრიორიტეტებია: ადგილობრივი ბაზრის მოთხოვნის დაკმაყოფილების მიზნით რძის და ხორცის პროდუქტების წარმოება; ექსპორტის განვითარების მიზნით ღვინის, მინერალური წყლების, ხილისა და ბოსტნეულის წარმოება; სოფლის მეურნეობის ღირებულებათა ჯაჭვის მნიშვნელოვანი კომპონენტების - შემნახველი მეურნეობების, გადამამუშავებელი საწარმოების და სათბურების განვითარება; საქართველოს, როგორც სატრანზიტო ჰაბის განვითარების მიზნით მარცვლეულის შესანახი ელევატორების და ცხოველთა საკვების წარმოება¹².

მენარმეობის ხელშეწყობა

საქართველოში მენარმეობის განვითარების მხარდაჭერა საქართველოს მთავრობის ერთ-ერთი მთავარი პრიორიტეტია. გამომდინარე იქედან, რომ ბიზნეს აქტიურობის 2/3-ზე მეტი თბილისზე მოდის, მნიშვნელოვანია რეგიონებში და ადგილებზე ბიზნესის, განსაკუთრებით კი მცირე და საშუალო ბიზნესის მხარდაჭერა.

გარდა სოფლის მეურნეობის მხარდამჭერი პროგრამებისა, ხორციელდება სახელმწიფო პროგრამები, რომლებიც მიმართულია ადგილობრივი ბიზნესის, მათ შორის, მიკრო, მცირე და საშუალო ბიზნესის განვითარებისკენ და ითვალისწინებს როგორც ფინანსებსა და ფიზიკურ ინფრასტრუქტურაზე ხელმისაწვდომობის მზადს, ასევე ტექნიკურ მხარდაჭერას და საკონსულტაციო მომსახურებას.

2014 წელს (თებერვალში), საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროს სისტემაში შეიქმნა სსიპ - მენარმეობის განვითარების სააგენტო, რომლის ძირითადი მიზნებია: კერძო სექტორის კონკურენტუნარიანობის ამაღლება; დამსყვები ბიზნესების მხარდაჭერა; თანამედროვე სამენარმეო კულტურის დამკვიდრების მხარდაჭერა; საქონლისა და მომსახურების ექსპორტის დივერსიფიკაციის ხელშეწყობა და ა.შ., რომელსაც სააგენტო ახორციელებს სხვადასხვა ფინანსური და არაფინანსური მექანიზმების გამოყენებით.

მენარმეობის განვითარების სააგენტო ახორციელებს მიკრო, მცირე და საშუალო ბიზნესის მხარდამჭერ პროგრამებს, მათ შორის:

- აწარმოე საქართველოში: ა) ინდუსტრიული მიმართულება, რომლის მიზანია მენარმეობის განვითარება, მენარმე სუბიექტების მხარდაჭერა, ახალი საწარმოების შექმნის/არსებული საწარმოების გაფართოების/გადაიარაღების ხელშეწყობა და კერძო სექტორის კონკურენტუნარიანობისა და საექსპორტო პოტენციალის მზდა ფინანსებზე, უძრავ ქონებასა და ტექნიკურ დახმარებაზე ხელმისაწვდომობის საშუალებით; ბ) სასტუმრო ინდუსტრიის მიმართულება, რომლის მიზანია საქართველოს რეგიონებში (გარდა თბილისისა და ბათუმისა) მენარმე სუბიექტების მხარდაჭერა ახალი სასტუმროების მშენებლობის ან/და არსებულის გაფართოების მიმართულებით. ასევე, ქვეყანაში საერთაშორისო ბრენდების შემოყვანის სტიმულირების მიზნით ადგილობრივი მენარმე სუბიექტებისთვის Franchise (Management Contract) შეთანხმებით გათვალისწინებული გადასახადების თანადაფინანსება.
- მიკრო და მცირე მენარმეობის განვითარების ხელშეწყობა (აწარმოე საქართველოს ფარგლებში), რომლის მიზანია საქართველოს ეკონომიკურად მოწყვლად

¹² წყარო: თანაინვესტირების ფონდი; <http://www.gcfund.ge/>

რეგიონებში მენარმეობის ხელშეწყობა, მიკრო და მცირე მენარმე სუბიექტების ფინანსური და ტექნიკური მხარდაჭერა, მიკრო და მცირე ბიზნესის წამოწყების ხელშეწყობა, რეგიონულ ბაზრებზე წარმოდგენილი ადგილობრივი პროდუქციის ხარისხის ზრდის ნახალისება და დივერსიფიკაცია.

ინოვაციების ხელშეწყობა

ინოვაციებისა და თანამედროვე ტექნოლოგიების განვითარების ხელშეწყობის მიზნით, 2014 წელს საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტროს სისტემაში შეიქმნა სსიპ - საქართველოს ინოვაციებისა და ტექნოლოგიების სააგენტო, რომლის მიზანია ინოვაციების, თანამედროვე ტექნოლოგიების, კვლევისა და განვითარების (R&D) სტიმულირება, მათი კომერციალიზაციის და გამოყენების ხელშეწყობა; ინოვაციური დამწყები კომპანიების (start-up) ფორმირების და მათი კონკურენტუნარიანობის ამაღლების ხელშეწყობა. სააგენტო რეგიონების მასშტაბით ახორციელებს ინფრასტრუქტურულ პროექტებს ინოვაციებისა და ტექნოლოგიების განვითარების ხელშეწყობის მიზნით. კერძოდ, იქმნება სამრეწველო ინოვაციების ლაბორატორიები, რეგიონალური ჰაბები და ინოვაციების ცენტრები, რომელთა მიზანია ადგილობრივი მოსახლეობის უნარ-ჩვევების ამაღლება ტექნოლოგიების და ინოვაციების მიმართულებით, ინოვაციური იდეების ნახალისება, მათი პროტოტიპირების და კომერციალიზაციის ხელშეწყობა.

კულტურის განვითარების ხელშეწყობა

საქართველოს მთავრობა აქტიურ ღონისძიებებს ახორციელებს კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლების რეაბილიტაციისა და კეთილმოწყობის მიმართულებით. ასევე, რეგიონების მასშტაბით ხორციელდება ხელოვნების პოპულარიზაციისა და მისი განვითარების ხელშეწყობისკენ მიმართული პროექტები. რეგიონებში იმართება კულტურული ღონისძიებები, რაც მნიშვნელოვანია სოფლის მოსახლეობის კულტურულ ცხოვრებაში მეტი ინტეგრაციის თვალსაზრისით.

სოფლის ინფრასტრუქტურა

სოფლის განვითარებისთვის მნიშვნელოვანია როგორც ინფრასტრუქტურული (განსაკუთრებით მცირემასშტაბიანი და ადგილობრივი), ასევე სხვა საჭიროებების მოვარება. ასევე მიშენელოვანია ამ პროცესში სოფლის მოსახლეობის აქტიურად ჩართვა და კონსულტაციები. საქართველოს მთავრობა ახორციელებს მნიშვნელოვან პროექტებს, მათ შორის:

- სოფლის მხარდაჭერის პროგრამა. სოფლის ინფრასტრუქტურული და სხვა საჭიროებების მოვარების მიზნით, 2009 წლიდან ხორციელდება სოფლის მხარდაჭერის პროგრამა, რომელიც ითვალისწინებს სახელმწიფოს მიერ სოფლისთვის პრიორიტეტული ინფრასტრუქტურული პროექტების დაფინანსებას, რაც ასევე ითვალისწინებს მოსახლეობის ინფორმირებას და კონსულტაციებს დასაფინანსებელ პროექტებთან დაკავშირებით და დასახლების საერთო კრების აქტიურ მონაწილეობას პრიორიტეტულ პროექტებთან დაკავშირებით გადაწყვეტილების მიღებაში. პროგრამის ფარგლებში განეული დაფინანსება მიმართულია ადგილობრივი მნიშვნელობის ინფრასტრუქტურული ობიექტების მშენებლობის, რეაბილიტაციის, კეთილმოწყობის, ასევე, საერთო სარგებლობის შენობების აღჭურვისკენ. ამასთან, განსახორციელებელ პროექტს უნდა ჰქონდეს დადებითი სოციალურ ეკონომიკური ეფექტი მოსახლეობის უმრავლესობაზე.
- რეგიონებში განსახორციელებელი პროექტების ფონდი. რეგიონებში

განსახორციელებელი პროექტების ფონდიდან ფინანსდება როგორც ადგილობრივი, ასევე რეგიონული მნიშვნელობის პროექტები, მათ შორის, გზების, მიწისქვეშა კომუნიკაციების, ტროტუარების მოწყობა/რეაბილიტაცია; წყალგაყვანილობა და წყალნარინები, ხიდების რეაბილიტაცია; გარე განათების მოწყობა/რეაბილიტაცია; სასმელი წყლის ჭაბურღილების და სისტემების მოწყობა; საკანალიზაციო სისტემების და მუნიციპალური ნარჩენების მართვა; საცხოვრებელი და საჯარო შენობების შეკეთება/რეაბილიტაცია და სხვა.

აღსანიშნავია, რომ 2014 წელს საქართველოს მთავრობამ დაამტკიცა რეგიონული განვითარებისთვის უმნიშვნელოვანესი დოკუმენტი - „2015-2017 წლების საქართველოს რეგიონული განვითარების პროგრამა“. აღნიშნული პროგრამა წარმოადგენს საშუალოვადიან სამთავრობო დოკუმენტს, რომელიც განსაზღვრავს საქართველოს რეგიონული პოლიტიკის ძირითად მიზნებსა და ამოცანებს, შესაბამის პრიორიტეტებსა და ღონისძიებებს, მათი დაფინანსების კონკრეტულ წყაროებს და ადგენს საჭირო პირობებს ქვეყნის რეგიონების დაბალანსებული და მდგრადი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სისტემური ხელშეწყობისთვის. არსებითად, პროგრამა წარმოადგენს ევროკავშირის ანალოგიური დაგეგმვის სტანდარტებთან მაქსიმალურად დაახლოებულ პირველ უწყებათაშორის პროგრამულ დავალებას რეგიონული განვითარებისა და რეგიონული გათანაბრების კუთხით. იგი აერთიანებს რამდენიმე სამინისტროს ძალისხმევას და შესაბამის პროგრამულ ღონისძიებათა ერთობლიობას, რომელთა საერთო ბიუჯეტაც აღემატება 3 მილიარდ ლარს. პროგრამის მიღება და მისი ეფექტიანი, უწყებათაშორისი განხორციელება პირდაპირ პასუხობს ევროკავშირთან ასოცირების დღის წესრიგის შესაბამისი დებულებების და აგრეთვე, „კოჰეზიის“ საერთო ევროპული პოლიტიკის განხორციელების მიზნებსა და ამოცანებს.

პროგრამა შედგება 5 პრიორიტეტისაგან, რომლებიც, თავის მხრივ, მოიცავს დეტალურ ღონისძიებებს:

1. ფიზიკური ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესება და გარემოს დაცვა;
2. მცირე და საშუალო მენარმეების მხარდაჭერა და ახალი სამუშაო ადგილების შექმნა;
3. სოფლის მეურნეობის განვითარება;
4. ტურიზმის განვითარება;
5. ადამიანური კაპიტალის გაუმჯობესების და პროფესიული განათლების ინსტიტუციური შესაძლებლობების განვითარების ხელშეწყობა ეროვნულ და სუბ-ნაციონალურ დონეებზე.

ამ პროგრამულ დავალებას ორი კონკრეტული ამოცანა აქვს: 1) ეკონომიკური განვითარების და ახალი სამუშაო ადგილების შექმნის ხელშეწყობა, განსაკუთრებით იმ რეგიონებში, სადაც დასაქმების დონე დაბალია; 2) მოსახლეობის ცხოვრების დონის გაუმჯობესება, განსაკუთრებით სოფლად და ნაკლებად განვითარებულ მონებში. ახლო მომავალში იგეგმება მეორე პროგრამული დავალების მომზადება, სადაც გამოიკვეთება კრიტიკულ საჭიროებებზე მორგებული პრიორიტეტების განახლებული ბაღე, შესატყვისი პროგრამული ღონისძიებებითა და დაფინანსების წყაროებით.

1.3. ჩართულობა - თანამშრომლობა ხელისუფლებასა და მოქალაქეებს შორის

საქართველოში რამდენიმე ათეული წელია სხვადასხვა ინტენსივობით მიმდინარეობს ხელისუფლებასა და მოქალაქეებს შორის თანამშრომლობის ფორმების - ინფორმირება, კონსულტაცია, აქტიური მონაწილეობა - დანერგვა. ამ მიმართულებებით საქართველოში

რამდენიმე ადგილობრივი და საერთაშორისო ორგანიზაცია მუშაობს, რომლებიც ძირითადად კონცენტრირებულნი არიან სოფლის კატეგორიის დასახლებების დონეზე. ხელისუფლებასა და მოქალაქეებს შორის თანამშრომლობის ცალკეული ელემენტები უკვე სავალდებულოა საკანონმდებლო დონეზე და დანერგილიცაა, როგორც მუნიციპალურ, ისე დასახლებების დონეზე.

საქართველოს რეგიონული განვითარების 2010-2017 წლების სტრატეგიით ცენტრალური და ადგილობრივი ხელისუფლებების, მენარმეების და მოქალაქეების თანამშრომლობა არის მდგრადი რეგიონული განვითარების და ეფექტიანი რეგიონული მართვის საფუძველი. მოქალაქეთა მონაწილეობა რეგიონული განვითარების პროცესში უზრუნველყოფს რეგიონული მართვის მეტ გამჭვირვალობას, გახსნილობას, სამოქალაქო თანხმობის მიღწევას და რეგიონული მართვის ეფექტიანობის ამაღლებას.

საქართველოს ადგილობრივი თვითმმართველობის კოდექსით მუნიციპალიტეტის ორგანოები ვალდებული არიან განახორციელონ მუნიციპალიტეტის მოსახლეობის ინფორმირება მათი საქმიანობისა და ადგილობრივი თვითმმართველობის განხორციელებაში მოქალაქეთა მონაწილეობის შესაძლებლობების შესახებ.

თვითმმართველობის კოდექსის შესაბამისად, საქართველოში თვითმმართველობის განხორციელებაში მოქალაქეთა მონაწილეობის ფორმებია:

- დასახლების საერთო კრება;
- პეტიცია;
- სამოქალაქო მრჩეველთა საბჭო;
- მუნიციპალიტეტის საკრებულოს და მუნიციპალიტეტის საკრებულოს კომისიის სხდომებში მონაწილეობა;
- მუნიციპალიტეტის გამგებლის/მერის და მუნიციპალიტეტის საკრებულოს წევრის მიერ გაწეული მუშაობის შესახებ ანგარიშების მოსმენა

საქართველოში არსებული მოქალაქეთა ჩართულობის მაგალითებიდან აღსანიშნავია: მუნიციპალიტეტებში შექმნილი სამოქალაქო მრჩეველთა საბჭოები; დემოკრატიული ჩართულობის ცენტრები, რომლებიც სამოქალაქო საზოგადოების წარმომადგენლებს, სახელმწიფო ხელისუფლებისა და ადგილობრივ თვითმმართველობის ორგანოებს, არასამთავრობო ორგანიზაციებს, მედიასა და პოლიტიკურ პარტიებს სთავაზობს სივრცეებს, მათთვის მნიშვნელოვან საკითხებზე დისკუსიისთვის; მუნიციპალიტეტების და დასახლებების დონეზე მოქმედი სათემო ორგანიზაციები, და ა.შ.

სოფლისა და სოფლის მეურნეობის განვითარების ევროპის სამეზობლო პროგრამის (ENPARD) ფარგლებში საპილოტე მუნიციპალიტეტებში შეიქმნა ადგილობრივი განვითარების ჯგუფები. ასეთი ჯგუფების საპილოტე პროგრამა საერთაშორისო ორგანიზაციების ჩართულობით ხორციელდება 3 საპილოტე უბანში - ბორჯომის, ლაგოდეხის და ყაზბეგის მუნიციპალიტეტებში, ხოლო ხულოს მუნიციპალიტეტის რიყეთის თემში - ადგილობრივი არასამთავრობო ორგანიზაციის მხარდაჭერით. ადგილობრივი განვითარების ჯგუფები აქტიურად მონაწილეობენ ადგილობრივი საჭიროებების იდენტიფიცირებასა და პრიორიტეტული პროექტების შერჩევის და განხორციელების პროცესში. ეს აქტივობები ეფუძნება ევროპული ლიდერ (LEADER) მიდგომის პრინციპებს, რომელიც გულისხმობს ადგილობრივი განვითარების საკითხებში და გადაწყვეტილებების მიღებაში ადგილობრივი ინტერესთა ჯგუფების ჩართულობას.

თავის მხრივ, მოსახლეობა არ არის მზად, სწორად მოახდინოს პრობლემის იდენტიფიცირება, არ იცის როგორ გაერთიანდეს პრობლემის გარშემო, არ იცნობს მუნიციპალიტეტის ორგანოების კომპეტენციებს და არ იცის როგორ დააყენოს საკითხი მუნიციპალიტეტის ორგანოების წინაშე.

აღსანიშნავია, რომ მოსახლეობის საზოგადოებრივი აქტიურობის გაძლიერების მიზნით მნიშვნელოვანი ღონისძიებები ხორციელდება, მათ შორის:

- სამოქალაქო საზოგადოების გაძლიერება: საქართველოს იუსტიციის სასწავლო ცენტრი სამოქალაქო საზოგადოების გაძლიერების მიზნით, საქართველოს მასშტაბით 33 სოფელში, სადაც მდებარეობს საზოგადოებრივი ცენტრი, ადგილობრივი მოსახლეობისათვის 2016 წლის 1 ივლისიდან უფასოდ ატარებს სამართლებრივი და პიროვნული განვითარების ტრენინგებს. სწავლების თემატიკა სოფლად მცხოვრებთა ინტერესების და საჭიროების გათვალისწინებით შეირჩა და პრაქტიკული უნარების გამომუშავებაზე ორიენტირებული.
- ქართული ენის კურსები არაქართულენოვანი მოსახლეობისათვის: სახელმწიფო სერვისების ხელმისაწვდომობის მხარდაჭერის მიზნით, საქართველოს იუსტიციის სასწავლო ცენტრი 2015 წლის სექტემბრიდან პერიოდულად ატარებს ქართული ენის შემსწავლელ კურსებს, რათა არაქართულენოვანმა მოქალაქეებმა სახელმწიფო ენის დაუფლებით შეძლონ საკუთარი უფლებების უკეთ რეალიზება, სახელმწიფო სერვისების მარტივად მიღება და ინტეგრაცია თანამოქალაქეებთან.

1.4. სოციალური სერვისები - განათლება, კულტურა, ჯანმრთელობა და სოციალური დაცვა

1.4.1. განათლება

სოფლად მზადი განათლების დანაშებითი, საბაზო და საშუალო საფეხურების შეფასება შესაძლებელია სხვადასხვა ინდიკატორების მიხედვით: სკოლის ხელმისაწვდომობა, ინფრასტრუქტურა, მოსწავლეთა წარმატების დონე (სკოლის დატოვების %) და ა.შ.

სოფლად სკოლის ხელმისაწვდომობა მაღალია. სოფლებში მცხოვრებ მოსწავლეთა 85.7%-თვის სკოლები ხელმისაწვდომია. მოსწავლეთა 14.3%-ს სკოლაზე არ მიუწვდება ხელი, 77.3% შემთხვევაში სკოლა შორს მდებარეობს (10 კილომეტრზე მეტი მანძილი), ხოლო 17.4% შემთხვევაში - გზები ცუდ მდგომარეობაშია¹³. სკოლის ხელმისაწვდომობისათვის ერთ-ერთი დაბრკოლება იყო დაშორებული სოფლებიდან სკოლაზე ტრანსპორტირების არარსებობა, თუმცა საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრომ 2013 წელს დაიწყო პროგრამა, რომლის მიზანია აღნიშნული პრობლემის მოგვარება. ამჟამად არსებობს სპეციალური სასკოლო ავტობუსები, რომლებიც მოსწავლეთა ყოველდღიურ ტრანსპორტირებას უზრუნველყოფს.

გარდა ამისა, საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტროს აქვს სოციალური დახმარების პროგრამები, რაც მიმართულია უმაღლესი განათლების ხელმისაწვდომობის გაუმჯობესებისკენ, მათ შორის, სტუდენტებისთვის მაღალმთიანი და მაღალი ეკომიგრაციის რისკის მქონე ადგილებიდან, სტუდენტებისთვის ოკუპირებული ტერიტორიებიდან და საოკუპაციო ხაზის მიმდებარე სოფლებიდან, ობლებსთვის, სტუდენტებისთვის მრავალშვილიანი ოჯახებიდან (ოჯახები 18 წლამდე ასაკის 4 და მეტი შვილით), შეზღუდული შესაძლებლობის მქონე პირთათვის, სტუდენტებისთვის სოციალურად დაუცველი ოჯახებიდან და სახელმწიფო ბრუნვის ქვეშ მყოფი სტუდენტებისთვის.

¹³ სოფლის ინფრასტრუქტურის აღწერა (2010), სტატისტიკის ეროვნული სამსახური

სოფლად სკოლამდელი განათლების ხელმისაწვდომობა უფრო დაბალია, ვიდრე ზოგადი განათლების დაწყებითი, საბაზო ან/და საშუალო საფეხურების. აღნიშნული მომსახურებით სარგებლობს სოფლის მოსახლეობის მხოლოდ 41.1%¹⁴. 2013 წლიდან მთავრობა სკოლამდელი განათლების სუბსიდირებას ახორციელებს და საბავშვო ბაღების ინფრასტრუქტურის გაუმჯობესებას გეგმავს. უნდა აღინიშნოს, რომ ბოლო პერიოდში, მუნიციპალური საბავშვო ბაღებით სოფლის მოსახლეობის კმაყოფილების მაჩვენებელი გაზრდილია¹⁵.

აღსანიშნავია, რომ ზოგადი განათლების კუთხით, სოფლის მოსახლეობაში, განსაკუთრებით ეთნიკურ უმცირესებში შედარებით მაღალია სკოლის მითვების შემთხვევები, რისი მიზეზიც, ბიჭების შემთხვევაში საოჯახო და სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობაში ოჯახისათვის დახმარების განევაა, ხოლო გოგონების შემთხვევაში - ადრეული ქორწინება. ადრეული ქორწინების პრაქტიკა სხვადასხვა ეთნიკურ, რელიგიურ და კულტურულ ფაქტორებს უკავშირდება, განსაკუთრებით სოფლად მცხოვრებ მოსახლეობაში. ყველაზე ხშირი ადრეული ქორწინებები ქვემო ქართლის რეგიონში მცხოვრებ აზერბაიჯანულ ოჯახებში ფიქსირდება.

მნიშვნელოვანია, რომ 2015 წლიდან ადრეული ქორწინების პრევენციის ხელშეწყობის მიზნით რიგი ღონისძიებები გატარდა საქართველოს მთავრობის მიერ, როგორც საკანონმდებლო რეგულირების, ისე ცნობიერების ამაღლების გზით.

საკანონმდებლო რეგულირების გარდა აღსანიშნავია, რომ სამთავრობო უწყებების მიერ ინტენსიურად მიმდინარეობს საზოგადოების ცნობიერების ამაღლების ხელშეწყობი ღონისძიებები, რომელიც მიზნად ისახავს ადრეული და იძულებითი ქორწინების პრევენციას, განსაკუთრებით რეგიონებში, სოფლად მცხოვრებ მოსახლეობასა და ეთნიკური/ეროვნული უმცირესობების წარმომადგენლებს შორის.

პროფესიული განათლებისა და მომზადების (VET) ხელმისაწვდომობა სოფლად დაბალია, განსაკუთრებით ფერმერებისთვის. თანამედროვე მოთხოვნებზე ორიენტირებულ პროფესიულ განათლებაზე ხელმისაწვდომობა მნიშვნელოვანია როგორც ეკონომიკური განვითარებისთვის, ასევე მოსახლეობის დასაქმების/თვისდასაქმების თვალსაზრისით. პროფესიული განათლების რეფორმის სტრატეგია 2013-2020 წლებისთვის მიზნად ისახავს პროფესიულ განათლებაზე ხელმისაწვდომობის ზრდას მოსახლეობის ყველა ფენისთვის. ასევე, ეკონომიკურად აქტიური მოსახლეობის კონკურენტუნარიანობის ზრდას, რათა მათ შეძლონ როგორც დასაქმება, ასევე თვითდასაქმება.

განათლების ხელმისაწვდომობის გაუმჯობესების მიზნით, 2015 წელს მიღებული „მაღალმთიანი რეგიონების განვითარების შესახებ“ საქართველოს კანონით ვალისწინებს ხელფასის არანაკლებ 35%-ის ოდენობით დანამატს პედაგოგებისათვის, რომლებიც დასაქმებულნი არიან სახელმწიფოს მიერ დაარსებულ ზოგადსაგანმანათლებლო და პროფესიულ დაწესებულებებში. ამასთან, მაღალმთიან დასახლებაში მდებარე საჯარო სკოლის, მრავალსექტორიანი საჯარო სკოლის მოსწავლეებისა და პროფესიული საგანმანათლებლო დაწესებულებების სტუდენტებისათვის გათვალისწინებულია ვაუჩერის გაზრდილი ოდენობა.

¹⁴ სოფლის ინფრასტრუქტურის აღწერა (2010), სტატისტიკის ეროვნული სამსახური

¹⁵ http://www.ge.undp.org/content/georgia/ka/home/library/democratic_governance/citizen-satisfaction-with-public-services-in-georgia--2015/

1.4.2. კულტურა

საქართველოს სოფლებში არსებობს კულტურის ობიექტები, როგორებიცაა სოფლის კულტურის კლუბი, სახელოვნებო, სამუსიკო ან სამხატვრო სკოლა, ბიბლიოთეკა, მუზეუმი, ნაკრძალი, ისტორიული ან არქეოლოგიური ძეგლი, კულტურის პარკი და სხვ. ბოლო წლებში, კულტურული ცხოვრება სოფლად ბევრად გააქტიურდა, სოფლის შემოქმედებითი კოლექტივები, კულტურის სფეროს სხვადასხვა წარმომადგენელი (მხატვრები, მუსიკოსები, მომღერალ-შემსრულებლები, მოცეკვავეები, რეჟისორები და სხვ.) აქტიურად ერთვებიან ადგილობრივი თვითმმართველობის ან ვერძო ორგანიზაციების მიერ ორგანიზებულ ღონისძიებებში (ფესტივალები, სახალხო დღესასწაულები და სხვა), საქართველოს კულტურისა და ძეგლთა დაცვის სამინისტროს მხარდაჭერით ხორციელდება პროექტები სოფლის კულტურული ცხოვრების მრავალფეროვნებისათვის.

კულტურის განვითარების თვალსაზრისით, თითოეულ სოფელს გააჩნია სახასიათო პოტენციალი, როგორც გეოგრაფიული მდებარეობით, ასევე კულინარიით, ფოლკლორით, ხალხური რენჯით, ბუნებრივი რესურსებით, რომლებიც აქტიურად გამოიყენება სხვადასხვა პროექტების შექმნაში, მაგალითად: თიხა, ბუნებრივი საღებავები, მატყლი, ლერწამი და ა.შ. ამ თავისებურებების განვითარებით სოფლის კულტურული ცხოვრება შეიძლება უფრო მიმზიდველი გახდეს და დადებითი გავლენა იქონიოს სოფლის ეკონომიკასა და ადგილობრივი მოსახლეობის კეთილდღეობაზე. ზემოაღნიშნულის საფუძველზე შესაძლებელია თემატური სოფლების მოწყობა, მაგალითად: ქვევრის, მატყლის, პურის და ა.შ. ამასთან, კვლავ პრობლემად რჩება კულტურის ობიექტების ინფრასტრუქტურის გაუმართაობა და კვალიფიციური კადრების სიმცირე.

1.4.3. ჯანმრთელობის დაცვა

ხელმისაწვდომი და ხარისხიანი ჯანდაცვის უზრუნველყოფა როგორც ქალაქად, ასევე სოფლად, საქართველოს მთავრობის ერთ-ერთი მთავარი პრიორიტეტია. სამედიცინო მომსახურების ხელმისაწვდომობის და ხარისხის კუთხით უთანასწორობის აღმოფხვრა უმნიშვნელოვანესია ქვეყნის ინკლუზიური განვითარებისთვის. 2013 წლის 28 თებერვლიდან მოქმედებს საყოველთაო ჯანდაცვის პროგრამა, რომელმაც სათავე დაუდო საქართველოს ყველა მოქალაქისთვის სახელმწიფოს მიერ დაფინანსებული სამედიცინო მომსახურებით უნივერსალურ მოცვას, ჯანდაცვის სერვისებზე ხელმისაწვდომობის გაუმჯობესებას და შექმნა სამედიცინო მომსახურების კატასტროფული დანახარჯებისაგან დაცვის მექანიზმი. საშუალოდ, თითოეულ შინამეურნეობაზე, ყოველწლიური მთლიანი ჯიბიდან გადახდები 1,257 ლარიდან 2010 წ. შემცირდა 943 ლარამდე 2014 წ.¹⁶. ფინანსური ბარიერების შემცირება ამბულატორულ და სტაციონარულ ვიზიტებზე მნიშვნელოვანი იყო სოფლად მცხოვრები მოსახლეობისათვის.

საყოველთაო ჯანდაცვის პროგრამის გარდა, ხორციელდება საზოგადოებრივი ჯანმრთელობის დაცვის და პრიორიტეტულ სფეროებში მოსახლეობისათვის სამედიცინო მომსახურების მიწოდება 22 ე.წ. „ვერტიკალური“ სახელმწიფო პროგრამის ფარგლებში, მათ შორის იმუნიზაციის, შიდსის, ტუბერკულოზის, C ჰეპატიტის და სხვა უმნიშვნელოვანესი მიმართულებებით, რომელიც თანაბრად ეკუთვნის, როგორც ქალაქში ასევე სოფლად მცხოვრებ მოსახლეობას.

მოსახლეობისათვის ამბულატორიული მომსახურების ხარისხის გაუმჯობესებისა და გეოგრაფიული ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფის მიზნით, 2014 წლის განმავლობაში ყველა მუნიციპალიტეტში აშენდა და აღიჭურვა 82 სოფლის ამბულატორია.

¹⁶ მსოფლიო ბანკი, ჯანმრთელობის მსოფლიო ორგანიზაცია, ამერიკის საერთაშორისო განვითარების სააგენტო (2014) სამედიცინო სერვისების უტილიზაციისა და შინამეურნეობების დანახარჯების კვლევა

2014 წლიდან მოქმედებს „დიპლომისშემდგომი სამედიცინო განათლების პროგრამა“, რომელიც ითვალისწინებს საექიმო სპეციალობის მაძიებელთა დიპლომისშემდგომი/სარეზიდენტო მომზადების დაფინანსებას მაღალმთიანი და სამღვრისპირა მუნიციპალიტეტებისათვის დეფიციტურ და პრიორიტეტულ საექიმო სპეციალობებში. მიუხედავად განხორციელებული ღონისძიებებისა, ჯანმრთელობის დაცვის სისტემა შემდგომ გაუმჯობესებას და სრულყოფას საჭიროებს (მათ შორის სერვისების ადმინისტრირებისა და მონიტორინგის კუთხით), რაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია სოფლის მოსახლეობისთვის მათი შემოსავლების სიმცირის გათვალისწინებით.

2013 წლის სასწრაფო სამედიცინო დახმარების სამსახურების რეფორმირების შედეგად გაიზარდა სასწრაფო დახმარების სისტემის ეფექტიანობა. უზრუნველყოფილია გამოძახებების და ბრიგადების მართვა და კოორდინაცია ერთიანი ცენტრალური სადისპეტჩეროს საშუალებით, განახლდა ავტოპარკი. რეფორმის შედეგად საგრძნობლად შემცირდა გამოძახების რეაგირების დროის მაჩვენებლები და გაუმჯობესდა მომსახურების ხარისხი.

1.4.4. სოციალური დაცვა

საქართველოს მოსახლეობის სოციალური მდგომარეობის გაუმჯობესება საქართველოს მთავრობის ერთ-ერთი მთავარი პრიორიტეტია. სოციალური დაცვა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია სოფლის მოსახლეობისთვის. სოციალური უზრუნველყოფის პოლიტიკა მიმართულია სოციალური დაცვის სისტემის შექმნით მოსახლეობის სიღარიბის, ხანდაზმულობის და სხვა სოციალური რისკების შემცირებისკენ და შგმლუდული შესაძლებლობის მქონე პირების და სხვა მონყვლადი ჯგუფების საზოგადოებაში ინტეგრაციისკენ.

სოციალური დაცვის სისტემის ორი უმნიშვნელოვანესი ელემენტია - მიზნობრივი სოციალური დახმარება (TSA) სიღარიბის ზღვარს მიღმა მყოფი ოჯახებისთვის (საარსებო შემწეობა) და საპენსიო უზრუნველყოფა/სოციალური პაკეტი.

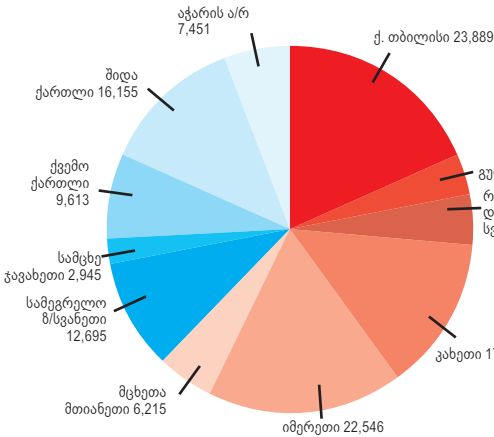
მიზნობრივი სოციალური დახმარება მიმართულია საქართველოში ფინანსურად ყველაზე დაუცველ ოჯახებზე. მიზნობრივი სოციალური დახმარება ქულების სისტემას იყენებს იმის დასადგენად, აკმაყოფილებს თუ არა კონკრეტული შინამეურნეობა დახმარების მიღების კრიტერიუმებს. 2011 და 2013 წლებში საქართველოს ყველა შინამეურნეობის ორი მესამედი იღებდა მინიმუმ ერთი ტიპის სოციალურ დახმარებას¹⁷. ფულადი სოციალური დახმარება - საარსებო შემწეობა - 2013 წლის ივლისიდან გაორმაგდა. სიღარიბის ზღვარს ქვემოთ მყოფი ოჯახებისათვის კანონმდებლობით გათვალისწინებული საარსებო შემწეობების ოდენობა, რომელიც ერთსულიანი ოჯახისთვის განისაზღვრა 60 ლარით, ხოლო ორ და მეტ სულიანი ოჯახების შემთვევაში ოჯახის ყოველ მომდევნო წევრზე დაემატა 48 ლარი. ამასთან, 2015 წლიდან მთლიანად შეიცვალა შეფასების მეთოდოლოგია, სადაც ოჯახებისთვის დახმარების ოდენობა რანჟირებულია და დამოკიდებულია მათი სიღატაკის დონეზე.

2016 წლის პირველი იანვრის მონაცემებით, საქართველოში მიზნობრივი სოციალური პროგრამების მონაცემთა ბაზაში რეგისტრირებული იყო 490 958 ოჯახი, საიდანაც შემწეობას იღებდა 129 579 ოჯახი. ქ. თბილისის შემდგომ საარსებო შემწეობის მიმღები ოჯახების რაოდენობა, დანარჩენ რეგიონებთან შედარებით, ყველაზე მეტი იმერეთის რეგიონშია. ამავე დროს, ოჯახების წილი, რომელიც იღებს საარსებო შემწეობას, ქვეყნის მთელ მოსახლეობასთან (ოჯახებთან) ყველაზე მაღალი არის რაჭა-ლეჩხუმსა და ქვემო სვანეთის რეგიონში (დიაგრამები 11 და 12).

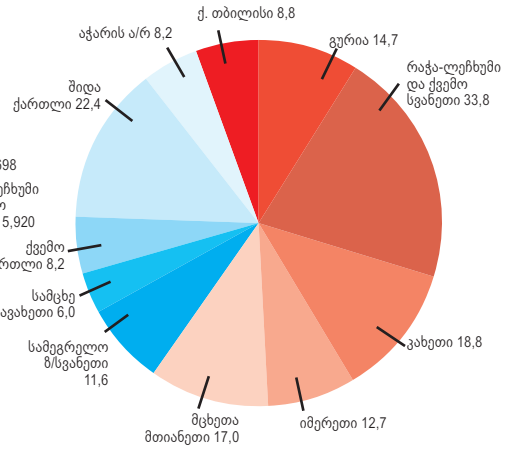
¹⁷ ბაჟმებისა და მათი ოჯახების კეთილდღეობა საქართველოში, საქართველოში კეთილდღეობის მონიტორინგის გამოკითხვის მესამე ეტაპი, 2013, UNICEF

დიაგრამები 11 და 12. მიზნობრივი სოციალური პროგრამების მონაცემთა ბაზაში რეგისტრირებული და საარსებო შემწეობის მიმღები ოჯახების რაოდენობა (2016 წლის 1 იანვარი)

საარსებო შემწეობის მიმღები ოჯახების რაოდენობა

საარსებო შემწეობის მიმღე ოჯახთა %-ლი წილი მთელ მოსახლეობასთან (ოჯახები)

წყარო: სსიპ - სოციალური მომსახურების სააგენტო

სოციალური რეაბილიტაცია და ბავშვზე ზრუნვა - საყურადღებოა, რომ 2012 წლის შემდეგ დღის ცენტრების (მათ შორის შშმ პირებისა და შშმ ბავშვების) სახელმწიფო პროგრამების ფარგლებში ქვეყნის თითქმის ყველა ქალაქსა და მუნიციპალურ ცენტრში გაიზარდა სერვისის მიმწოდებელი ორგანიზაციების რაოდენობა, თუმცა სოფლად აღნიშნული მომსახურება კვლევას შეზღუდული რჩება. ამასთან, მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული ორგანიზაციების საქმიანობა ძირითადად მიმართულია შშმ პირთა, შშმ ბავშვთა და მათი ოჯახების საზოგადოებაში ინტეგრაციისაკენ, უმჯობესია აღნიშნული სერვისები სოფლის დონეზე განხორციელდეს სკოლამდელი აღზრდის დაწესებულებებსა და ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლებში - როგორც ინკლუზიური განათლების, ასევე, ბავშვთა და საბავშვო ბაღებში აღრეული ინტერვენციის ხელმისაწვდომობის გაუმჯობესების მიზნით.

1.5. დაცული ტერიტორიები, ბიომრავალფეროვნება, გარემოს დაცვა და ბუნებრივი რესურსების მდგრადი მართვა, ნარჩენების მართვა, კლიმატის ცვლილება

1.5.1. დაცული ტერიტორიები

საქართველოში ნაკრძალების შექმნა წინა საუკუნის დასწყისიდან იწყება. დაცული ტერიტორიების სისტემის ჩამოყალიბება თანამედროვე სახით და მათი გაფართოება კი 1996 წლიდან დაიწყო, როდესაც მიღებული იქნა კანონი „დაცული ტერიტორიების სისტემის შესახებ“. აღნიშნულმა კანონმა საფუძველი ჩაუყარა ახალი ტიპის დაცული ტერიტორიების შექმნას (ეროვნული პარკები, ბიოსფერული რეზერვატები, საერთაშორისო მნიშვნელობის ტერიტორიები), რომლებიც მნიშვნელოვან ზეგავლენას ახდენენ საქართველოს სოფლის განვითარებაზე.

ამჟამად საქართველოში სულ 88 დაცული ტერიტორიაა, მათგან 14 სახელმწიფო ნაკრძალი, 11 ეროვნული პარკი, 19 აღკვეთილი, 42 ბუნების ძეგლი, 2 დაცული ლანდშაფტია. დაცული

ტერიტორიების საერთო ფართობი 585 883 ჰა-ს შეადგენს, რაც ქვეყნის ტერიტორიის 8,41%-ია და იგეგმება ამ მაჩვენებლის 12%-მდე გაზრდა.

საქართველო მდიდარია სხვადასხვა ტიპის ეკოსისტემებით, ჰაბიტატებითა და მათთან დაკავშირებული სახეობებით, მათ შორის, ისეთი სახეობებით, რომლებიც გამოიყენება ან პოტენციურად მნიშვნელოვანია, როგორც საკვები ან სხვა აუცილებელი პროდუქტების წყარო. შედეგად, ქვეყნის ბიომრავალფეროვნება უზრუნველყოფს ადამიანისთვის სასიცოცხლო მნიშვნელობის ეკოსისტემური სერვისების მოწოდებას, ისეთების როგორიცაა: მერქნული და არამერქნული რესურსებით უზრუნველყოფა, სუფთა წყლით მომარაგება, ეროზიისა და მეწყერის პრევენცია და მათი ზეგავლენის შერბილება, რეკრეაცია და ტურიზმი, მეცხოველეობისთვის საკვებით მომარაგება, სამკურნალო და საკვები მცენარეები, ტრადიციული მეცხოველეობისა და ცხოვრების წილის შენარჩუნება და სხვა.

უაღრესად მდიდარია საქართველოს ფლორა და ფაუნაც. ქვეყანაში წარმოდგენილია თითქმის 4100 მცენარეული სახეობა, რომელთა შორის 800-ზე მეტი ენდემია. ასევე ძალიან მდიდარია ფაუნაც. სამწუხაროდ, მათი ნაწილი გადაშენების პირას იმყოფება და შეტანილია ქვეყნის წითელ ნუსხაში. საქართველოში გავრელებული მრავალი სახეობის ცხოველი იშვიათია გლობალური მასშტაბით და შეტანილია ბუნების დაცვის მსოფლიო კავშირის (IUCN) წითელ ნუსხაში.

საქართველო კულტურულ მცენარეთა წარმოშობისა და მრავალფეროვნების ერთ-ერთი ცენტრია. კონსერვაციული თვალსაზრისით განსაკუთრებით აღსანიშნავია საქართველოში უძველესი დროიდან გაკულტურებული მცენარეები (ენდემური სახეობები და ადგილობრივი ჯიშები/ლენდრასები) და მათი ველური მონათესავე სახეობები (როგორც ადგილობრივი ჯიშების გაკულტურების შესაძლო წყარო). ჩვენს ქვეყანაში ჩამოყალიბდა ვაზის, მარცვლოვნების, ხეილისა და სხვ. მრავალი შესანიშნავი ჯიშ.

სამწუხაროდ კულტურულ მცენარეთა ველური მონათესავე სახეობების ბუნებრივი პოპულაციები საფრთხის ქვეშაა, ძირითადად ჰაბიტატების განადგურებისა და ფრაგმენტაციის, ასევე, ჭარბი ძოვებისა და გაუდაბნოების გამო. ასევე არსებობს ამ სახეობების გენეტიკური ეროზიისა და დაბინძურების საფრთხე გენეტიკურად მოდიფიცირებული ორგანიზმებისგან. შინაურ ცხოველთა აბორიგენული ჯიშებისა და ადგილობრივი პოპულაციების უმეტესობას საფრთხე ემუქრება არაადგილობრივ ჯიშებთან ჰიბრიდიზაციის გამო.

ამრიგად, საქართველოს უნიკალური ფლორისა და ფაუნის, მათი გენოფონდის დაცვას და აღდგენას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს. ამ თვალსაზრისით განსაკუთრებული როლი ენიჭება საქართველოს დაცულ ტერიტორიებს, რომლებიც მათი შენარჩუნების და დაცვის მნიშვნელოვან ინსტრუმენტს წარმოადგენენ. ასევე მნიშვნელოვანია დაცული ტერიტორიების როლი მოსახლეობისთვის ეკოსისტემური სერვისების მიწოდების კუთხითაც.

1.5.2. ნიადაგური რესურსები

ნიადაგი მცენარისთვის აუცილებელი სასიცოცხლო პირობების და სოფლის მეურნეობის წარმოების უმნიშვნელოვანესი ბუნებრივი რესურსია. ნიადაგი წარმოადგენს ქვეყნის უმთავრეს ეროვნულ სიმდიდრეს და სოფლის მეურნეობის განვითარების უალტერნატივო საშუალებას. ქვეყნის საგარეულობის 6,7 % (მთელი ფართობის) უკავია დამლაშებულ ნიადაგებს, 11% -(300 000 ჰა) მჟავა, 7,3 % - (210 000 ჰა) დაჭაობებულ, ხოლო 33% (1 მილიონი ჰა) - ეროზირებულ ნიადაგებს.

საქართველოს ნიადაგური რესურსები საჭიროებენ ნაყოფიერების აღდგენა-გაუმჯობესებას, სოფლის მეურნეობის გაფართოების მიზნით მელიორაციული ღონისძიებების გატარებას.

1.5.3. ტყის რესურსები

საქართველოს ტყეები საფრთხის ქვეშაა არამდგრადი ჭრის, ძოვებისა და არასრულფასოვანი მართვის სისტემის გამო. ქვეყნის ტყის ფონდის დიდი ნაწილი მნიშვნელოვნად დეგრადირებულია. შედეგად, შემცირებულია ტყეზე დამოკიდებული ფლორისა და ფაუნის სახეობების რიცხოვნობაც. ამას გარდა, არ ხორციელდება სხვადასხვა სახის ტყითსარგებლობა (არამერქნული რესურსით სარგებლობა, რეკრეაცია და სხვა).

დღეისათვის სატყეო სექტორში შემდეგი ძირითადი პრობლემები იკვეთება: ტყის რესურსების არამდგრადი მართვა და ხშირად უკანონო მოპოვება, ჭარბი ძოვება, ხანძრები, მავნებლები და დაავადებები, მოუწესრიგებელი ნადირობა და კლიმატის ცვლილება, ხარვეზები კანონმდებლობაში და სატყეო ინფრასტრუქტურა. ყველა ეს ფაქტორი უარყოფით ზეგავლენას ახდენს ტყის ბიომრავალფეროვნებაზე.

სიტუაციას ასევე მნიშვნელოვნად ართულებს საქართველოში არსებული ტყის კატეგორიზაციის საკითხები. სსიპ - ეროვნული სატყეო სააგენტოს მონაცემებით, ტყეების 97.5% ბუნებრივი წარმოშობისაა. იმის გამო, რომ საქართველოს ტყის უმეტეს ნაწილზე ინვესტირება არ განხორციელებულა, არსებული ინფორმაცია არ იძლევა მაღალი კონსერვაციული უბნების სრულყოფილად გამოყოფის, მდგრადი სატყეო სამეურნეო ღონისძიებების განხორციელებისა და მდგრადი სატყეო პოლიტიკის წარმოების საშუალებას.

2013 წელს დაინტერესებული მხარეების აქტიური მონაწილეობით მომზადდა საქართველოს ეროვნული სატყეო კონცეფცია, რომელიც საქართველოს პარლამენტმა 2013 წლის 11 დეკემბერს დაამტკიცა. მისი მიზანია ტყის მდგრადი მართვის სისტემის ჩამოყალიბება, რომელიც უზრუნველყოფს საქართველოში ტყეების რაოდენობრივი და ხარისხობრივი მაჩვენებლების გაუმჯობესებას, ბიომრავალფეროვნების დაცვას, ტყეების ეკოლოგიური ფასულობების გათვალისწინებით, მათი ეკონომიკური პოტენციალის ეფექტიან გამოყენებას, ტყის მართვაში საზოგადოების მონაწილეობას, რაც დადებით ზეგავლენას მოახდენს სოფლის განვითარებაზე.

საქართველოს ბიომრავალფეროვნების სტრატეგიით და სამოქმედო გეგმით (NBSAP) განსაზღვრულია ორი ძირითადი წინაპირობა ტყის მდგრადი ინტეგრირებული მართვის სისტემის ჩამოყალიბებისათვის:

- სატყეო სექტორის ოპტიმალური ინსტიტუციური მოწყობა, რაც პირველ რიგში დაკავშირებულია ტყის მართვის გაუმჯობესებასთან;
- ეფექტური სატყეო კანონმდებლობა, რომელიც სრულად გაითვალისწინებს ბიომრავალფეროვნების კონსერვაციის საკითხებს.

მდგრადი და მრავალმიზნობრივი მართვა, ბიომრავალფეროვნების კონსერვაციის ჩათვლით, მოითხოვს ტყის ოპტიმალური კატეგორიზაციის სისტემის შემუშავებას და დანერგვას, რაც ასევე გულისხმობს დაცული ლანდშაფტების და მრავალმიზნობრივი გამოყენების ტერიტორიების, ეკოლოგიური ღირებულებისა და მაღალი კონსერვაციული ღირებულების მქონე ტყეების გამოყოფას და მათ რუკაზე დატანას. ეს შესაძლებელს გახდის ერთი მხრივ, ყველაზე მოწყვლადი ტყის კორომების (მაგ. ხელუხლებელი ტყეების)

ეფექტიან დაცვას და მეორე მხრივ, იმ ტყეებით ეფექტიან სარგებლობას, რომლებშიც შედარებით უფრო დიდი მოცულობითაა მერქნის რესურსი.

1.5.4. ბუნებრივი სათიბ-საძოვრები

ბუნებრივი სათიბ-საძოვრები, რომლებსაც ქვეყნის მთლიანი ტერიტორიის დაახლოებით 23% უკავია, საქართველოს ბიომრავალფეროვნების უმნიშვნელოვანესი და განუყოფელი ნაწილია. მათი რაციონალური გამოყენება მნიშვნელოვანია სოფლის განვითარებისთვის. 90-იან წლებში, საძოვრების გამოყენების პრაქტიკამ უსისტემო და მოუწესრიგებელი სახე მიიღო, შედეგად, დეგრადაციის პროცესი კიდევ უფრო ინტენსიური გახდა. დღეისთვის, საძოვრების მდგომარეობა ბევრ რეგიონში კრიტიკულ ზღვრამდეა მისული და შეუქცევადი პროცესების თავიდან ასაცილებლად სასწრაფო ღონისძიებების გატარებას მოითხოვს.

საქართველოს სემიარიდული ეკოსისტემები, რომელთა დიდი ნაწილი საქონლის ზამთრის საძოვრად გამოიყენება (ვაშლოვანის ეროვნული პარკი და მიმდებარე ტერიტორიები), საფრთხის ქვეშაა ჭარბი და უსისტემო ძოვების გამო. ანალოგიური მდგომარეობაა დიდი ვაკვასიონის ალპურ საძოვრებზე. გარდა ამისა, ალპური და სემიარიდული სათიბ-საძოვრები კლიმატის ცვლილების მიმართ ძლიერ მგრძობიარეა.

კანონმდებლობა და სახელმწიფო პროგრამები არ განსაზღვრავს საერთო საძოვრების მდგრადი გამოყენების ინსტიტუციურ ჩარჩო-პირობებს. არ ხდება სოფლების საერთო სარგებლობაში არსებული საძოვრების გამოყენების კონტროლი და არ მიმდინარეობს საძოვრების მდგრადი მართვის პრინციპების დაცვა. საქართველოს კანონით „ნიადაგის დაცვის შესახებ“ განსაზღვრულია ძოვების ნორმების დადგენა მხოლოდ მაკლამთიანი საძოვრებისთვის. კანონი არ არეგულირებს ძოვების საკითხებს ზამთრის საძოვრებზე.

გამონაკლისს წარმოადგენს დაცული ტერიტორიების ტრადიციული გამოყენების ზონები. კანონის თანახმად, ეროვნული პარკის ტრადიციული გამოყენების ზონა ეწყობა ბუნების დაცვისა და განახლებადი ბუნებრივი რესურსების ტრადიციულ გამოყენებასთან დაკავშირებული სამეურნეო საქმიანობისათვის. ამ ზონაში დაიშვება ადგილობრივი მოსახლეობის საჭიროებითა და ბუნებრივი პროდუქტიულობით ლიმიტირებული თიბვა, ძოვება, სამეშე მერქნის მოპოვება და სხვა, ხოლო ხვნა-თესვა და არატრადიციული მუდმივი სასოფლო-სამეურნეო ნაგებობების განთავსება დაუშვებელია. ამ ტერიტორიების მართვა ხორციელდება მენეჯმენტის გეგმების საფუძველზე, რომლის ფარგლებში აუცილებელია საძოვრების მართვის ელემენტების შემუშავება, რაც მოიცავს ეროზირებული მონაკვეთების გამოვლენის მეთოდის უზრუნველყოფას, მათი მდგომარეობის გაუმჯობესებისა და მდგრადი გამოყენების ღონისძიებების დასახვას, მონიტორინგს და სხვა. აღნიშნული გეგმები შესაძლებელია გამოყენებული იქნეს, როგორც სანიმუშო საპილოტე პროგრამა, რომელიც ხელს შეუწყობს საძოვრების მდგრადი მართვის ელემენტების დანერგვას მთელი ქვეყნის მასშტაბით.

1.5.5. წყლის რესურსები

წყალი ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი რესურსია საქართველოში. ქვეყანაში 26 ათასზე მეტი მდინარე, 860-მდე ტბა, 12 წყალსაცავი და მრავალი თევზსაშენი ტბორია. საქართველოს შიდა წყლებში გვხვდება 80-ზე მეტი სახეობის თევზი, 100-ზე მეტი სახეობის კიბოსნაირი, 58 სახეობის მოლუსკი (წყლის უხერხემლოთა სხვა ჯგუფებზე ინფორმაცია დაუზუსტებელია), 2 600-ზე მეტი წყალმცენარე.

აღსანიშნავია ის გარემოებაც, რომ მართალია საქართველო მდიდარია წყლის რესურსებით, თუმცა ეს რესურსი ბუნებრივად არათანაბრად არის გადანაწილებული და უპირატესად თავმოყრილია საქართველოს დასავლეთ ნაწილში, მაშინ, როდესაც

ალმოსავლეთის რეგიონები ხშირად წყლის ნაკლებობას განიცდის. ამასთან, ხშირ შემთხვევაში წყლის რესურსი ინტენსიურად გამოიყენება.

მნიშვნელოვნად შემცირებულია ან სახეშეცვლილია შიდა წყლების ეკოსისტემები, ტაობების დაშრობისა და წყალსატევებში წყლის დონის ხელოვნურად რეგულირების გამო. შხაპ-ქიმიკატების ტარბი გამოყენების, სამრეწველო და საყოფაცხოვრებო ჩამდინარე წყლების ჩაშვების გამო დაბინძურებულია როგორც შიდა წყლები, ისე შავი ზღვა.

წყლის დაბინძურება საფრთხეს უქმნის წყლის ეკოსისტემებთან დაკავშირებულ მრავალ სახეობას. მონიტორინგის არსებული მონაცემებიც აჩვენებს, რომ საქართველოში წყლის დაბინძურების ძირითადი წყარო მუნიციპალური ჩამდინარე სასოფლო სამეურნეო სავარგულებიდან ჩამონადენი წყლებია. გამოკვლევული მდინარეების უმრავლესობაში ამონიუმის, ხოლო ცალკეული მდინარეების ზოგიერთ კვეთებზე მძიმე ლითონების კონცენტრაცია აჭარბებს ზღვრულად დასაშვებ ნორმებს.

საქართველოს ზედაპირული წყლების ობიექტებში ჩაშვებული დაბინძურებული წყლების 70%-ზე მეტი მუნიციპალურ ჩამდინარე წყლებზე მოდის. სამრეწველო სექტორებიდან ზედაპირული წყლების ხარისხზე განსაკუთრებით მეგავლენას ახდენს სასარგებლო წიაღისეულის გადამუშავება, ნავთობის გადამუშავება და კვების მრეწველობა. დაბინძურების სხვა წყაროებია: არასანიტარიული ნაგავსაყრელები, ნარჩენების არალეგალური განთავსება და სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობები.

ჰიდროლოგიური და წყლის დაბინძურების მონიტორინგის არასაკმარისი მონაცემების გამო რთულია საქართველოში ზედაპირული წყლების მდგომარეობის სრული სურათის შექმნა. წყლის ხარისხის ეფექტიანი მართვის უზრუნველსაყოფად საჭიროა მონიტორინგის ქსელის გაფართოება, მონაცემების რეგულარული შეგროვება და წყლის ობიექტების სტატუსის შეფასება. ეს ინფორმაცია აუცილებელია წყლის სტატუსის გასაუმჯობესებლად საჭირო ღონისძიებების დაგეგმვისათვის.

„წყლის შესახებ“ საქართველოს კანონის ნორმების უმეტესობას გააჩნია უკიდურესად სუსტი სამართლებრივი კავშირი მომიჯნავე სფეროებში მოქმედ დარგობრივ კანონმდებლობასთან. წყლის სფეროში მოქმედი კანონმდებლობით ფაქტობრივად არ რეგულირდება წყლის ბუნებრივი რესურსების მართვასთან, წყლის ობიექტების ფლობასთან, სარგებლობასთან და განკარგვასთან დაკავშირებული საკითხები. არ არის დარეგულირებული წყალსარგებლობის მთელი რიგი ფორმები (მათ შორის ზედაპირული წყლის ობიექტებიდან წყალაღება), ჩამდინარე წყლებით წყლის ობიექტების დაბინძურება (წყალჩაშვება) და სხვა.

წყლის სფეროში ძირეული გაუმჯობესების მიღწევა მხოლოდ ამ სფეროს მიზანმიმართული და თანმიმდევრული რეფორმებით და მსოფლიო საუკეთესო პრაქტიკის და საერთაშორისოდ აღიარებულ ნორმების ეტაპობრივი დანერგვით არის შესაძლებელი.

წყლის რესურსების ინტეგრირებული მართვის პრინციპების დანერგვა მნიშვნელოვანია წყლის რესურსების მდგრადი მართვის და რაციონალური გამოყენებისთვის. ამ კუთხით მნიშვნელოვანია საქართველო-ვეროვავშირის ასოციაციის შესახებ შეთანხმებით განსაზღვრული რეფორმების განხორციელება.

შიდა წყალსატევების ბიოლოგიური რესურსების დაცვისა და მდგრადი სარგებლობის უზრუნველყოფის მიზნით, საჭიროა არსებული კანონმდებლობის დახვეწა და ეფექტიანი მარეგულირებელი მექანიზმების შემოღება, მათ შორის, კონტროლის ეფექტიანად განხორციელების კუთხით. ეფექტიანი დაგეგმარების მიზნით, სრულყოფილად უნდა

ამოქმედდეს შიდა წყალსატევებისა და მათი ბიომრავალფეროვნების, ასევე, წყლის ხარისხის მონიტორინგის სისტემა. ყოველივე ამან უნდა უზრუნველყოს წყლის რესურსების დაცვა და მათი მდგრადი გამოყენება წყლის რესურსების ინტეგრირებული მართვის პრინციპების შესაბამისად, ასევე, ადამიანის ჯანმრთელობისათვის უსაფრთხო გარემოს შექმნა.

1.5.6. ნარჩენების მართვა

ნარჩენები და მათი მართვა საქართველოში ერთ-ერთ უმთავრეს გარემოსდაცვით პრობლემას წარმოადგენს. პრობლემა კომპლექსურია და მოიცავს გარემოს დაბინძურებას საყოფაცხოვრებო ნარჩენებით, მოუწესრიგებელი ნაგავსაყრელების არსებობას, ასევე, სახიფათო ნარჩენების მართვასთან დაკავშირებულ საკითხებს.

ნარჩენების მართვის კოდექსი, რომელიც 2014 წლის 26 დეკემბერს იქნა მიღებული, ეფუძნება საქართველო-ევროკავშირის ასოცირების შესახებ შეთანხმებით გათვალისწინებული რეგულაციების მოთხოვნებს, ასევე, საუკეთესო საერთაშორისო პრაქტიკას და ითვალისწინებს რთული ინფრასტრუქტურული სისტემის არსებობას შეგროვების (მათ შორის, სეპარირებული შეგროვების), ტრანსპორტირების, გადამტვირთავი სადგურების, ნარჩენების გადამუშავების, აღდგენის და განთავსების ობიექტების ჩათვლით. კოდექსის იმპლემენტაციისათვის მიღებულ იქნა მთელი რიგი კანონქვემდებარე ნორმატიული აქტები. ევროკავშირის ნარჩენების მართვის კანონმდებლობასთან შემდგომ დაახლოებას და მის ეფექტიან განხორციელებას გადამწყვეტი მნიშვნელობა აქვს ნარჩენების მართვის გამართული სისტემის ჩამოყალიბებისათვის.

ნარჩენების მართვის თანამედროვე სისტემის შექმნის და დანერგვის მიზნით, 2016 წლის 1 აპრილს საქართველოს მთავრობის მიერ N160 დადგენილებით დამტკიცებულ იქნა „საქართველოს ნარჩენების მართვის 2016-2030 წლების ეროვნული სტრატეგია“ და „2016-2020 წლების ეროვნული სამოქმედო გეგმა“. ორივე დოკუმენტი ემსახურება ასოცირების შესახებ შეთანხმებით ნაკისრი ვალდებულებების უფრო ეფექტიან იმპლემენტაციას. სტრატეგიის მიზნები და ამოცანები ფორმულირებულია ერთის მხრივ, ნარჩენების მართვის სფეროში არსებული გადაუდებელი პრობლემების გადაჭრისთვის და მეორეს მხრივ, გრძელვადიანი ხედვისათვის აუცილებელი საბაზისო პირობების მიღწევისთვის. სტრატეგიის და სამოქმედო გეგმის მნიშვნელოვან მიმართულებას წარმოადგენს მუნიციპალური ნარჩენების მართვის სისტემის დანერგვა და გამართული ფუნქციონირება, რაც მოიცავს საყოფაცხოვრებო ნარჩენის შეგროვებას და ტრანსპორტირებას ნაგავსაყრელებზე, ასევე, მუნიციპალური ნარჩენების მართვის გეგმების შემუშავებას.

საქართველოში, ასევე არ ტარდება ღონისძიებები ნაგავსაყრელზე მუნიციპალური ბიოდეგრადირებადი ნარჩენების განთავსების შემცირების მიმართულებით, რაც ასევე სერიოზული პრობლემაა. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ კოდექსი ითვალისწინებს მუნიციპალური ბიოდეგრადირებადი ნარჩენების მართვის სტრატეგიის შემუშავებას.

საქართველოში მუნიციპალური ნარჩენების შეგროვებისა და დამუშავებისთვის დაწესებულია მუნიციპალიტეტის ტერიტორიის დასუფთავების მოსაკრებელი, რომლის ოდენობას მუნიციპალიტეტი ადგენს. მუნიციპალიტეტების მიერ განსაზღვრული მუნიციპალური ნარჩენების მოსაკრებლის ოდენობა დაბალია და ის სრულად ვერ ფარავს ნარჩენების შეგროვების, ტრანსპორტირების და დამუშავების ხარჯებს. ნარჩენების შეგროვების და ტრანსპორტირების ღირებულების უდიდესი ნაწილი სუბსიდირებულია მუნიციპალიტეტების მიერ. შესაბამისად, ხარჯების ამოღების სისტემა ნარჩენების მართვის სფეროში გაუმჯობესებას საჭიროებს. შედეგად, გამოყენებული ტექნიკური აღჭურვილობის და ნარჩენების შეგროვების ხარისხი, უმეტეს რეგიონებში, არ შეესაბამება თანამედროვე სტანდარტებს.

1.5.7. კლიმატის ცვლილება და ბუნებრივი კატასტროფები

კლიმატის ცვლილება თანამედროვეობის ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს გამოწვევას წარმოადგენს. თუმცა, ბოლო ორასი წლის განმავლობაში კლიმატის ცვლილებაზე უდიდეს ზეგავლენას სამწარმოო და სამეურნეო საქმიანობა ახდენს, რომელთა შორის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესია ნიაღისეული საწვავის (ნავთობის პროდუქტები, გაზი, ნახშირი და სხვ.) მოპოვება, ტრანსპორტირება და მოხმარებისას ატმოსფეროში გამოფრქვეული "სათბურის გაზები".

კლიმატის ცვლილება და მისი უარყოფითი გავლენა ეკოსისტემებსა და ეკონომიკაზე სერიოზული საფრთხეა, რომელსაც საქართველო განიხილავს მდგრადი განვითარების კონტექსტში. საქართველოში კლიმატის ცვლილების ნიშნები მე-20 საუკუნის 60-იანი წლებიდან შეიმჩნევა და სულ უფრო სწრაფ და მკვეთრი ხასიათს იღებს. უკანასკნელი საუკუნის განმავლობაში ჰაერის საშუალო წლიური ტემპერატურის მატებამ დასავლეთ საქართველოს ცალკეულ რაიონებში 0.7°C -ს, აღმოსავლეთ საქართველოს ცალკეულ რაიონებში კი 0.6°C -ს მიაღწია¹⁸. გაიზარდა ექსტრემალური მოვლენების (წყალდიდობების, წყალმოვარდნებისა და მეწყერების; გვალვების - განსაკუთრებით აღმოსავლეთ საქართველოში) ინტენსივობა და სიხშირე, რაც ნეგატიურ გავლენას ახდენს სოფლის მეურნეობის განვითარებაზე, რომელიც დღეისთვის სოფლის მოსახლეობის ძირითად შემოსავალს წყაროს წარმოადგენს.

საქართველოს აგროეკოსისტემები საქართველოს სოფლის მეურნეობის ეკონომიკური საფუძველია და კლიმატის ცვლილებით გამოწვეული მოვლენები სავარაუდოდ სერიოზულ ზეგავლენას მოახდენს სოფლის მეურნეობის განვითარებასა და მის პროდუქტიულობაზე. ეს რისკები ძირითადად დაკავშირებულია საშუალო წლიური ტემპერატურის მატებასთან, ნალექების მოცულობის და ხასიათის ცვლილებასთან, ექსტრემალურ კლიმატურ მოვლენებთან (გვალვები, წყალმოვარდნები, ქარიშხლები, ძლიერი ქარები). უმთავრესი რისკების კატეგორიას მიეკუთვნება ვეგეტაციის პერიოდში ნალექების მოცულობის ცვლილება, რასაც ნეგატიური შედეგები მოჰყვება სასოფლო-სამეურნეო კულტურების მოსავლიანობაზე. ასევე, სერიოზულ პრობლემათა რიცხვს მიეკუთვნება გვალვების და მათი ხანგრძლივობის მატებაც.

კლიმატის ცვლილებასთან დაკავშირებული საკითხები გათვალისწინებული უნდა იქნას რეგიონულ და მუნიციპალიტეტის პოლიტიკის დოკუმენტებში, კონკრეტული რეგიონის თუ მუნიციპალიტეტის სპეციფიკიდან გამომდინარე, კლიმატის ცვლილებით გამოწვეული შესაძლო ნეგატიური ზეგავლენის თვალსაზრისით.

მნიშვნელოვანია მუნიციპალიტეტის ორგანოებში დასაქმებულ პირთა და მოსახლეობის ცნობიერების ამაღლება კლიმატის ცვლილებასთან და მის ნეგატიურ ზეგავლენასთან დაკავშირებით, ასევე, კლიმატის ცვლილებით გამოწვეული ნეგატიური შედეგების შემარბილებელი ღონისძიებების შესახებ.

2. ძირითადი გამოწვევები

სიტუაციური ანალიზის შედეგად გამოიკვეთა მთელი რიგი მწვავე პრობლემები, რომლებიც საქართველოს სოფლებში შეინიშნება:

- სოფლად მცხოვრები მოსახლეობის შემცირება და ასაკის მატებით გამოწვეული პრობლემები

¹⁸ საქართველოს მეორე ეროვნული შეტყობინება. 2009 წელი.

- მწვავე სოციალური და ეკონომიკური მდგომარეობა მთიან რეგიონებში
- შედარებით მცირე მოცულობის პირდაპირი უცხოური ინვესტიციები სოფლის მეურნეობასა და მასთან დაკავშირებულ სექტორებში
- ნაკლებად დივერსიფიცირებული სოფლის მეურნეობის ეკონომიკა, დაბალი პროდუქტიულობა, სოფლის მეურნეობის სექტორში განუვლ საქმიანობებში დაბალი დამატებული ღირებულება
- სოფლად მცხოვრები ოჯახების შედარებით დაბალი შემოსავალი და სიღარიბის მაღალი დონე
- სოფლად დასაქმების შესაძლებლობათა სიმწირე
- მიწების დანაწევრება და არაეფექტური ეკონომიკური პირობები მიწათმოქმედების და მესაქონლეობის სექტორებში; არასათანადოდ განვითარებული (მათ შორის, სარწყავი) ინფრასტრუქტურა, საძოვრების სიმცირე, სასაწყობე და მარცვლეულის შესანახი ობიექტების სიმცირე ან/და მათი სარგებლობისთვის დაწესებული მაღალი ფასები
- მნიშვნელოვანი ფართობის აუთვისებელი ტერიტორიები/მიწები
- გასაღების ბაზრებზე შემლუდული ხელმისაწვდომობა
- ფინანსურ რესურსებზე შემლუდული ხელმისაწვდომობა
- ფერმერული მეურნეობების განვითარების დაბალი დონე (ფერმერების უმრავლესობა იღწვის საარსებო ან ნახევრად კომერციული ბიზნესის შესანარჩუნებლად)
- ბიზნესისა და მარკეტინგისთვის საჭირო უნარ-ჩვევების ნაკლებობა წარმოების შესაძლებლობების განვითარების დაბალი დონე
- სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის უარყოფითი სავაჭრო ბალანსი; საქონლის ექსპორტისთვის კონკურენტუნარიანი პროდუქციის სიმცირე; ადგილობრივი კულტურების არასაკმარისი განვითარება იმპორტული პროდუქციის მიმართ კონკურენტუნარიანობის თვალსაზრისით
- საკონსულტაციო მომსახურებაზე შემლუდული ხელმისაწვდომობა; ახალი ტექნოლოგიების სიმწირე
- არასათანადოდ განვითარებული ადგილობრივი საგზაო ინფრასტრუქტურა; სასმელი წყლის ოჯახებისთვის მიწოდების პრობლემა
- მაღალი სიჩქარის ოპტიკურ-ბოჭკოვანი ინტერნეტის არარსებობა რიგ რეგიონებში
- გასაუმჯობესებელი და უფრო მეტად გასავითარებელი საზოგადოებრივი ცენტრები და მისი მეშვეობით შეთავაზებული საჯარო და კერძო სექტორის სერვისების ხელმისაწვდომობის მასშტაბები
- ადგილობრივი მოსახლეობის უასიურობა ადგილობრივი თვითმმართველობის საქმიანობაში ჩართულობის თვალსაზრისით და ადგილობრივი თვითმმართველობის გამოუცდელი განვითარების თანამედროვე მიდგომების გამოყენებაში
- საზოგადოებრივი ტრანსპორტის ნაკლებობა შორეული სოფლებიდან მოსწავლეების სკოლებში ტრანსპორტირებისთვის; სოფლად მცხოვრები მოსახლეობის დაბალი ხელმისაწვდომობა პროფესიულ განათლებასა და ტრენინგებზე
- დაცული ტერიტორიების არასათანადოდ ეფექტურობა, გადაშენების პირას მყოფი სახეობების არასახარბიელო მდგომარეობა და ბუნებრივი რესურსების მარაგის არამდგრადი გამოყენება

- დეგრადირებული ტყის ფონდის დიდი ნაწილი; საძოვრების მდგრადი მართვის პრინციპების დაცვის ნაკლებობა/არარსებობა
- წყლის დაბინძურება და ნარჩენების მართვის მოუწესრიგებელი სისტემა
- კლიმატის ცვლილებით გამოწვეული სირთულეები

2.1. ეკონომიკური განვითარება და კონკურენტუნარიანობა

სოფლის ეკონომიკა შედარებით სუსტად არის განვითარებული და მას მნიშვნელოვანი სტრუქტურული ხარვეზები გააჩნია. აქედან გამომდინარე, იგი ნაკლებად კონკურენტუნარიანია და ადგილობრივი მოსახლეობისთვის ვერ ქმნის დასაქმებისა და მეწარმეობის განვითარებისათვის ხელსაყრელ შესაძლებლობებს. სოფლის ეკონომიკაში არსებული სანარმოო კაპიტალი მხოლოდ არსებობის აუცილებლობისთვისაა საკმარისი და იგი ძირითადად მიმართულია შიდა მოხმარებაზე, ვიდრე კომერციული მიზნებისთვის. ფერმერულ მეურნეობაში შეინიშნება წარმოების შესაძლებლობათა დეფიციტი და მაღალი დამატებული ღირებულების მქონე პროდუქტის წარმოების არასაკმარისი სურვილი. სოფელს გააჩნია აუთვისებელი და გამოუყენებელი ბუნებრივი რესურსების მარაგი, რომელთა ჯეროვანი გამოყენებაც ხელს შეუწყობდა როგორც სოფლის განვითარებას, ასევე ქვეყნის ეკონომიკურ აღმავლობას.

სოფლის განვითარებისთვის მნიშვნელოვანია სოფლად ახალი სამუშაო ადგილების შექმნისთვის შესაბამისი პირობების შექმნა, მეწარმეობის განვითარების ხელშეწყობა, სოფლის მეურნეობის განვითარებისკენ მიმართული მიზნობრივი ღონისძიებები და სექტორში ინვესტიციების მოზიდვა. ეს საკითხები სოფლის განვითარების სტრატეგიის ძირითადი მიმართულებებია. მოკლევადიან პერიოდში სოფლის განვითარებას სტრატეგიამ დამატებული სარგებელი შეიძლება შესძინოს როგორც სოფლის მეურნეობის და სხვა მიმართულებებით არსებული ინიციატივების ერთობლივად თავმოყრის, ასევე, ახალი ინიციატივების პილოტირებით და წარმატებული მაგალითების პოპულარიზაციით.

2.2. სოციალური მდგომარეობა და ცხოვრების დონე

სოფლის მოსახლეობის სოციალური მდგომარეობა, განსაკუთრებით მაღალმთიან რეგიონებში, რთულია და ცხოვრების დონე დაბალი. სოფლის მოსახლეობა თანდათან მცირდება, ხოლო მოსახლეობის ასაკი იზრდება. ახალგაზრდა მოსახლეობისათვის, ტრადიციული და მცირე ზომის მეურნეობიდან გამომდინარე, თითქმის არ არსებობს სიღარიბისაგან თავის დასაღწევად აუცილებელი შესაძლებლობები. ოჯახების უმრავლესობა დამოკიდებულია ქალის შრომაზე, რაც ჯეროვნად არ ფასდება. დაბალი მწარმოებლურობა და ადგილობრივი ეკონომიკის განვითარების დაბალი დონე უარყოფითად აისახება სოფლად მცხოვრებთა შემოსავალზე. გარდა ამისა, წინა წლებში სოფლად მიწაზე საკუთრების უფლების რეგისტრაციის პროცესის გაჭიანურებამ, თავის მხრივ, შეაფერხა ფინანსებზე წვდომა, რაც გამოწვეული იყო ფერმერებისა და შინამეურნეობების მიერ საკრედიტო რესურსის მისაღებად საჭირო უზრუნველყოფის საშუალებებზე (ძირითადად, უძრავი ქონების) საკუთრების უფლების დამადასტურებელი დოკუმენტაციის არქონით. სწორედ მიწაზე საკუთრების უფლების რეგისტრაციის არქონა არის მიწის ბაზრის განვითარების ძირითადი შემაფერხებელი ფაქტორი. მნიშვნელოვანია, რომ ამ მიზნით, საქართველოს მთავრობის ინიციატივით, 2016 წელს ამოქმედდა კანონი, რომელიც მიწის რეგისტრაციას ამარტივებს და მას მოქალაქეთათვის მაქსიმალურად ხელმისაწვდომს ხდის. საკანონმდებლო ცვლილებების მიზანი იმ სირთულეების აღმოფხვრაა, რომელთაც მიწის ნაკვეთების მფლობელები ქონების რეგისტრაციის

პროცესში აწყდებოდნენ. კანონის თანახმად, მიწის ნაკვეთების რეგისტრაციის პროცედურა გამარტივდა; მოიხსნა ბარიერები, რომლებიც მესაკუთრეს ექმნებოდა, ხოლო რეგისტრაციის პროცედურა წახალისდა. ახალი კანონი უძრავი ქონების რეგისტრაციის პროცედურების გამარტივებასა და მესაკუთრის უფლებების დაცვაზეა ორიენტირებული. უპრეცედენტო პროექტი, რომელმაც მოქალაქეებისთვის მიწის რეგისტრაციის პროცესში არსებული ბარიერები მოხსნა, ხოლო პროცედურები მაქსიმალურად გაამარტივა, 2016 წლის 1 აგვისტოდან დაიწყო. რეგისტრაციის პროცესი, თავის მხრივ, ხელს შეუწყობდა ფერმერული მეურნეობების და სოფლის მეურნეობის სხვა მნიშვნელოვანი დარგების განვითარებას.

2.3. გარემოს დაცვა და ბუნებრივი რესურსების მდგრადი მართვა

საქართველო მდიდარია უნიკალური ბუნებრივი რესურსებით, რომელთა შენარჩუნება, მოფრთხილება და დაცვა აუცილებელია მომავალი თაობებისათვის. საქართველოს ეკოსისტემის მრავალფეროვნება საერთაშორისო დონეზეა აღიარებული, თუმცა ეკოსისტემაში შემავალი ადგილობრივი ჯიშების 60% გადაშენების პირასაა. არსებული მარეგულირებელი სისტემა საჭიროებს განახლებას, ხოლო გარემოს დაცვის და ბუნებრივი რესურსების მდგრადი მართვის სისტემები - განვითარებასა და გაძლიერებას. პრობლემას წარმოადგენს ნარჩენების არაეფექტიანი მართვა და მისგან გამოწვეულ საფრთხეები, რაც უკავშირდება როგორც მუნიციპალური, ასევე სამრეწველო ნარჩენებით საზოგადოებრივი ადგილებისა და წყლის მომპოვებელი ჭების დაბინძურებას. წყლის რესურსების დაბინძურება აზიანებს როგორც გარემოს სოფლად, ასევე ხელს უშლის ამ რესურსების ეკონომიკური პოტენციალის სრულყოფილად გამოყენებას.

3. SWOT ანალიზი

ძლიერი მხარეები
ეკონომიკური ზრდა და პოლიტიკური სტაბილურობა
საყოველთაოდ აღიარებული უნიკალური და მდიდარი ბუნებრივი გარემო
ინვესტირებისათვის (მათ შორის სოფლის მეურნეობაში) მიმზიდველი გარემო
სოფლის-მეურნეობის მზარდი ქვესექტორები
სახელმწიფო ინვესტიციები სატრანსპორტო და ენერგეტიკული ინფრასტრუქტურის განვითარებაში
მუნიციპალურ და რეგიონალურ დონეზე არსებული საინფორმაციო-საკონსულტაციო სამსახურება
მენარბეობის და ფერმერული მეურნეობის განვითარების ხელშეწყობის სახელმწიფო პროგრამები
საჯარო მომსახურებებზე ხელმისაწვდომობის გაუმჯობესების სახელმწიფო პროგრამები
მიწის საკუთრების უფლების გამოყენების (მიწის რეგისტრაციის) გამარტივებული მექანიზმები სოფლის მაცხოვრებლებისათვის
არსებული საბიოლოგი პროექტების (ადგილობრივი განვითარების ჯგუფები) საშუალებით დარგოვლი ცოდნა და გამოცდილება;
მდიდარი კულტურული და ისტორიული მემკვიდრეობა
მაღალი ხელმისაწვდომობა სასკოლო განათლებაზე
ჯანდაცვაზე ჯიბიდან დანახარჯების მნიშვნელოვანი კლება

სუსტი მხარეები
სოფლის მეურნეობაში ღირებულებათა კაჭკის სუსტი განვითარება ყველა რგოლში (მაგ: პირველადი ნარმოება, გადამამუშავებელი და შემნახველი ინფრასტრუქტურა, მარკეტინგი და რეალიზაცია)
სასოფლო-სამეურნეო მიწების ფრაგმენტაციის მაღალი დონე
სარწყავ და სადრენაჟო სისტემებზე ნაკლები ხელმისაწვდომობა
თანამედროვე ტექნოლოგიებისა და ცოდნის არასაკმარისი გამოყენება
დასაქმების და ეკონომიკური საქმიანობის შეზღუდული შესაძლებლობები სოფლის მეურნეობის გარდა სხვა სექტორებში
არათანაბრად და უმეტესად სუსტად განვითარებული სოფლის ინფრასტრუქტურა (შიდა გზები, სასმელი წყლით და ბუნებრივი აირით მომარაგება)
სუსტად განვითარებული კულტურული ინფრასტრუქტურა
ხარვეზები მიწაზე საკუთრების უფლების ეფექტიანად გამოყენების შესაძლებლობაში (მაგ: წინა წლებში საკადასტრო საქმიანობის მარგველობები სტანდარტების არარსებობით გამოწვეული ხარვეზები საკადასტრო ნახაზებში)
საჯარო მომსახურებებით სარგებლობაზე უმეტესად დაბალი ხელმისაწვდომობა ამ მომსახურებების განვითარების ადგილებიდან მნიშვნელოვანი გეოგრაფიული დაშორების გამო
ხარვეზები წყლის, მიწის და ტყის რესურსებით მდგრადი სარგებლობის სისტემებში
ნარჩენების მართვის სუსტი ინფრასტრუქტურა
ადგილობრივი საჭიროებების განსაზღვრის და მათი დაგეგმვა-უზრუნველყოფის პროცესში სოფლის მოსახლეთა ჩართულობის სუსტი მექანიზმები; არსებულ მექანიზმებში ნარჩენებით მონაწილეობისათვის საჭირო უნარების სისუსტე
სოფლად მცხოვრებთათვის პროფესიულ განათლებაზე დაბალი ხელმისაწვდომობა
სოფლად მცხოვრებთათვის თანამედროვე ცოდნასა და ტექნოლოგიებზე დაბალი ხელმისაწვდომობა და ამ ცოდნისა და ტექნოლოგიების გამოყენების სუსტი უნარები
შეზღუდული ხელმისაწვდომობა სკოლამდელ განათლებაზე

შესაძლებლობები
სტაბილურად მზარდი ტურიზმი სექტორი, მათ შორის, მზარდი ტურიზმი სოფლად
ადგილობრივი ნარმოების პროდუქტების კონკურენტუნარიანობის ზრდა როგორც ადგილობრივი, ასევე საერთაშორისო ბაზრებზე
სოფლის მეურნეობის პროდუქციის ექსპორტის ზრდა მნიშვნელოვან, მათ შორის ევროკავშირის, ბაზრებზე
კულტურული ტურიზმის განვითარების შედეგად, ადგილობრივი მოსახლეობის სოციალური დონის ამაღლება
დაცული გეოგრაფიული აღნიშვნების და ადგილწარმოშობის დასახელებების პროდუქტების მრავალფეროვნება
მრავალფეროვანი ლანდშაფტი და დაცული ტერიტორიების ეფექტიანი გამოყენება ადგილობრივი ეკონომიკის განვითარებისთვის
საქართველოში წარმოებული სოფლის მეურნეობის პროდუქტების საერთაშორისო ცნობადობის და ექსპორტის არეალის ზრდა
წყლის და ტყის რესურსების მდგრადი გამოყენების ეკონომიკური პოტენციალის მაქსიმალური გამოყენება
სოფლის მეურნეობის მომგებიანი დარგების განვითარების პოტენციალი

საფრთხეები
სოფლად მცხოვრები მოსახლეობის რიცხოვნობის შემცირება
სოფლად სიღარიბის მაღალი დონე და დაბალი შემოსავლები; სოციალურ დახმარებაზე დამოკიდებული ოჯახების დიდი წილი სოციალური დახმარების მიმღებთა საერთო რიცხვში
სოფლად მოსახლეობის გადაბრუნება, განსაკუთრებით მთიან რეგიონებში
სასოფლო-სამეურნეო საქმიანობაზე სტიქიური მოვლენების (სეტყვა, გავლვა, წყალდიდობა-წყალმოვარდნა, ძლიერი ქარიხა და სხვა) უარყოფითი შედეგებზე, გამძაფრებელი კლიმატის ცვლილების ფონზე
სადოვრების უსისტემო გამოყენების გავრცელების შემთხვევაში მათი დეგრადაციის შეუქცევად ფაზაში გადასვლა
ბიომრავალფეროვნების უწყვეტი და შეუქცევადი დაკარგვა
საყოფაცხოვრებო ნარჩენების სტიქიური ნაგავსაყრელები
ტყის ფონდის მიმდინარე დეგრადაცია
ზედაპირული წყლების დაბინძურება, მათ შორის, სოფლის მეურნეობაში გამოყენებული სასუქებითა და ქიმიკატებით
სოფლად სკოლის მიტოვების შედეგებით მაღალი სიხშირე (განსაკუთრებით გოგონების მიერ)

4. სტრატეგიული ხედვა და ამოცანები

4.1. ხედვა

საქართველოს სოფლის მოსახლეობის ცხოვრების ხარისხის და სოციალური მდგომარეობის მუდმივი ზრდის უზრუნველყოფა, რომელიც დაეფუძნება მრავალფეროვან ეკონომიკურ შესაძლებლობებს, ხელმისაწვდომ სოციალურ სიკეთეებს, მდიდარ კულტურულ ცხოვრებას, გარემოს დაცვასა და ბუნებრივი რესურსების მდგრად მართვას.

ეს ხედვა გრძელვადიანია. სასურველი მდგომარეობის მიღწევას დასჭირდება მნიშვნელოვანი ძალისხმევა, პარტნიორებისა და დაინტერესებული მხარეების ინტენსიური მუშაობა და სამოგადოებრივი ინვესტიციები, რაც სტრატეგიით გათვალისწინებულ 2017-2020 წლების პერიოდს გასცდება.

შესაბამისად, ქვემოთ მოყვანილი სტრატეგიული ამოცანები ასახავს სოფლის განვითარების უახლოესი ოთხი წლის უმნიშვნელოვანეს პრიორიტეტებს და მთავრობის ხელთ არსებულ შესაძლებლობებს ამ პერიოდისათვის. ის მნიშვნელოვანი ამოცანები რაც ვერ გადაიჭრება ამ სტრატეგიით გათვალისწინებულ პერიოდში, ასახული იქნება სოფლის განვითარების სტრატეგიაში შემდგომი პერიოდისათვის.

4.2. სტრატეგიული ამოცანები

საქართველოში ამ ხედვის შეუფერხებელი განვითარებისათვის, სოფლის განვითარების სტრატეგიაში განსაზღვრულია 9 ამოცანა, რომელიც შემდეგ 3 პრიორიტეტშია გაერთიანებული:

1. ეკონომიკა და კონკურენტუნარიანობა;
2. სოციალური პირობები და ცხოვრების დონე;
3. გარემოს დაცვა და ბუნებრივი რესურსების მდგრადი მართვა.

4.2.1. პრიორიტეტული სფერო 1: ეკონომიკა და კონკურენტუნარიანობა

ამოცანა 1: ფერმერული საქმიანობის ეკონომიკური გაჯანსაღება, რესტრუქტურირება

და მოდერნიზაცია დივერსიფიკაციისა და ეფექტიანი მიწოდების ჯაჭვის განვითარების მეშვეობით.

ამოცანა 2: სოფლის ეკონომიკის დივერსიფიკაცია სოფლის მეურნეობასთან დაკავშირებული ღირებულებათა ჯაჭვის გაძლიერებით და მდგრადი არასასოფლო-სამეურნეო მიმართულებების განვითარების საშუალებით.

ამოცანა 3: სოფლად ტურიზმისა და შესაბამისი ტურისტული პროდუქტების განვითარება სოფლის სპეციფიკისა და უნიკალური კულტურული იდენტობის საფუძველზე.

4.2.2. პრიორიტეტული სფერო 2: სოციალური პირობები და ცხოვრების დონე

ამოცანა 1: ცნობიერების ამაღლება ინოვაციების და მენარშობის მიმართულებით. ასევე, თანამშრომლობის წახალისება უნარ-ჩვევების განვითარებისა და დასაქმების ხელშეწყობით (განსაკუთრებით ახალგაზრდებისა და ქალებისათვის).

ამოცანა 2: ინფრასტრუქტურა და სერვისები. სოფლის ძირითადი ინფრასტრუქტურის (მათ შორის კულტურულ მემკვიდრეობების ძეგლებამდე მიმავალი გზებისა და შესაბამისი ინფრასტრუქტურის) გაუმჯობესება და ხარისხიანი სახელმწიფო სერვისებით სარგებლობის ხელმისაწვდომობა, საინფორმაციო და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების ჩათვლით.

ამოცანა 3: ადგილობრივი მოსახლეობის ჩართულობა. სოფლის მოსახლეობის (განსაკუთრებით ქალებისა და ახალგაზრდების) ჩართულობის გაზრდა ადგილობრივი საჭიროებების იდენტიფიცირებასა და მათი გადაწყვეტის გზების განსაზღვრაში.

4.2.3. პრიორიტეტული სფერო 3: გარემოს დაცვა და ბუნებრივი რესურსების მდგრადი მართვა

ამოცანა 1: წყლის, ტყისა და სხვა რესურსები. მიზნობრივ სოფლის ტერიტორიებზე წყლის, ტყისა და სხვა რესურსების მართვის გაუმჯობესება.

ამოცანა 2: ნარჩენების მართვა. სოფლად ნარჩენების მართვის მდგრადი სისტემების განვითარების ხელშეწყობა.

ამოცანა 3: კლიმატის ცვლილება. კლიმატის ცვლილებით გამოწვეული შესაძლო ნეგატიური გავლენის შერბილების ღონისძიებების განხორციელება. რისკების შეფასება.

5. რისკების შეფასება

ინსტიტუციური დონე

სტრატეგიის განხორციელებაში ჩართულია როგორც სახელმწიფო ხელისუფლების, ისე ადგილობრივი თვითმმართველობის ორგანოები. გარდა ამისა, სოფლის განვითარებისთვის მნიშვნელოვანია ჩართულობის მექანიზმის ეფექტიანი ფუნქციონირება, რაც გულისხმობს ადგილობრივი მოსახლეობის მონაწილეობას როგორც ადგილობრივი პრობლემების იდენტიფიცირებისა და საჭიროებების განსაზღვრაში, ასევე, მათ მოგვარებაში. შესაბამისად, კრიტიკულად მნიშვნელოვანია კომპეტენციების მკაფიო გამიჯვნა და მათ შორის აქტიური, კოორდინირებული თანამშრომლობა.

პოლიტიკური რისკები

რეგიონში არსებულმა გეოპოლიტიკურმა არასტაბილურობამ შესაძლოა უარყოფითი

გავლენა იქონიოს სტრატეგიის განხორციელებაზე და დასახული მიზნების მიღწევაზე.

ეკონომიკური რისკები

ეკონომიკური ზრდის დაბალი დონე, ეკონომიკური არასტაბილურობა, სოფლად სუსტი სამეწარმეო უნარ-ჩვევები, ფინანსურ რესურსებსა და თანამედროვე ტექნოლოგიებზე შემდეგული ხელმისაწვდომობა, ინფრასტრუქტურის სუსტად განვითარების პირობებში, პოტენციურ რისკებს წარმოადგენს სოფლის განვითარებისთვის.

სოციალური რისკები

სოფლად არსებული არასახარბიელო დემოგრაფიული სტრუქტურა და მიგრაციის მაღალი დონე დაბრკოლებას წარმოადგენს სოფლის განვითარებისთვის. გარდა ამისა, ჯანდაცვასა და განათლებაზე შემდეგულმა ხელმისაწვდომობამ შესაძლოა ნეგატიური გავლენა იქონიოს სოფლის განვითარებაზე. სხვადასხვა ადგილობრივ სამოქმედო ჯგუფებს შორის და მათ ფარგლებში თანამშრომლობის დაბალი დონე სოფლის განვითარებისთვის ასევე შესაძლო რისკებია.

ფინანსური რისკები

სოფლის განვითარებისთვის საჭირო ღონისძიებებისთვის აუცილებელი ფინანსური რესურსების ნაკლებობა ან/და მათი არასათანადო მართვა შესაძლო ბარიერია სოფლის განვითარებისათვის.

ეკოლოგიური რისკები

კლიმატის ცვლილება, წყალდიდობები და სხვადასხვა შესაძლო ბუნებრივი კატასტროფები საფრთხის შემცველია სოფლის განვითარებისათვის. უფრო მეტიც, გარემოსდაცვით საკითხებზე სოფლის მოსახლეობის ცოდნის დაბალმა დონემ სოფლის ტერიტორიების გარემოზე შესაძლოა ნეგატიურად იმოქმედოს.

6. განხორციელება, მონიტორინგი და შეფასება

6.1. ზოგადი მიმოხილვა

წინამდებარე სტრატეგია მოიცავს სოფლის განვითარებასთან დაკავშირებულ სხვადასხვა მიმართულებას, მათ შორის, გარემოს დაცვას, ტურიზმს, სოფლის მეურნეობას, სოფლის ინფრასტრუქტურას, სოფლის ეკონომიკურ განვითარებას და ა.შ. აქედან გამომდინარე, მნიშვნელოვანია სამთავრობო უწყებებს შორის მჭიდრო თანამშრომლობა და ამასთანავე, ფუნქციების მკაფიო გამიჯვნა. თითოეული უწყების პასუხისმგებლობას წარმოადგენს, ადგილობრივი საჭიროებების გათვალისწინებით, ისეთი ღონისძიებებისა და პროგრამების განხორციელება, რომლებიც ხელს შეუწყობს სტრატეგიით განსაზღვრული ამოცანების შესრულებას და სოფლის განვითარების მიმართულებით ეფექტიანი პოლიტიკის განხორციელებას.

6.2. განხორციელების ინსტიტუციური ჩარჩო და კოორდინაცია

სოფლის განვითარების სტრატეგიის განხორციელებას კოორდინაციას გაუწევს სოფლის განვითარების უწყებათაშორისი საკოორდინაციო საბჭო (შემდგომში - საკოორდინაციო საბჭო), რომელიც შეიქმნება და უზრუნველყოფს ამ პროცესში ყველა შესაბამისი პასუხისმგებელი სახელმწიფო უწყების ჩართულობას.

საქართველოს სოფლის მეურნეობის სამინისტრო არის სოფლის განვითარების სტრატეგიისა და შესაბამისი სამოქმედო გეგმის განხორციელების პროცესში წამყვანი უწყება, რომელიც ხელმძღვანელობს საკოორდინაციო საბჭოს.

სტრატეგიის და სამოქმედო გეგმის ეფექტიანი განხორციელებისთვის საკოორდინაციო საბჭო აქტიურად ითანამშრომლებს ადგილობრივ ხელისუფლებასთან, კერძო სექტორთან და სამოქალაქო საზოგადოებასთან, რაც წარმოადგენს ეფექტიანობის, გამჭვირვალობისა და ანგარიშგაღებულების გარანტს.

მუნიციპალიტეტების ჩართულობა ეფექტიანია ასევე სოციალური ხასიათის ღონისძიებების ორგანიზების მიმართულებით, რაც ხელს შეუწყობს ევროკავშირში არსებული LEADER-ის მიდგომის შესაბამისი, ადგილობრივი სამოქმედო ჯგუფების ფუნქციონირებას და მათ მიერ ადგილობრივ საჭიროებებზე ორიენტირებული განვითარების გეგმის შემუშავებას.

საქართველოს სოფლის მეურნეობის სამინისტროში შეიქმნება სოფლის განვითარების დეპარტამენტი, რომელიც განახორციელებს სტრატეგიით და სამოქმედო გეგმით განსაზღვრული ღონისძიებების ადმინისტრირებას, ხოლო სტრატეგიის და სამოქმედო გეგმის განხორციელებასთან დაკავშირებული მონაცემების შეგროვებასა და რეგულარული მონიტორინგის ანგარიშების მომზადების კოორდინაციას უზრუნველყოფს შესაბამისი სტრუქტურული ერთეული.

სოფლის განვითარების სტრატეგიით გათვალისწინებული ამოცანების ეფექტიანად განხორციელების მიზნით, საკოორდინაციო საბჭო უზრუნველყოფს შესაბამისი საშუალოვადიანი სამოქმედო გეგმის შემუშავებას.

6.3. დაფინანსება

სტრატეგია და სამოქმედო გეგმა განხორციელდება საქართველოს სახელმწიფო ბიუჯეტით, ასევე, ქვეყნის ძირითადი მონაცემების და მიმართულებების დოკუმენტით (BDD) გათვალისწინებული პასუხისმგებელი უწყებების ასიგნებების ფარგლებში, რომელიც საფუძვლად უდევს სახელმწიფო ბიუჯეტის დაფინანსებას.

სახელმწიფო ბიუჯეტი არის სოფლის განვითარების სტრატეგიის და სამოქმედო გეგმის განხორციელების დაფინანსების ძირითადი წყარო. საქართველოს შესაბამისი სამინისტროების და საქართველოს მთავრობას დაქვემდებარებული შესაბამისი უწყებების მიერ მომზადებული სტრატეგიის დოკუმენტები და სამოქმედო გეგმები უნდა შესაბამებოდეს ამ სტრატეგიით განსაზღვრული პოლიტიკის პრიორიტეტებს.

სტრატეგიის და სამოქმედო გეგმის ეფექტიანი განხორციელებისთვის უზრუნველყოფილი იქნება საერთაშორისო პარტნიორების და დონორი ორგანიზაციების ჩართულობა.

სოფლის განვითარების მიმართულებით ინიცირებული პროექტების დაფინანსება განხორციელდება სხვადასხვა უწყების დაქვემდებარებაში არსებული პროექტების განმახორციელებელი სააგენტოების ან/და ფონდების მიერ.

6.4. საერთაშორისო თანამშრომლობა

სტრატეგიის და სამოქმედო გეგმის ეფექტური განხორციელებისათვის, საქართველოს მთავრობა მჭიდროდ ითანამშრომლებს საერთაშორისო პარტნიორებთან, საერთაშორისო დონორებთან და საფინანსო ინსტიტუტებთან როგორც რესურსების

მობილიზების, ასევე, ტექნიკური მხარდაჭერის მიღების მიმართულებით. ამ მხრივ პრიორიტეტულია თანამშრომლობა ევროკავშირთან.

6.5. დაინტერესებულ მხარეთა ჩართულობა

სოფლის განვითარების პროცესში ყველა დაინტერესებული მხარის აქტიური მონაწილეობა მნიშვნელოვნად შეუწყობს ხელს სტრატეგიით დასახული მიზნების ეფექტიან განხორციელებას და შედეგების მდგრადობას. განსაკუთრებული მნიშვნელობა მიენიჭება როგორც მოსახლეობის, ასევე კერძო სექტორისა და არასამთავრობო ორგანიზაციების ინფორმირებულობას, მათ კონსულტაციებში ჩართულობის უზრუნველყოფას, რათა გამოხატონ თავიანთი აზრი და მოახდინონ მათთვის მნიშვნელოვანი საკითხების ინიცირება. აღნიშნული პროცესი იძლევა „ქვემოდან ზემოთ“ მიდგომის განხორციელების შესაძლებლობას და უზრუნველყოფს სოციალური განათლების, ნდობის და ურთიერთგაგების გაღრმავებას. შესაბამისად, განისასაზღვრება დაინტერესებულ მხარეთა ჩართულობის მექანიზმები.

6.6. მონიტორინგი და შეფასება

სტრატეგიის განხორციელების პროცესში შემუშავდება მონიტორინგის და შეფასების ერთიანი სისტემა, რათა განისაზღვროს ეკონომიკური ზრდის და სოფლის განვითარების სათანადო პოლიტიკის ჩარჩო.

მონიტორინგისა და შეფასების ერთიანი სისტემა უზრუნველყოფს კონკრეტული პოლიტიკის მიმართულებით განხორციელებული ღონისძიებების შედეგებისადმი ერთიან მიდგომას და შეფასებას, რაც მნიშვნელოვანია დაგეგმილი ღონისძიებების ეფექტიანობისთვის.

მონიტორინგის და შეფასების ერთიანი სისტემა გამოიყენებს შეთანხმებულ ინდიკატორებს რომლებიც ასახავენ საწყის მდგომარეობას, სამოქმედო გეგმით გათვალისწინებული ღონისძიებების განხორციელების, მათი უშუალო შედეგებისა მაღალი დონის საბოლოო მიზნების მიღწევის მდგომარეობას.

სტრატეგიის და სამოქმედო გეგმის განხორციელების მონიტორინგს უზრუნველყოფს საქართველოს სოფლის განვითარების უწყებათაშორისი საკოორდინაციო საბჭო.

2017 წლის სამოქმედო გეგმა

პროგრამული დონის დეტალები		აქტივობა	უქრულებების ინდიკატორი	პასუხისმგებელი უწყება	პარამიტირი ორგანიზაცია	განათრიელების ვადა	საპროგნოზო ბიუჯეტი (ლარი)	დაფინანსების წყარო
1. ამოცანები ევრონიშების და ვოლუნტერული რაიონების სფეროში								
1.1	<p>ვოლუნტერული რაიონების ფორმირების საქმიანობის ეფექტიანობის გაზიარება, რეკონსტრუქციის და მოდერნიზაცია, ლველიანობის და ვოლუნტერული რაიონების მიზნების გაკვის განხორციელების მიზნების მნიშვნელობა.</p>	1.1.1 სოფლის მეურნეობის დარგში ახალი საწარმოების გახსნის და/ან არსებული საწარმოების სელექციონის შედეგად ახალი აგროკონსტრუქციების პროგრამის ფარგლებში	ფინანსური მარდაჭერა გაეწევა 110-ზე ახალი ან არსებული საწარმოს გაფართოება/გადართობა/აგროკონსტრუქციების მოდერნიზაცია.	საქართველოს სოფლის მეურნეობის სამინისტრო	აქიპ სოფლის მეურნეობის პროექტების მართვის სააგენტო, კომერციული ბანკები	2017 წელი	47,000,000.0	სახელმწიფო ბიუჯეტი
		1.1.2 აგრესიული ნარჩენების რისკების შემცირება და კონსტრუქციების პროგრამის უზრუნველყოფილი	5 000 კა-მდე სასოფლო-სამეურნეო მიწის ნაკვეთების დაზღვევა	საქართველოს სოფლის მეურნეობის სამინისტრო	აქიპ სოფლის მეურნეობის პროექტების მართვის სააგენტო;	2017 წელი	7,000,000.0	სახელმწიფო ბიუჯეტი
		1.1.3 ახალი ინტენსიური ნახევრად ინტენსიური ხილის ბაღების გახსნის და მალაზიის ხილის საწარმოების შექმნის ხელშეწყობა სახელმწიფო პროგრამა "დანერგე მოზავალი" ფარგლებში	- 700 ჰექტარი ახალი მრავალწლიანი კულტურის თანამედროვე ტიპის ინტენსიური და ნახევრადინტენსიური ბაღის გახსნა; - 2 ახალი საწარმო მშენებლობის გახსნა	საქართველოს სოფლის მეურნეობის სამინისტრო	აქიპ სოფლის მეურნეობის პროექტების მართვის სააგენტო;	2017 წელი	7,000,000.0	სახელმწიფო ბიუჯეტი
	1.1.4 ცენტრალური რაიონების სოფლის მეურნეობის პროგრამის "ქართული ხაოს" ფარგლებში	სავარაუდო სარეაბილიტაციო ფართობი შეადგენს 180 კა-მდე.	საქართველოს სოფლის მეურნეობის სამინისტრო	აქიპ სოფლის მეურნეობის პროექტების მართვის სააგენტო;	2017 წელი	400,000.0	სახელმწიფო ბიუჯეტი	

პროგრამული დონისთვის	აქტივობა	შესრულების ინდიკატორი	პასუხისმგებელი უწყება	პარტიონი ორგანიზაცია	განთავსების ვადა	საპროგრამო ბიუჯეტი (ლარი)	დაფინანსების წყარო
	1.1.5 სოფლის მეურნეობის პროდუქციის შემსახველი და გადამამუშავებელი სასაწარმოების შექმნის ხელშეწყობა	ფინანსური მხარდაჭერა გაეწევა მინიმუმ 6 ახალი საწარმოს შექმნა	საქართველოს სოფლის მეურნეობის სამინისტრო	აქიპ სოფლის მეურნეობის მინისტრის სააგენტო; კომერციული ბანკები	2017 წელი	5,000,000.0	სახელმწიფო ბიუჯეტი
	1.1.6 სოფლად საშენობრივო მოდერნიზაცია/გაუმჯობესება მოსავლანობის მრდის ხელშეწყობის მიზნით	"სარწყავი მიწების წყლით უზრუნველყოფის გაუმჯობესება 7 500 ჰა-ზე; დაახლოებით 130 ჰა; ახალი სარწყავი მიწების აღფისება - დაახლოებით 130 ჰა; რეაბილიტირებული დაშრობილი ფართობი - დაახლოებით 1 600 ჰა; გაიშენდება და მოწესრიგდება დაახლოებით 800 კოლომეტრი სიგრძის სარწყავი და სადრენაჟო არხი; შეკეთდება ან შეიცვლება სავარაუდოდ 70 კმ მილსადენი"	საქართველოს სოფლის მეურნეობის სამინისტრო	პს "საქართველოს მელორიზაცია"	2017 წელი	48,000,000.0	სახელმწიფო ბიუჯეტი

პროგრამული დონის სახელი	აქტივობა	შესრულების ინდიკატორი	პასუხისმგებელი უწყება	პარტნიორი ორგანიზაცია	განთავსების ვადა	საპროექტო ბიუჯეტი (ლარი)	დაფინანსების წყარო
	1.1.7 ქართული აგროსასურსათო პროდუქციის ექსპორტის ზრდის ხელშეწყობა პოპულარიზაციით	ქართული ღვინისა და აგროსასურსათო პროდუქციის ცნობილობის და ექსპორტის ზრდის მიზნით, არანაკლებ 10 საქონელშეფუთვით გამოვლენაში მიზანშეწონილი	საქართველოს სოფლის მეურნეობის სამინისტრო	სსიპ "ღვინის ეროვნული სააგენტო"	2017 წელი	6,000,000.0	სახელმწიფო ბიუჯეტი
	1.1.8 სოფლად მკვარცხის ხელშეწყობის მიზნით კოოპერატივების შექმნის სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივების მხარდაჭერა	"დაახლოებით 10-მდე კოოპერატივის აღჭურვა ყურძნის ან/და რძის მიმდებარე-გადაამუშავებელი აღჭურვილობით; დაახლოებით 28-მდე კოოპერატივის აღჭურვა თაფლის და ფუჭობის პროდუქციის წარმოებისათვის საჭირო ინვენტარით (სკები, თაფლის საწურები, აგმები, ფიჭის სათლელი). დაახლოებით 7-მდე კოოპერატივი დაინერგება საქონელშეფუთვის სტანდარტები (Iso, Global Gap, Haccp)	საქართველოს სოფლის მეურნეობის სამინისტრო	სსიპ "სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივების განვითარების სააგენტო"	2017 წელი	4,870,000.0	სახელმწიფო ბიუჯეტი

პროექტის ტიპი და კატეგორია	პროექტის აღწერა	შესრულების ინდიკატორი	პასუხისმგებელი უწყება	პარტიური ორგანიზაცია	განათრეველების ვადა	საპროგნოზო ბიუჯეტი (ლარი)	დაფინანსების წყარო
<p>1.2</p> <p>დღერსიფიცირება სოფლის ეკონომიკის დღერსიფიცირება სოფლის მეურნეობასთან დაკავშირებული ღირებულებათა ჯაჭვის გაძლიერებით და მდგრადი არასასოფლო-სამეურნეო მიზნოვანი პროექტების განვითარების საშუალებით.</p>	<p>პროგრამის „ანარჩეი საქართველოში“ ინტეგრირებული და მცირე მენარჩეობის მხარდაჭერა</p>	<ul style="list-style-type: none"> პროექტების რაოდენობა: 150-მდე კამერი ინვესტიციის მოცულობა: 320 მლნ. ლარი; დასაქმებულთა რაოდენობა: 8000-მდე რეგიონში შექმნილი მუშაო და მცირე მენარჩე სუბიექტების (ტენფიციარების) რაოდენობა: 1300-მდე დატრენინგებული ტენფიციარების რაოდენობა: 3000-მდე 	<p>სსიპ-მენარჩეობის განვითარების სააგენტო</p>	<p>საქართველოს ეკონომიკის და მდგრადი განვითარების სამინისტრო;</p> <p>სსიპ-სახელმწიფო ენების პროფესიული სააგენტო;</p> <p>სსიპ სოფლის მეურნეობის პროექტების მართვის სააგენტო</p>	<p>13.8 2017 – IV.38 2017</p>	<p>32,050,000.0</p>	<p>სახელმწიფო ბიუჯეტი</p>
<p>1.3</p> <p>ტერამში სოფლად ტერიტორიის და შესაბამისი განვითარების სოფლის მეურნეობის და უნიკალური საფრევილის აღდგენის</p>	<p>პროგრამის „ანარჩეი საქართველოში“ ინტეგრირებული და მცირე მენარჩეობის მხარდაჭერა</p>	<ul style="list-style-type: none"> პროექტების რაოდენობა: 30-მდე კამერი ინვესტიციის მოცულობა: 40 მლნ. ლარი.მდე; დასაქმებულთა რაოდენობა: 800-მდე ახალი თაობების რაოდენობა: 700-მდე 	<p>სსიპ-მენარჩეობის განვითარების სააგენტო</p>	<p>საქართველოს ეკონომიკის და მდგრადი განვითარების სამინისტრო</p>	<p>13.8 2017 – IV.38 2017</p>	<p>1,500,000.0</p>	<p>სახელმწიფო ბიუჯეტი</p>

პროგრამული ფონდის სახელი	აქტივობა	უქმრულების ინდიკატორი	პასუხისმგებელი უწყება	პარტიური ორგანიზაცია	განთავსების ვალი	საპროგნოზო ბიუჯეტი (ლარი)	დაფინანსების წყარო
	1.3.2. შიდა ტერიტორიის ნახალისება	მინიმუმ 15 ჩატარებული ლორისიხება საქართველოს მასშტაბით	სსიპ- საქართველოს ტერიტორიის ყოფიწული აღმხისტრაცია	საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო	იკვ 2017 – IV.38 2017	450.000.0	სახელმწიფო ბიუჯეტი
	1.3.3. მკირე ტერიტული ინფრასტრუქტურის განვითარება	40 დამონტაჟებული საინფორმაციო დაფა; 30 მარჯირებული ტერიტული მონრუები	სსიპ- საქართველოს ტერიტორიის ყოფიწული აღმხისტრაცია	საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო	იკვ 2017 – IV.38 2017	670.000.0	სახელმწიფო ბიუჯეტი
	1.3.4 სოფლად ტერიტორიის მრდის მონით ტერიტული პროდუქტის განვითარება	*5 ახალი და განახლებული ტერიტული პროდუქტის სახეობა; მინიმუმ 20 შემუშავებული საფეხმავლო მარშრუტი*	სსიპ- საქართველოს ტერიტორიის ყოფიწული აღმხისტრაცია	საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო	იკვ 2017 – IV.38 2017	165.000.0	სახელმწიფო ბიუჯეტი
	1.3.5. სოფლად ღვინის ტერიტორიის განვითარების ხელშეწყობის მონით მკირე ინფრასტრუქტურის განვითარება პროექტის „ღვინის გზა“ ფარგლებში	მინიმუმ 180 დამონტაჟებული მანომწული საქართველოს მასშტაბით	სსიპ- საქართველოს ტერიტორიის ყოფიწული აღმხისტრაცია	საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო	იკვ 2017 – IV.38 2017	300.000.0	სახელმწიფო ბიუჯეტი
	1.3.6. კირდი სექტორის უნარების განვითარება ტერიტული მომსახურების ყოფიწით (ვაღამზადების პროექტის)	მინიმუმ 700 ვაღამზადებული კირდი სექტორის წარმომაღმწული ქმეწის მასშტაბით	სსიპ- საქართველოს ტერიტორიის ყოფიწული აღმხისტრაცია	საქართველოს ეკონომიკისა და მდგრადი განვითარების სამინისტრო	იკვ 2017 – IV.38 2017	240.000.0	სახელმწიფო ბიუჯეტი

პროგრამული დონის დეტალები	აქტივობა	უქსრულებების ინდიკატორი	პასუხისმგებელი უწყება	განათრავილებების კვალი	საპროგრამო ბიუჯეტი (ლარი)	დაფინანსების წყარო
2.1	<p>უნარები და დასაწყება. ცნობიერების ამაღლება ინოვაციების და მენეჯმენტის მიზნით, ასევე, თანამშრომლების ნახალების უნარ-ჩვევების განვითარებისა და დასაწყების ხელშეწყობით (მანაკუთრებით ახალგაზრდებისა და ქალებისათვის).</p>	<p>2.1.1. სოფლად ინოვაციების განვითარების ხელშეწყობის მიზნით ზოგადი და სპეციალიზირებული ტრენინგის კურსების ჩატარება ინოვაციების მენეჯმენტის ბაზაზე</p> <p>2.1.2. ინოვაციების განვითარების და კომუნიკაციის მიზნით ხელშეწყობი ღონისძიებების ორგანიზება</p>	<p>სოც-საქართველოს ინოვაციებისა და ტექნოლოგიების სააგენტო</p> <p>სოც-საქართველოს ინოვაციებისა და ტექნოლოგიების სააგენტო</p>	<p>სოფლიო ბანკი; კერძო სექტორი; USAID, ZFDA; USAID G4G</p> <p>სოფლიო ბანკი</p>	<p>100,000.0</p> <p>50,000.0</p> <p>11,115,000.0</p> <p>224,300.0</p>	<p>სახელმწიფო ბიუჯეტი</p> <p>სახელმწიფო ბიუჯეტი</p> <p>სახელმწიფო ბიუჯეტი</p> <p>სახელმწიფო ბიუჯეტი დიდი ორგანიზაციები</p>
2.1.1	<p>2.1.1.1. სოფლად ინოვაციების განვითარების ხელშეწყობის მიზნით ზოგადი და სპეციალიზირებული ტრენინგის კურსების ჩატარება ინოვაციების მენეჯმენტის ბაზაზე</p>	<p>1500-მდე დატრენინგებული ბენეფიციარი</p>	<p>სოც-საქართველოს ინოვაციებისა და ტექნოლოგიების სააგენტო</p>	<p>138 2017 – IV.38 2017</p>	<p>100,000.0</p>	<p>სახელმწიფო ბიუჯეტი</p>
2.1.2	<p>2.1.2.1. ინოვაციების განვითარების და კომუნიკაციის მიზნით ხელშეწყობი ღონისძიებების ორგანიზება</p>	<p>10-მდე ჩატარებული კონკურსი, ოლიმპიადი, გამოფენა, კონფერენცია</p>	<p>სოც-საქართველოს ინოვაციებისა და ტექნოლოგიების სააგენტო</p>	<p>138 2017 – IV.38 2017</p>	<p>50,000.0</p>	<p>სახელმწიფო ბიუჯეტი</p>
2.1.3	<p>2.1.3. პროფესიულ განათლებულ მათემატიკურ სფეროში მუშაობის უნარ-ჩვევების განვითარების მიზნით ხელშეწყობი ღონისძიებების ორგანიზება</p>	<p>რეგიონებში პროფესიულ განათლებულ ჩართულ პირთა (სტუდენტთა) რაოდენობა საბაზისო მათემატიკითა და მუდარებით (7580) გაზრდილია 5%-ით</p>	<p>საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო</p>	<p>138 2017 – IV.38 2017</p>	<p>11,115,000.0</p>	<p>სახელმწიფო ბიუჯეტი</p>
2.1.4	<p>2.1.4. საორიენტაციო და მონაცემული კურსის განხორციელება რეგიონების სკოლის მონაცემების სკოლის მონაცემების საფუძველზე</p>	<p>რეგიონებში სკოლის მონაცემების საფუძველზე მონაცემული კურსის განხორციელება რეგიონების სკოლის მონაცემების საფუძველზე</p>	<p>საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო</p>	<p>138 2017 – IV.38 2017</p>	<p>224,300.0</p>	<p>სახელმწიფო ბიუჯეტი დიდი ორგანიზაციები</p>

2. ამოცანები სოფლად ინოვაციების განვითარების და ტექნოლოგიების სააგენტოს მიერ

პროგრამული დონის დონის სახელი	აქტივობა	შესრულების ინდიკატორი	პასუხისმგებელი უწყება	პარტნიორი ორგანიზაცია	განთავსების ვადა	საპროგრამო ბიუჯეტი (ლარი)	დაფინანსების წყარო
	2.1.5 პროდესილი განათლების ხარისხის გააუმჯობესების მიზნით სოფლის მეურნეობის მიმართული პროგრამის (დუალური მიდგომით) განხორციელების ინიცირება/დახმარება	დუალური მიდგომით განხორციელებულია 3 პროგრამა სოფლის მეურნეობის მიმართულებით (საბაზო ინდიკატორი - 0)	საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო	UNDP GIZ	I კვ 2017 – IV კვ 2017	1,494,900.0	სახელმწიფო ბიუჯეტი დონორი ორგანიზაციები
	2.1.6 სოფლად განსახლების მსოფლიო დეველოპმენტის ინიცირება/დახმარება	400 დეველოპმენტული ოჯახისთვის გადაცემულია საცხოვრებელი სახლი მინიმუმ 3-ჯერ დახმარებით	საქართველოს ოკუპირებული ტერიტორიებიდან იძულებით გადაადგილებულ პირთა, განსახლებისა და ლტოლვილთა სამინისტრო		I კვ 2017 – IV კვ 2017	8,000,000.0	სახელმწიფო ბიუჯეტი
	2.1.7 სამომავლო დასაცემი ხელშეწყობის მიზნით, ქართული ენის კურსების ჩატარება ეთნოკულტურული მემკვიდრეობის დაცვის მიზნით	მინიმუმ 30-მა სოფლის მოსახლემ ჩარამბეში გაიარა ქართული ენის კურსი	სსიპ-სახელმწიფო სერვისების განვითარების სააგენტო	ეუტიკის სამინისტროს სასწავლო ცენტრი	I კვ 2017 – IV კვ 2017	7,760.0	სახელმწიფო ბიუჯეტი დონორი ორგანიზაციები

პროგრამული დონისთვის	აქციობა	უქრულების ინდიკატორი	პასუხმცემელი უწყება	პარტიური ორგანიზაცია	განთავსების ვადა	საპროგრამო ბიუჯეტი (ლარი)	დაფინანსების წყარო
	2.1.6. სოფლის მოსახლეობის დასაქმების/ თვითდასაქმების შესაძლებლობების ამაღლება საქმას მართვითა პროფესიული მომზადება-გადამზადებისა და კვალიფიკაციის ამაღლებით	საქართველოს რეგიონები მდამსახურებელი არანაკლებ 300 სამუშაოს მათხმელი.	საქართველოს რეგიონები მდამსახურებელი არანაკლებ 300 სამუშაოს მათხმელი.	სსიპ- სოციალური მომსახურების სააგენტო საქართველოს განათლებისა და მეცნიერების სამინისტრო	I კვ 2017 – IV კვ 2017	30,000.0	სახელმწიფო ბიუჯეტი
	2.1.9. სოფლის მოსახლეობის დასაქმების ხელშეწყობა პროფესიული განვითარების ხელშეწყობით მეტიკვალიფიკაციის დონეზე	საქართველოს ოთხ რეგიონში არანაკლებ 40 სამუშაო მათხმელი გეგმით პროფესიული განვითარებისა და კვალიფიკაციის ამაღლებით.	საქართველოს ოთხ რეგიონში არანაკლებ 40 სამუშაო მათხმელი გეგმით პროფესიული განვითარებისა და კვალიფიკაციის ამაღლებით.	სსიპ- სოციალური მომსახურების სააგენტო	I კვ 2017 – IV კვ 2017	48,000.0	სახელმწიფო ბიუჯეტი
	2.1.10. მოწყვლადი დაბალკონკურენციანი პერიოდის ხელშეწყობა დასაქმების ხელშეწყობა დაინტერესებულ მხარეებთან თანამშრომლობის განვითარებით	მოწყვლადი დაბალკონკურენციანი პერიოდის ხელშეწყობა დასაქმების ხელშეწყობა დაინტერესებულ მხარეებთან თანამშრომლობის განვითარებით	მოწყვლადი დაბალკონკურენციანი პერიოდის ხელშეწყობა დასაქმების ხელშეწყობა დაინტერესებულ მხარეებთან თანამშრომლობის განვითარებით	სსიპ- სოციალური მომსახურების სააგენტო	I კვ 2017 – IV კვ 2017	3,000.0	სახელმწიფო ბიუჯეტი

პროგრამული დონის/სტეპი	აქტივობა	შესრულების ინდიკატორი	პასუხისმგებელი უწყება	პარტიონი ორგანიზაცია	განართილებების ვადა	საპროგნოზო ბიუჯეტი (ლარი)	დაფინანსების წყარო
	2.1.11. სოფლის მოსახლეობის დასაქმების ხელშეწყობის მიზნით დასაქმების ფორუმების ორგანიზება	ყოველწლიურად ჩატარებული ერთი ფორუმი. ფორუმში მონაწილე რაოდენობა შეადგენს არანაკლებ 150 საუბაროს მათგან, საცხარეველის რეგიონებში.	საქართველოს შრომის, ჯანმრთელობისა და სოციალური დაცვის სამინისტრო	სსკ-სოციალური მომსახურების სააგენტო	I კვ 2017 – IV კვ 2017	15.000.0	სახელმწიფო ბიუჯეტი
2.2	ინფრასტრუქტურა და მომსახურება , ძირითადი სასოფლო-სამეურნეო ინფრასტრუქტურის (მათ შორის კულტურულ მემკვიდრეობების დაცვებამდე მიმავალი გზებისა და შესაბამისი ინფრასტრუქტურის) გაუმჯობესება და ხარისხიანი სახელმწიფო სერვისებით სარგებლობის ხელშეწყობა, სანიონრეგიონული და საკომუნიკაციო ტექნოლოგიების ჩართვით.	შეწილი, აღჭურვილი და ოპერირებადი 10 ინოვაციების ცენტრი დაბეჭდა და სოფლებში	სსკ-საქართველოს ინოვაციებისა და ტექნოლოგიების სააგენტო	მსოფლიო ბანკი	I კვ 2017 – IV კვ 2017	1,200,000.0	სახელმწიფო ბიუჯეტი

პროგრამული დონის დონის სახელი	აქტივობა	შესრულების ინდიკატორი	პასუხისმგებელი უწყება	პარტიური ორგანიზაცია	განათრევილების ვადა	საპროგრამო ბიუჯეტი (ლარი)	დაფინანსების წყარო
	2.2.2. სოფლის მოსახლეობის მალალი ხარისხის პროგნოზი განსაზღვრის სერვისებით უზრუნველყოფა, მათ შორის ა) სოფლის ეკონომიკის განვითარების განხორციელებით (საბიუჯეტო); ბ) სოფლის მოსახლეობის ცხოვრების ხარისხის გაუმჯობესება 2.0, 2.015 წლის მიზანშეწონილი 1.7); გ) სოფლის სანაწარმო განვითარების განხორციელების მიზნების განხორციელება	ა) ერთ ბენეფიციარზე ვიზიტების რაოდენობის ზრდა 1.7-დან 2.0-მდე; ბ) სანაწარმო განვითარებული სამედიცინო სერვისი ბენეფიციარებისა და ქვეყნის მასშტაბით ყველა სოფელში 24 საათის განმავლობაში (87 ლოკალიზაცია)	საქართველოს პრორის, განვითარებისა და სოციალური დაცვის სამინისტრო	ა) სსიპ სოციალური მომსახურების სააგენტო ბ) სსიპ სასწრაფო სამედიცინო დახმარების ცენტრი (რეგიონული);	1 კვ 2017 – IV კვ 2017	ა) 26 000 000.0 ბ) 27 266 000.0	სახელმწიფო ბიუჯეტი
	2.2.3. სოფლად სავაჭო ინფრასტრუქტურის განვითარება	250 კმ-მდე ადგილობრივი მნიშვნელობის სავაჭრომობილო სავაჭო მონაკვეთებზე - დედაბუნა ან რეაბილიტირებული გზის საფარი	მუნიციპალიტეტები	საქართველოს რეგიონული განვითარებისა და ინფრასტრუქტურის სამინისტრო	1 კვ 2017 – IV კვ 2017	50 000 000.0	მუნიციპალიტეტის ბიუჯეტი; სახელმწიფო ბიუჯეტი; დონორი ორგანიზაციები
	2.2.4. სოფლად სკოლაზე დასრულებული სტუდენტების რაოდენობის გაზრდა	70-მდე ახალგაზრდა/ რეაბილიტირებული სტუდენტი	მუნიციპალიტეტები	საქართველოს რეგიონული განვითარებისა და ინფრასტრუქტურის სამინისტრო	1 კვ 2017 – IV კვ 2017	10 000 000.0	მუნიციპალიტეტის ბიუჯეტი; სახელმწიფო ბიუჯეტი; დონორი ორგანიზაციები

პროგრამული დონის სახელი	აქტივობა	შესრულების ინდიკატორი	პასუხისმგებელი უწყება	პარტიონი ორგანიზაცია	განთავსების ვადა	საპროექტო ბიუჯეტი (ლარი)	დაფინანსების წყარო
2.2.5. სოფლად სპორტის და კულტურის განვითარების ხელშეწყობა		25-მდე აშენებული/რეაბილიტირებული სპორტული და კულტურული ობიექტი	მუნიციპალ-ლოცებები	საქართველოს რეგიონული განვითარებისა და ინფრასტრუქტურის სამინისტრო	I კვ 2017 – IV კვ 2017	5,000,000.0	მუნიციპალიტეტის ბიუჯეტი; სახელმწიფო ბიუჯეტი; დონორი ორგანიზაციები
2.2.6. სოფლად წყალმომარაგების, წყალდიდობით გამოწვეული ჯარჯიდიით შედეგების პრევენცია და ლეკვიდაცვა		20 კმ-მდე მოწყობილი/რეაბილიტირებული სახალაფრე არხი	მუნიციპალ-ლოცებები	საქართველოს რეგიონული განვითარებისა და ინფრასტრუქტურის სამინისტრო	I კვ 2017 – IV კვ 2017	2,000,000.0	მუნიციპალიტეტის ბიუჯეტი; სახელმწიფო ბიუჯეტი; დონორი ორგანიზაციები
2.2.7. სოფლად წყალმომარაგების სისტემის რეაბილიტაცია		300 კმ-მდე წყალმომარაგების სისტემის აშენება/რეაბილიტაცია და 20-მდე გამწმენდი ნაგებობის მშენებლობა/რეაბილიტაცია	მუნიციპალ-ლოცებები	საქართველოს რეგიონული განვითარებისა და ინფრასტრუქტურის სამინისტრო	I კვ 2017 – IV კვ 2017	12,000,000.0	მუნიციპალიტეტის ბიუჯეტი; სახელმწიფო ბიუჯეტი; დონორი ორგანიზაციები
2.2.8. რეგიონების მთ შორის სოფლის მისახლეობის უზრუნველყოფა გამშობარაგებით		ჩატარებული გამაფხვიერების სამუშაოები; დამატებული პორტენცფორი ამონიტების რაოდენობა - 35 000	საქართველოს ანტიკორუფციის სამინისტრო	შპს „სოკარ ფორეა გამა“; შპს „საქართველოს გამის ტრანსპორტირების კომპანია“	I კვ 2017 – IV კვ 2017	35,310,000.0 20,000,000.0	სახელმწიფო ბიუჯეტი; კერძო ინვესტიცია

პროორიენტული დონისხმევა	აქტივობა	შესრულების ინდიკატორი	პასუხისმგებელი უწყება	პარტიური ორგანიზაცია	განთავსების კადა	საპროგნოზო ბიუჯეტი (ლარი)	დაფინანსების წყარო
	2, 2, 9, სოფლის მოსახლეობის საჯარო მომსახურებებზე წვდომის გაზრდა დამატებით სამოფალოებრივი ცენტრების მშენებლობით	დამატებით აშენებულია სამოფალოებრივი ცენტრები და საქართველოს მასშტაბით 48 ცენტრი ფუნქციონირებს (3 დაფუნქციონირებს ბიბლიოთეკაზე); სამოფალოებრივი ცენტრების მშენებლობით ხელმისაწვდომია 200-ზე მეტი საჯარო სერვისი მინიმუმ 15 000 დამატებით სოფლის მაცხოვრებელს აქვს წვდომა საჯარო მომსახურებებზე სან. ცენტრების მშენებლობით	სსიპ-საქელმწიფო სერვისების განვითარების სააგენტო	მუნიციპა- ლიტეტი; სსიპ „საჯარო რეცენტრის ეროვნული სააგენტო“, სსიპ „საქარ-ფელოს ეროვნული არქივი“, სსიპ „საქარ-ფელოს ნორთქთა პალატა“, სსიპ „სოციალური მომსახურების სააგენტო“, შპს „მეცნი-მატორი“, იფრიდელი დამხმარების სამსახური, ლიბერთი ბანკი, შპს „მაგნიკონი“	სკ 2017 – IV კვ 2017	1, 110, 600.0	სსიპ სახელმწიფო სერვისების განვითარების სააგენტოს ბიუჯეტი; საერთა-შორისო ორგანიზაცია (ევრო-კავშირი)

პროგრამული დონის დონის დონის	აქტივობა	უქრულებების ინდიკატორი	პასუხისმგებელი უწყება	პარტნიორი ორგანიზაცია	განათრევილების ვადა	საპროგრამო ბიუჯეტი (ლარი)	დაფინანსების წყარო
	<p>2.2.10. მუნიციპალური სერვისების ხარისხის ამაღლება სოფლის მოსახლეობისთვის და აკრძინით მუნიციპალიტეტის მართვის სისტემის (მმს) დახერხვა</p>	<p>დამატებითი საკარო ბიძლოთეკების რაოდენობა (ულ მცირე 1). სამოგადღებოვი ცენტრის კონცეფციის გამოყენებით.</p> <p>კამში მუნიციპალიტეტის მართვის სისტემა ფუნქციონირებს 50 მუნიციპალიტეტში სხვადასხვა სერვისებით</p>	<p>სსიპ-სახელმწიფო სერვისების განვითარების სააგენტო</p>	<p>პარტნიორები: სსიპ „მონაცემთა გაცვლის სააგენტო“, სსიპ „საგარო რეცესირის პროფული სააგენტო“, სსიპ „სმართლოვო“, სსიპ „უქრუების სასწავლო ცენტრი“, სსიპ „აღვინაწი-ანალოტიური სამსახური“ (ფინანსთა სამინისტრო); გერმანიის საერთა-შორისო თანამშრომლობის საზოგადოება (GIZ)</p>	<p>13.8.2017 – 14.8.2017</p>	<p>134.900.0</p>	<p>დონორი ორგანიზაცია (გერმანია)</p>

პროგრამული დონის სახელი	აქტივობა	შესრულების ინდიკატორი	პასუხისმგებელი უწყება	პარტიონი ორგანიზაცია	განთავსების ვადა	საპროგრამო ბიუჯეტი (ლარი)	დაფინანსების წყარო
	<p>2.2.11. სოფლის მოსახლეობისთვის თანამედროვე საკარო მილითიყვება და საკარო მომსახურებებზე ხელმისაწვდომობის მრედა -თანამართლი თანამედროვე საკარო ბიბლიოთეკების მოდერნიზება</p> <p>სამოგადოებრივი ცენტრის კონსტრუქციის გამოყენებით</p>	<p>ფუნქციონირებს 2 სამართლი თანამედროვე საკარო ბიბლიოთეკებსა და კონსტრუქციის გამოყენებით;</p> <p>გადამზადებულია სხვადასხვა სოფლებსა და დაბების საკარო ბიბლიოთეკის მიზნებზე 15 თანამართლი</p>	<p>სსიპ-საქართველოს სერვისების განვითარების სააგენტო</p>	<p>მუნიციპალიტეტის საკრებულოს სპორტ-ოთახი, ასოციაცია, საქართველოს პარლამენტის ეროვნული ბიბლიოთეკა</p>	<p>13.8 2017 – 14.8 2017</p>	<p>315,605 ლარი 9,000.0 აშშ დოლარი</p>	<p>სსიპ სახელმწიფო სერვისების განვითარების სააგენტო; ბიუჯეტი; ორგანიზაციები (ეროვნული ბიბლიოთეკა); IREX)</p>
	<p>2.2.12. იმ მუნიციპალურ ცენტრებში სამართლი მომსახურების ხელმისაწვდომობის უზრუნველყოფა, სადაც 2016 წლის განმავლობაში არ არის ასეთი სერვისები ხელმისაწვდომი (მათ შორის ხელმეთვლითილია ასეთი ცენტრების სიახლოვეში მიმდებარედ არსებული სოფლების მოსახლეობისათვის).</p>	<p>კეთილმოწყობილი სამართლი ბიბლიოთეკის რაოდენობა 15</p>	<p>სსიპ-საქართველოს მთავრობის პალატა</p>	<p>საქართველოს ექსპერტის სამინისტრო</p>	<p>13.8 2017 – 14.8 2017</p>	<p>100,000.0</p>	<p>სსიპ-საქართველოს მთავრობის პალატა</p>

პროგრამული დონის დეტალები	აქტივობა	შესრულების ინდიკატორი	პასუხისმგებელი უწყება	პარტნიორი ორგანიზაცია	განთავსების ვალა	საპროგრამო ბიუჯეტი (ლარი)	დაფინანსების წყარო
	<p>2.2.13. გადასახდის გადამხდელთათვის შემოსავლების სამსახურის სერვისებზე ხელშისაწვდომობის მრედა - იმ რეგიონებში, სადაც შემოსავლების სამსახურს არ აქვს წარმომადგენლობა, მოიზადი სერვისი.</p> <p>მწმურის "RSCAR" მერ გადახმდელთათვის ყველა საჭირო მომსახურების გაწევა.</p>	<p>2017 წელს საშუალოდ 6500 გადახმულს გაეწევა მომსახურება საქართველოს 33 რეგიონში</p>	<p>სსიპ - შემოსავლების სამსახური</p>	<p>საქართველოს ფინანსთა სამინისტრო</p>	<p>1.38 2017 - 1.38 2017</p>	<p>73,000.0</p>	<p>სახელმწიფო ბიუჯეტი</p>
<p>2.3 ადგილობრივი მისახლეთობის ჩართულობა. სოფლის მოსახლეობის (განსაკუთრებით ქალების და ახალგაზრდების) ჩართულობის გაზრდა ადგილობრივი საჭიროებების იდენტიფიცირებასა და მათი გადაწყვეტის გზების განსაზღვრაში.</p>	<p>2.3.1. ქალთა აქტიურობის და ჩართულობის მოტივების ხელშეწყობა (საზოგადოებრივი მწმურების ბაზაზე)</p>	<p>ქალთა უფლებების და გმწმურების თანახმობისთან დაკავშირებით ჩატარებული სულ მცირე 6 ღონისძიება</p>	<p>სსიპ - სახელმწიფო სერვისების განვითარების სააგმწმუ</p>	<p>"იუსტიციის სამინისტრო"; ქალთა საინფორმაციო ცენტრი; სსიპ საქართველოს იუსტიციის სასწავლო ცენტრი სხვა არასამთავრობო ორგანიზაციები"</p>	<p>1.38 2017 – 1.38 2017</p>	<p>15,000.0</p>	<p>ვეროკაგმწმური; Sida; პარტნიორი ორგანიზაციები</p>
	<p>2.3.2. სოფლის მოსახლეობის ცნობიერების მრედა ლეგალური მიგრაციისა და მიგრანტთა უფლებების დაცვების (საზოგადოებრივი ცენტრების ბაზაზე)</p>	<p>ჩატარებულია მინიმუმ 10 საინფორმაციო შეხვედრა</p>	<p>სსიპ - სახელმწიფო სერვისების განვითარების სააგმწმუ</p>	<p>მგრაციის სერვისები მოლფანგ არასამთავრობო ორგანიზაციები სსიპ საქართველოს იუსტიციის სასწავლო ცენტრი</p>	<p>1.38 2017 – 1.38 2017</p>	<p>25,000.0</p>	<p>ვეროკაგმწმური; Sida; პარტნიორი ორგანიზაციები</p>

პროგრამული დონისთვის	აქტივობა	უქრულების ინდიკატორი	პასუხმცემელი უწყება	პარტიონი ორგანიზაცია	განთავსების ვადა	საპროექტო ბიუჯეტი (ლარი)	დაფინანსების წყარო
3. ამოცანები გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების მდგრადი მართვის სფეროში							
3.1	<p>წვლის, ტყისა და სხვა რესურსები, მშენებრივ სივლის ტერიტორიებზე წვლის, ტყისა და სხვა რესურსების მართვის გაუმჯობესება.</p>	<p>3.1.1 ტყის მდგრადი გამოყენების (მათ შორის სოფლის მისახლეობის მიერ) მიზნით, ტყეების კატიფორიზაციის საოპერატიული სისტემის შემუშავება და დანერგვა.</p>	<p>მიღებულია ახალ ტყის კოდექსი, რომელიც განსაზღვრავს ტყის კატიფორიზაციის (მათ შორის დაჯგუფებული, სარეკრეაციო, დაცვით და სამეურნეო ტყეების) ახალ წესს</p>	<p>საკათრეველოს გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტრო</p>	<p>სსიპ-კრთველი საცემო სააგენტო მსოფლიო ბანკი გერმანიის საერთაშორისო თანამშრომლობის საზოგადოება -GIZ</p>	<p>20,000.0 138 2017 – 148 2017</p>	<p>დონორი ორგანიზაციები</p>
		<p>შეფასებულია გამოვლენის, ლაგოდების და თუშეთის დაცულ ტერიტორიებზე არსებული საძოვრების მდგომარეობა</p>	<p>საკათრეველოს გარემოსა და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტრო</p>	<p>სსიპ-დაცული ტერიტორიების პროფილი სააგენტო მუნიციპალიტეტი საერთაშორისო დონორი ორგანიზაციები</p>	<p>138 2017 – 148 2017</p>	<p>100,000.0 დონორი ორგანიზაციები</p>	<p>დონორი ორგანიზაციები</p>
		<p>3.1.2. ბუნებრივი საძოვრების ბიოლოგიური რესურსების მდგრადი გამოყენების უზრუნველყოფა</p>	<p>შემუშავებულია და დამტკიცებულია გამოვლენის, ლაგოდების და თუშეთის დაცულ ტერიტორიებზე არსებული საძოვრების მდგრადი მართვის გეგმები (საპილოტე).</p>				

პროგრამული დონისთვის	აქტივობა	უქსრულების ინდიკატორი	პასუხისმგებელი უწყება	პარტიონი ორგანიზაცია	განთავსების ვადა	საპროექტო ბიუჯეტი (ლარი)	დაფინანსების წყარო
3.2 ნარჩენების მართვა, სოფლია ნარჩენების მართვის მდგრადი სისტემების განვითარების ხელშეწყობა.	ნარჩენების მართვა, სოფლია ნარჩენების მართვის მდგრადი სისტემების განვითარების ხელშეწყობა.	<p>შემუშავებულია მუნიციპალური ნარჩენების მართვის პირველი ხუთხლოანი გეგმა</p> <p>3.2.1 მუნიციპალური ნარჩენების მართვის გაუმჯობესება</p>	<p>მუნიციპა-ლიტეტი</p> <p>საქართველოს გარემოს და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტრო</p>	<p>საქართველოს გარემოს და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტრო</p> <p>საქართველოს რეგიონული განვითარებისა და ინფრასტრუქტურის სამინისტრო</p> <p>საერთაშორისო ორგანიზაციები</p>	<p>I კვ 2017 – IV კვ 2017</p>	<p>50,000.0</p>	<p>საერთა-შორისო დონორი ორგანიზაციები</p>
		<p>სული მცირე ერთ მუნიციპალიტეტში მანგამბიოციფიკებულია ბიოდეგრადირებადი ნარჩენების უტილიზაციის საპოლიტიკო პროექტი</p>	<p>საქართველოს გარემოს და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტრო</p>	<p>მუნიციპა-ლიტეტი</p> <p>ერა-სამთავრობო ორგანიზაციები</p> <p>საერთაშორისო ორგანიზაციები</p>	<p>I კვ 2017 – IV კვ 2017</p>	<p>100,000.0</p>	<p>სახელმწიფო ბიუჯეტი</p> <p>საერთა-შორისო დონორი ორგანიზაციები</p> <p>USAID</p>
	<p>3.2.2. დაცული ტერიტორიების მართვის გაუმჯობესება</p>	<p>შემუშავებულია დაცული ტერიტორიების მართვის მართვის გეგმის სახელმძღვანელო დოკუმენტი.</p>	<p>საქართველოს გარემოს და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტრო</p>	<p>სსიპ-დაცული ტერიტორიების სააგენტო</p> <p>ერა-სამთავრობო ორგანიზაციები</p> <p>საერთაშორისო ორგანიზაციები.</p>	<p>I კვ 2017 – IV კვ 2017</p>	<p>60,000.0</p>	<p>საერთა-შორისო დონორი ორგანიზაციები</p>

პროგრამის მიზანშეწონილი დონის დონის დონის	აქტივობა	შესრულების ინდიკატორი	პასუხისმგებელი უწყება	პარტიური ორგანიზაცია	განხორციელების ვადა	საპროექტო ბიუჯეტი (ლარი)	დაფინანსების წყარო
<p>3.3</p> <p>პროგრამის ცვლილება, კლიმატის ცვლილებით გამოწვეული შესაძლო ზეგავლენის გაფასების განხორციელება, რისკების შეფასება</p>	<p>3.3.1. აგრო-მეტეოროლოგიური სისტემის გაუმჯობესება/განვითარება</p> <p>მოსალოდნელი სტიქიის/კატასტროფების პრევენციის მიზნით</p>	<p>აღდგენილი და ფუნქციონირებადი აგრო-მეტეოროლოგიური სისტემის სადგურების რაოდენობა</p>	<p>საქართველოს სოფლის მეურნეობის სამინისტრო</p> <p>საქართველოს სოფლის მეურნეობის და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტრო</p>	<p>საქართველოს სოფლის მეურნეობის სამინისტრო</p> <p>სსიპ-გარემოს ეროვნული სააგენტო</p> <p>ვეროკავშირი</p> <p>საერთა-შორისო ორგანიზაციები</p>	<p>I კვ 2017 – IV კვ 2017</p>	<p>50,000.0</p>	<p>სახელმწიფო ბიუჯეტი</p> <p>საერთა-შორისო დონორები</p>
<p>3.3.2. ადგილობრივი ხელისუფლების ცნობიერების ამაღლება</p> <p>კლიმატის ცვლილების, როგორც მიწმოვალ-ფეროვნებისა და აგროსექტორის საფრთხის შესახებ</p>	<p>ადგილობრივი ხელისუფლების ცნობიერების ამაღლება</p> <p>კლიმატის ცვლილების, როგორც მიწმოვალ-ფეროვნებისა და აგროსექტორის საფრთხის შესახებ</p>	<p>ადგილობრივი ხელისუფლების ცნობიერების ამაღლება</p> <p>კლიმატის ცვლილების, როგორც მიწმოვალ-ფეროვნებისა და აგროსექტორის საფრთხის შესახებ</p>	<p>საქართველოს სოფლის მეურნეობის სამინისტრო</p> <p>საქართველოს სოფლის მეურნეობის და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტრო</p>	<p>საქართველოს სოფლის მეურნეობის სამინისტრო</p> <p>საქართველოს სოფლის მეურნეობის და ბუნებრივი რესურსების დაცვის სამინისტრო</p>	<p>I კვ 2017 – IV კვ 2017</p>	<p>50,000.0</p>	<p>საერთა-შორისო დონორები</p>

შენიშნული

Rural Development Strategy of Georgia
2017-2020

CONTENT

Introduction	83
1. Situational Analysis	85
1.1. Administrative system and Governance, population and migration	85
1.1.1. General Overview	85
1.1.2. Administrative Organization	85
1.1.3. Governance	86
1.1.4. Population, Migration	87
1.1.5. High mountainous regions	88
1.2. Economic Overview	89
1.2.1. GDP and Trade	89
1.2.2. Economic activities in rural areas	91
1.2.3. Economic condition of the population – employment, poverty, income and salaries	93
1.2.4. Agriculture	95
1.2.5. Tourism	97
1.2.6. Rural Infrastructure – Roads, Water Supply, Gas Supply, Internet and Communication	98
1.2.7. Access to public services	101
1.2.8. State Programmes for Rural Development	103
1.3. Inclusion – Cooperation between Government and Civil Society	107
1.4. Social Services – Education, Culture, Healthcare and Social Security	108
1.4.1. Education	108
1.4.2. Culture	109
1.4.3. Healthcare	119
1.4.4. Social Safety	110
1.5. Protected Areas, Biodiversity and the Environmental Protection and Sustainable Management of Natural Resources, Solid Waste Management, Climate Change	111
1.5.1. Protected Areas	111
1.5.2. Soil Resources	112
1.5.3. Forest Resources	112
1.5.4. Natural Pastures	113
1.5.5. Water Resources	114
1.5.6. Waste management	115
1.5.7. Climate Change and Natural Disasters	115

2. Main Challenges	116
2.1. Economic Development and Competitiveness	117
2.2. Social Conditions and Living Standards	117
2.3. Environmental Protection and Sustainable Management of Natural Resources	118
3. SWOT Analysis	118
4. Strategic Vision and Objectives	120
4.1. Vision	120
4.2. Strategic Objectives	120
4.2.1. Priority Area 1: Economy and Competitiveness	120
4.2.2. Priority Area 2. Social conditions and living standards	121
4.2.3. Priority Area 3: Environmental Protection and the Sustainable Management of Natural Resources	121
5. Risk Assessment	121
6. Implementation, Monitoring, Evaluation	122
6.1. General Overview	122
6.2. Institutional Framework of Implementation and Coordination	122
6.3. Funding	123
6.4. International Cooperation	123
6.5. Stakeholder Engagement	123
6.6. Monitoring and Evaluation	123

DEFINITION OF TERMS

ENPARD	European Neighbourhood Programme for Agriculture and Rural Development
DCFTA	Agreement with the EU on Deep and Comprehensive Free Trade Area
FAO	UN Food and Agriculture Organization
HDI	UNDP Human Development Index
LAG	Local Action Group
LEADER	Liaison Entre Actions de Développement de l'Economie Rurale (Links between the rural economy and development actions)
STEM	Science, Technology, Engineering, Mathematics
SWOT	Strengths, Weaknesses, Opportunities, Threats
UNDP	UN Development Programme
GeoStat	National Statistics Office of Georgia
LEPL	Legal Entity of Public Law
Region	Territory of operation of State Representative-Governor

INTRODUCTION

Rural development has an important role to play in the sustainable development of Georgia. Evidence from the experience of European Rural Development Programmes confirms the role that rural development can play in terms of increasing the welfare of rural populations and reducing the economic imbalance between rural and urban areas.

The rural potential to deliver innovative, inclusive and sustainable solutions for current and future societal challenges such as economic prosperity, food security, climate change, resource management, and social inclusion should be better recognised.

Rural and agricultural policies should build on the identity and tendencies of rural areas through the implementation of integrated strategies and multi-sectorial approaches. They should promote diversification and foster entrepreneurship, investment, innovation and employment. These policies should also add value to rural identity and enhance sustainability, social inclusion and local development, as well as increase the resilience of farms and rural communities.

Today, rural development is very important in Georgia, where 42.8% (1,591.9 thousand) of the population live in rural areas (2106 data), while 48.6% of those employed are engaged in agriculture, hunting, forestry and fishing. In 2015, agriculture's contribution to Georgia's Gross Domestic Product (GDP) was 9.1%.

An integrated and strategic approach to energising the rural areas of Georgia would consist of a package of measures, which would improve the livelihoods of rural populations, while at the same time protecting and enhancing their cultural heritage and the natural environment within which they live.

Such measures might include the promotion of diversified economic activities, the development of new economic opportunities for the local population, and the uptake of innovations and modern technologies in agriculture, the support for an increase in the production and promotion of agriculture products, the increase in the competitiveness of the farming sector, and help enable the sustainable management of forest and natural resources. Social inclusion and the active participation of the local population in the identification of solutions to address their needs is also of outmost importance.

At this point, Georgia has no integrated rural development policy. However, rural development policies and programmes are successfully being implemented among EU member states, as well as in many other countries throughout the world.

According to Chapter 10 (Agriculture and Rural Development) of the Association Agreement between Georgia and the EU signed on June 27, 2014, Georgia has an obligation to adopt an agriculture and rural development policy that is compliant with EU policy and European best practices. Georgia also has an obligation to harmonize the country's legislation with European legislation and expand the power of the central and local governments in order to comply with policy planning and evaluation frameworks that meet European standards.

"The Parties shall cooperate to promote agricultural and rural development through the progressive convergence of policies and legislation" (Article 333, Association Agreement).

The EU's, six priorities¹ for rural development through 2020 address economic, social and environmental challenges:

1. Fostering knowledge transfer and innovation in agriculture, forestry, and rural areas
2. Enhancing farm viability and competitiveness of all types of agriculture in all regions and promoting innovative farm technologies and the sustainable management of forests
3. Promoting food chain organisation, including the processing and marketing of agricultural products, animal welfare and risk management in agriculture
4. Restoring, preserving and enhancing ecosystems related to agriculture and forestry
5. Promoting resource efficiency and supporting the shift towards a low carbon and climate resilient economy in agriculture, food and forestry sectors
6. Promoting social inclusion, poverty reduction and economic development in rural areas

According to the EU approach, society should determine the local priorities and strategies towards which investments should be directed. As such, it will be important for the country to elaborate the implementation mechanisms for such an approach and to determine how such an approach would work in Georgia, and how it might contribute to and complement the current planning frameworks at both the regional and municipal level. One possible mechanism to consider would be the establishment of a Local Action Group (LAG).

Despite significant intervention by the Government of Georgia, the rural population still faces numerous social, economic and infrastructural issues. Inadequate access to finance, insufficient uptake of modern technologies and knowledge remain a challenge. These issues in turn represent significant barriers to the development of small and medium enterprises.

Average monthly income per capita, as well as mean monthly income per household in rural areas significantly differ from the same indicators in urban areas – particularly in Tbilisi, whose income figures are much higher than in any other region. The situation is the same when considering expenses. Added value generated in Tbilisi represents 48.4% of the total added value of the entire country (2014), illustrating the huge difference between the standards of living in urban (e.g. Tbilisi) and rural areas.

In order to address this particular imbalance, it is important that Georgia elaborate an ambitious and comprehensive vision for its rural areas. This vision must be supported by a rural development strategy that reflects the actual situation in the country, and should be based on international and European best practices designed to improve the well-being of rural population, as well as increase the competitiveness of the rural areas.

This strategy should be based on an analysis of the situation within the rural areas of Georgia and draw on available evidence, existing evaluations and current programmes that are being delivered on the ground. Specific activities are set in the attached Action Plan. The implementation of the strategy, and the monitoring and evaluation of the Action Plan are also covered by the Strategy.

The term “rural” covers not only villages (as the village is determined by the law), but also other settlements – for example, the administrative centres of municipalities, which might be a borough

¹ http://ec.europa.eu/agriculture/rural-development-2014-2020/index_en.htm

former South Ossetia Autonomous Region.

A population settlement is a primary unit of a settled site with a name, certain area with administrative borders and a registered population. The different categories of the settlement include village, borough and the city.

- Village – a settlement located mostly over agricultural land with natural resources within its boundaries and infrastructure mainly intended for agricultural activities;
- Borough – a settlement with manufacturing sites and/or touristic and resort facilities and/or healthcare and social-cultural institutions that function as an economic and cultural centre. Its infrastructure is not mainly designed for agricultural activities. A settlement may be categorized as a borough if it serves as an administrative centre of a municipality or if it has the prospect of further economic development and population growth;
- City – a settlement with manufacturing facilities and a network of tourist, healthcare and social-cultural institutions, that functions as a local economic and cultural centre. Its infrastructure is not designed for agricultural activities. A settlement may be categorized as a town if the registered population exceeds 5,000 people. A settlement with a population of less than 5,000 registered inhabitants may also be categorized as a town if it is an administrative centre of a municipality or if it has the prospect of further economic development and population growth or it is recognised as a self-governing town.

1.1.3. Governance

Georgia has a two-level administrative structure of governance – central and local governments.

Local self-governance is present in municipalities – self-governing towns and communities.

At this point, local self-government is in force in 76 municipalities, including 64 self-governing communities and 12 self-governing cities.

Municipalities have their own powers, as well as the statutory powers delegated by the central government. Local self-governance in municipalities is implemented by the local legislative (Sakrebulo - city assembly) and executive (Gamgeoba - municipal government) institutions. The general meeting of the settlement is the form of citizens' participation in the self-governance of the city/borough/village. The participation of women in the decision-making process is low in municipalities – especially in the villages. According to a survey conducted in six regions of Georgia, women's employment in the Sakrebulo is only 9%. In general, women are more passive in the decision-making process on the community level. This fact is conditioned by their own perception of what a woman's role is in society, which often pertains to activities within family².

The strategy's priorities should include the creation of effective mechanisms that includes the local population and the facilitation of the participation of women and youth. Capacity building of the rural population for the use of these mechanisms is also very important. From this point of view, the pilot project that tests the efficacy of Local Action Groups (LAGs) is significant. With the support of the European Union, this project is being implemented in three municipalities – the Borjomi Development Group, the Lagodekhi Development Group and the Kazbegi Development Group³. The project is based

² <http://www2.unwomen.org/~media/field%20office%20georgia/attachments/publications/2016/the%20gender%20assesment.pdf?v=1&d=20160418T143111>

³ In Georgian LAGs created with the support of the European Union are termed "Development Groups" with the indication of respective geographic area.

on the principles of the European LEADER approach, which entails the inclusion of local groups in the processes of dealing with local development issues and decision-making. LAGs were established in the three municipalities on a voluntary basis with the participation of public representatives, as well as the private and non-governmental sectors. The LAGs are actively involved in the identification process of local needs, as well as in the selection and implementation of the priority projects.

The following statistics mainly represent the situation in accordance with the municipal division. Therefore, the data does not fully represent the situation in rural areas.

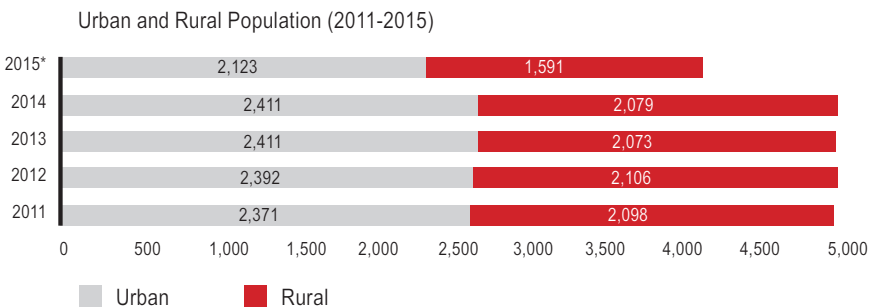
1.1.4. Population, Migration

The rural population of Georgia is in decline. The population (excluding the population of occupied territories) amounted to 3.7 million people (by January 1, 2015)⁴ with almost 42.8% of the population (by January, 2015) residing in rural areas⁵ (Diagram 1).

According to the data from the Demographic Census of 2014, the rural population has decreased by 24% since 2002. The reduction rate was relatively higher in certain regions (37.4% in Racha-Lechkhumi and Kvemo (lower) Svaneti; 29% in Samegrelo-Zemo (upper) Svaneti). Alongside emigration abroad, the rate of internal migration is also quite high. Part of the rural population migrates to urban centres – mainly to towns. However, the majority of the internal migrants move to the capital. Unemployment is the main cause of internal migration. According to the statistics, the migration rate is higher among men than it is among women⁶. At the same time, qualitative studies confirm that the majority of households depend mainly on women's labour.

Urban and rural settlements in the regions of Georgia differ in their population density, size and type. The lowlands and the Black Sea coastline have settlements with a higher population density compared to those of the highlands.

Diagram 1: Urban and rural population⁷

Source: GeoStat

⁴ GeoStat

⁵ GeoStat

⁶ The State Commission on Migration Issues (2015). http://migration.commission.ge/files/migration_profile_of_georgia_2015.pdf

⁷ The difference is explained by the demography data of 2014 the results of which were lower than those of annual research.

1.1.5. High mountainous regions

Relative to the lowland and urban regions, the highlands of Georgia are characterized by significant structural weaknesses. The main problems include weak economic diversification, migration, extreme poverty, poor infrastructure and poor access to healthcare.

Agriculture is the basic source of income in the mountainous regions. In the high mountainous regions, employment in agriculture constitutes 47% of total employment. However, due to low-productivity and land fragmentation, most produce is used by the producers to satisfy their own and family needs. In 2015, 58.6% of self-employed women are involved in uncompensated activities.

Youth migration from the high mountainous regions is mainly predetermined by the overall lack of employment opportunities. In 2015, population growth in the Racha-Lechkhumi and the Kvemo Svaneti regions was negative (-473), while in the Shida Kartli (lowlands) region this indicator was +569 (GeoStat, 2015). Negative indicators in natural population growth were also recorded in the Samegrelo-Zemo Svaneti (-399) and Mtskheta-Mtianeti (-184) regions.

Access to healthcare is limited in the mountainous areas. Despite the fact that there is a medical doctor able to provide primary medical care in every village, the population still has difficulties purchasing medicines due to the limited amount of pharmacies. As such, people are forced to travel to the towns to obtain them.

Access to education is partly problematic as well. Though primary schools are present in every village, secondary schools only exist in some of them. The average number of students from the high mountainous regions participating in the National Exams is lower compared to those living in urban areas. In addition, school-aged students from the high mountainous regions also have financial problems when continuing their studies at the higher education level⁹.

In 2015, with the aim of developing the highlands, Georgia adopted the Law on the Development of Mountainous Regions. According to this law, a high mountainous settlement is a settlement located in a mountainous region at 1,500 metres above sea level or higher. However, the Georgian government, taking into account various criteria (slope inclination, infrastructural location, climate and natural environment, lack of cultivation areas, the demographic and migration), can provide high mountainous region settlement status to a certain settlement. This settlement can be located no lower than 800 metres above sea level and in exceptional situations – to a settlement situated below 800 metres above sea level. Notwithstanding the altitude of the location, the following regions of Georgia were given the status of a high mountainous region: Khevi, Mtiuleti, Pankisi Gorge, Mountainous Ajara, Gudamakari Ravine, Pshav-Khevsureti, Tusheti, Zemo Svaneti, Kvemo Svaneti, Lechkhumi and Racha.

Entrepreneurs operating in high mountainous settlements were provided with a special status and privileges.

This Law envisages special privileges for the residents of high mountainous settlements. These privileges cover social as well as taxation issues.

Following this, the National Council on Mountainous Regions was also established. The aim of this council was to develop the Mountainous Regions.

⁹ Studies of labour demand, barriers to participation in STEM education programmes and occupations in Georgia (2014), MCA Georgia

1.2. Economic Overview

1.2.1. GDP and Trade

Gross Domestic Product: In 2015, Georgia GDP per capita amounted to 8,550.9 GEL. Nominal GDP in Georgia was 31,755.6 million GEL, while the real GDP growth rate was 2.9% (Table 1). The mean rate of annual inflation was 4.0% in 2015.

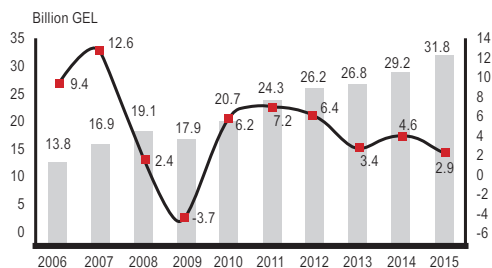
Table 1. GDP growth in Georgia

	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Increase of real GDP (%)	9.4	12.6	2.4	-3.7	6.2	7.2	6.4	3.4	4.6	2.9
GDP per capita (GEL)	3,133.1	3,866.9	4,352.9	4,101.3	4,675.7	5,447.1	5,818.1	5,987.6	6,491.6	8,550.9
GDP per capita, PPP (\$)	4,944.1	5,788.6	6,124.7	6,025.6	6,568.3	7,286.9	8,002.4	8,527.3	9,198.2	9,629.9

Source: GeoStat, International Monetary Fund

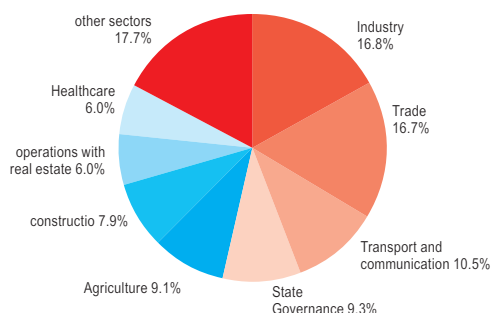
According to preliminary data, in 2015 the largest shares in GDP were held by industry (16.8%), trade (16.7%) and transport and communication (10.5%). Agriculture made up 9.1% of the share in GDP (Diagrams 2 and 3).

Diagram 2. Nominal GDP and Real Growth

Source: GeoStat

Diagram 3. GDP Structure

Business sector: From 2006-2015, the total turnover of the business sector quadrupled, and by 2015, it had reached 57.0 billion GEL. At the same time, turnover in agriculture and other related sectors increased 6.4 times during the above-mentioned period, reaching 304.8 million GEL by 2015⁹. During the same period, production increased 7.6 times reaching 340.9 million GEL by 2015. From 2006-2015, the number of people employed in agriculture almost tripled, reaching 11,840 people by 2015.

⁹ Agriculture, hunting and forestry

During this same period, the average monthly salary of those engaged in agriculture and related activities quadrupled, reaching 577.4 GEL by 2015.

Foreign trade: Georgia's foreign trade is expanding. From 2006-2015, turnover of foreign trade more than doubled, and by 2015, it had reached 9.9 billion USD, including exports worth 2.2 billion USD and imports totalling 7.7 billion USD.

In 2015, the total share in the export of agriculture goods was 27.8% (612.2 million USD), while the total share of agriculture goods in imports reached 14.3% (1.6 million USD). Hazelnuts and wine are Georgia's main exported goods.

The import of primary agriculture and food products significantly exceeded exports during this period. This was a result of the low level of productivity and the poor competitiveness of producers in the relevant sectors compared with foreign producers.

The main markets for various agriculture export are as follows:

- ✓ Wine, non-alcoholic and spirits: (EU Member States) – Netherlands, France, Poland, Latvia and Lithuania. (CIS countries) – Russia, Ukraine, Armenia, Kazakhstan;
- ✓ Hazelnuts and nuts: (EU Member States) – Italy, Germany, Spain and Czech Republic (CIS countries) – Russia and Ukraine;
- ✓ Tinned fruits and vegetables: Germany, Austria, Slovakia;
- ✓ Fruit and vegetable juices: Germany and Greece;
- ✓ Hazelnut powder: Germany, France;
- ✓ Citrus: Russia, Ukraine, Azerbaijan;
- ✓ Cattle and small ruminants: Azerbaijan, Lebanon, Saudi Arabia.

Compared with 2014, in 2015 the export of agriculture goods to EU member states has increased significantly:

- ✓ Hazelnuts – increased by 4% (by 5.4 million USD) and reached 149.1 million USD. Exports have significantly increased to Italy (by 27%, 9.5 million USD) and Germany (by 40%, 13.6 million USD). Georgia's main export markets: Italy (30%), Germany (32%), Spain (8%) and Czech Republic (7%);
- ✓ Tinned fruits and vegetables – increased by 38% (2.1 million USD) and reached 7.7 million USD. Exports significantly increased to Germany (by 42%, 1.4 million USD) and Austria (5 times, by 1.2 million USD). Georgia's main export markets: Germany (62%), Austria (20%) and Slovakia (8%).
- ✓ Hazelnut powder – increased by 50% (1.3 million USD) and reached 4.0 million USD. Exports significantly increased to Germany (by 46%, 0.8 million USD). Georgia's main export markets: Germany (61%) and France (21%).

In 2015, compared to 2014, the export of agriculture goods to CIS countries decreased by 43% (228.5 million USD), reaching 306.7 million USD. The import of agriculture goods from the CIS countries also decreased by 10% (65.0 million USD).

Liberal trade regimes provide favourable conditions for the export of primary and processed agriculture products. The agreement signed with the EU on the Deep and Comprehensive Free Trade Area (DCFTA) was provisionally entered into force on September 1, 2014. Georgia has also signed free trade agreements with the CIS and Turkey (2008), Most Favoured Nation Treatment (MFN) with the member states of the World Trade Organization (WTO) and the General System of Preferences (GSP) with the USA, Canada and Japan. In 2016, Georgia concluded negotiations with the European Free Trade Association (EFTA) on creating a free trade area. Negotiations on the free trade area with the Republic of China are in progress, which is very important to Georgia in terms of the export of agricultural goods and especially wines.

Foreign Direct Investment: Improved business, investment and institutional environments have encouraged the inflow of a significant amount of Foreign Direct Investment (FDI) in Georgia. However, the share of FDI in agriculture and related sectors is relatively low. From 2007-2015, investment in agriculture was 1.1% of the total on average and amounted to 124.1 million USD. It should be noted that foreign investment in agriculture in 2015 exceeded the total investment implemented in previous years. Investment in 2015 reached 14.6 million USD, which exceeded the figures from 2014 by 19%.

1.2.2. Economic activities in rural areas

Poor diversification of the rural economy and the low productivity of the agricultural sector underpin the chronic weakness of the rural economy. In fact, more than 48% of the total added value is created in Tbilisi, which shows that the urbanization level of Georgia's economy is very high. The smallest share in total added value falls on the Guria region, which has the lowest indicator (Table 2).

Table 2. Total Added Value Distribution by Regions (2014)

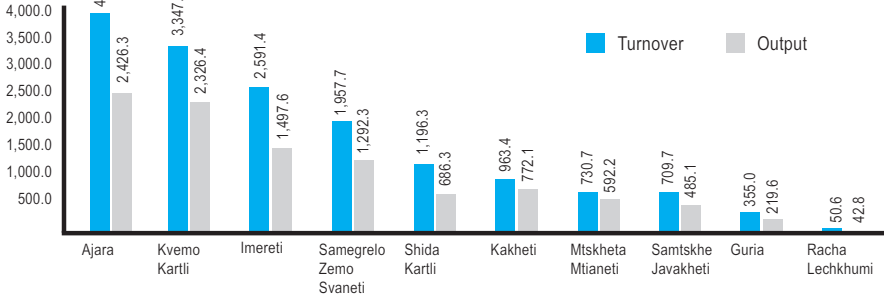
Region	Added value (million GEL)
Kakheti	1 459.1
Tbilisi	12 147.1
Shida Kartli and Mtskheta-Mtianeti	1 485.2
Kvemo Kartli	2 162.9
Samtskhe-Javakheti	724.6
Ajara	2 039.7
Guria	584.4
Samegrelo-Zemo Svaneti	1 807.4
Imereti, Racha-Lechkhumi and Kvemo Svaneti	2 685.2
GDP represented in base prices	25 095.7

Source: GeoStat

Entrepreneurial activities by region

The turnover and production volume of enterprises operating in the regions is considerably lower compared to the same indicators in Tbilisi. The share of Tbilisi in overall turnover and production volume is highest. In 2015, approximately 72% of the turnover and 66% of production fell to Tbilisi. Among the regions the highest indicator of turnover and output was in Ajara. The lowest indicators of turnover and output are recorded in the Racha-Lechkhumi and Kvemo Svaneti regions (Diagram 4).

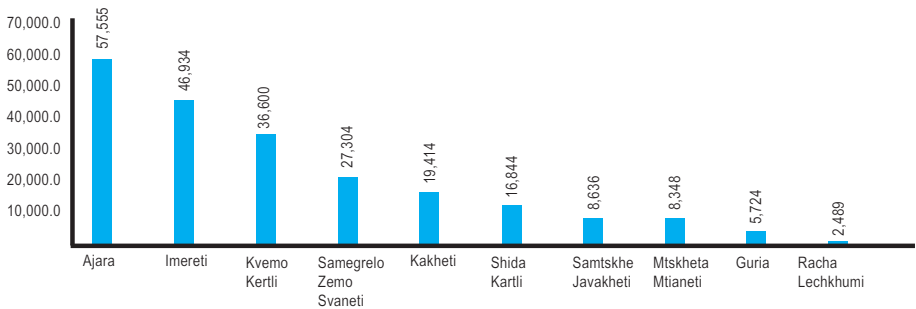
Diagram 4. Turnover and output of enterprises by regions, 2015

Source: GeoStat

Ajara has the highest indicator of employment in the business-sector of all the regions, while Racha-Lechkhumi and Kvemo Svaneti have the lowest. Approximately 63% of employed people reside in Tbilisi (Diagram 5).

Diagram 5. Mean Annual Number of Business Sector Employees by Regions, 2015

Source: GeoStat

According to the 2015 data, the highest mean monthly salary by region for business sector employees is in the Mtskheta-Mtianeti region, while the lowest is found in the Racha-Lechkhumi and Kvemo Svaneti regions (Diagram 6). However, the highest salaries (1,006.7 GEL) are paid in Tbilisi.

Diagram 6. Average Monthly Salary of Business Sector Employees by Regions

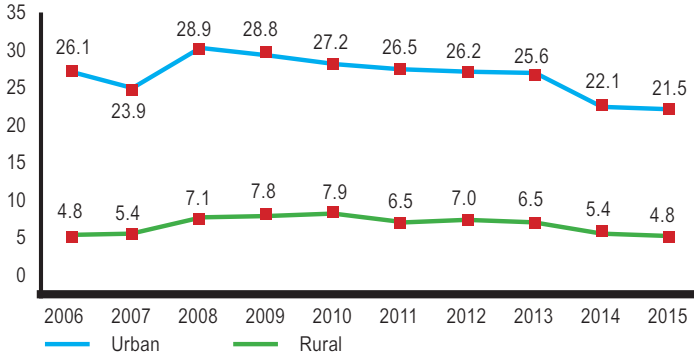

Source: GeoStat

1.2.3. Economic condition of the population – employment, poverty, income and salaries

Though unemployment levels have substantially decreased in recent years, challenges remain. In 2015, the average rate of unemployment in rural areas (4.8%) was significantly lower than in urban areas (21.5%, Diagram 7).

Diagram 7. Unemployment rate on urban and rural levels (%) (2015)

Source: GeoStat

At the regional level, the unemployment rate, compared to the other regions, is highest in Tbilisi (21.4%). That is explained by the fact that the majority of the rural population is self-employed in households and mainly in agriculture.

However, the lower unemployment rate does not result in higher income or positive poverty indicators in rural areas (Table 3).

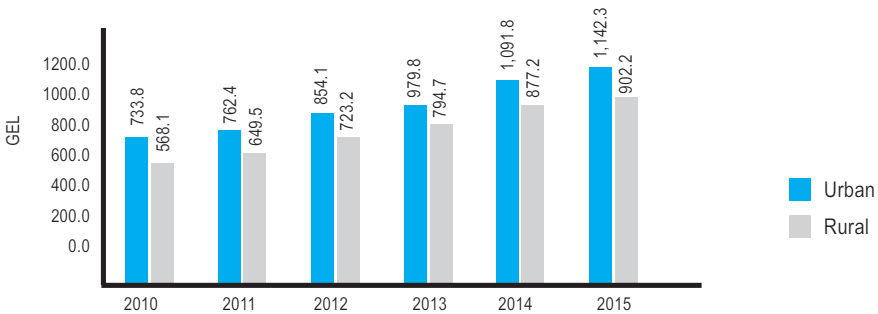
Table 3. Distribution of the population (15 years-old and above) according to economic activities on the regional level, 2015 (thousand people)

Year of 2015	Kakheti	Tbilisi	Shida Kartli	Kvemo Kartli	Ajara A.R.	Samegrelo-Zemo Svaneti	Imereti [†]	Other regions**	Total
Total active population	192.0	447.7	148.9	212.2	200.7	216.6	376.5	226.8	2021.5
Employed	180.7	352.0	135.5	192.2	170.4	189.5	343.5	216.1	1779.9
Hired	53.2	293.6	42.4	64.0	69.1	69.2	111.4	50.6	753.4
Self-employed	127.4	58.4	93.1	128.1	101.1	114.9	229.8	165.2	1018.1
Unidentified	0.1	0.0	0.0	0.1	0.2	5.4	2.3	0.4	8.4
Unemployed	11.3	95.7	13.4	20.0	30.3	27.1	33.1	10.7	241.6
Population outside the workforce	77.1	342.7	61.5	79.2	82.7	90.3	155.2	69.7	958.3
Unemployment rate (%)	5.9	21.4	9.0	9.4	15.1	12.5	8.8	4.7	12.0
Rate of activeness (%)	71.4	56.6	70.8	72.8	70.8	70.6	70.8	76.5	67.8
Employment rate (%)	67.1	44.5	64.4	66.0	60.1	61.8	64.6	72.9	59.7

An analysis of urban and rural economic data clearly demonstrates the significant difference in living standards that exists between rural and urban populations. However, most countries are characterised with this difference and Georgia is no exception. Despite the fact that household income in both rural and urban areas has increased in recent years, according to 2015 data, the mean monthly income per household in rural areas is 21% less compared to urban areas (Diagram 8). In 2015, the number of employed people in rural areas amounted to 257.4 thousand people, while the same indicator in urban areas was twice higher at 496.0 thousand people. It should be noted that the relative poverty¹⁰ indicator during these years was higher in rural areas than it was in urban areas, and exceeded 25%, while the same indicator in urban areas was less than 20%. In 2015, the relative poverty in Georgia overall was 20.1% (25.3% in rural areas and 14.7% in urban areas).

Despite the unfavourable structure of agriculture, income in rural areas is still increasing. This is due to cash remittances transferred by Georgian citizens living abroad. This has reduced the impact of negative agriculture indicators on the residents of rural areas (where half the population lives).

Diagram 8. Mean monthly income per household in urban and rural areas

Source: GeoStat

¹⁰ Part of population consuming less than 60% of median consumption

1.2.4. Agriculture¹¹

Agriculture is a major source of employment and income for Georgia's rural population. Currently, 43% of the total workforce is engaged in agriculture, while 97% of those people are self-employed. There are few opportunities for finding alternative employment in rural areas.

In 2015, added value in agriculture (state GDP) amounted to 2,507.6 million GEL, while real growth was 1.5%. According to 2015 data, agriculture made up 9.1% of Georgia's GDP. 48% of the added value generated in primary production comes from cattle-breeding, while 21% is derived from the production of fruits and nuts, as well as from agricultural crops used for the further production of drinks and spices. The added value created in food processing in that period was about 1,827.8 million GEL, contributing 6.7% to overall GDP. Approximately 39% of the added value created in food processing came from household-based food processing. The production of spirits also makes up a significant share.

Agricultural land, including pastures, is spread over more than 3 million hectares in Georgia (43.4% of the territory), while 43% of the rest of the territory is covered by forests.

According to the 2014 Agricultural Census, approximately half of the land (47.9%) possessed by households is arable land, 30% of which is uncultivated.

One of the main obstacles in the development of agriculture and increasing its competitiveness is land fragmentation caused by land reforms made during the country's most difficult political period (1992-1998).

According to the 2014 census, 73.1% of landowners possess land of up to 1 hectare, 25.5% of landowners own land as large as 1 - 5 hectares, and only 1.5% of landowners possesses more than 5 hectares of land. The problem is compounded by the fact that 1 hectare of land owned by a single household is usually divided into 2-3 separate plots. Therefore, the development of a profitable and economically-viable agriculture sector without land consolidation is impossible. In order to promote the rational management of the agricultural fund, the development of the agricultural land market and the proper use of agricultural land there will be implemented activities related to development of farmers registry and geoinformation systems of agricultural land use. It should be noted that much of the population has still not registered the lands that they possess. Respectively their inclusion in economic activities (e.g. for collateral requested for credit) is impossible.

The State Programme on Land Registration has been launched and is being implemented successfully. The programme aims to promote and increase citizen access to the land registration process, which will help to complete the registration of land. Establishing a database with registration records and cadastral information is a precondition for the development of the land market.

A lack of modern technology, capital and basic knowledge caused gradual reduction in productivity, as well as the reduction in land fertility and yield. Therefore, enhancement the competitiveness of the agriculture sector is possible only through the introduction of modern technologies/innovation and the improvement of farmers' skills. Information and consultation centres of the Ministry of Agriculture are available in 59 municipalities throughout Georgia. One of the main functions of these centres is providing capacity building for farmers by introducing them to modern technologies/innovations. It should be noted that more than 200 public and private services, as well as the services of the LLC Mekanizatori of the Ministry of Agriculture is accessible at 43 Public Service Centres of the LEPL Governmental Service Development Agency operating under the Ministry of Justice of Georgia.

¹¹ Agriculture here means agriculture, forestry, fishery (if relevant) and food processing sector (in accordance to FAO mandate)

The productivity of the agriculture sector is highly dependent on agricultural production means and access to services. One of the main obstacles in this direction is the absence of production means and services on the market that are relevant to price and quality. This often leads to unfavorable financial results for farmers.

The prospect of enhancing agricultural competitiveness, as well as reducing costs, is highly dependent on the quality level of the machinery used in agriculture. Currently, most agricultural machinery owned by the private sector is in poor condition and amortized, affecting the completion of activities within agro-term, increases cost for production, lowers quality of harvest and reduces volume of production. In order to tackle this problem, important projects dedicated to improving access to agricultural machinery must be implemented.

The lack of storage facilities and necessary services is evident in the rural areas of Georgia. The main reason that stock infrastructure and services are not in high-demand is due to their distant location and service fees. The government will support the establishment of post-harvesting technologies, such as warehouses, sampling, and the processing and distribution sectors. This will insure the integration of all components of the entire cycle in the creation of added value.

Today, the processing of primary agriculture products is not a well-developed sector in Georgia, but there are some signs of growth. In 2015, the total share of food processing¹² turnover in the processing industry was 45.6% reaching 2,9 billion GEL. Output amounts to 46.6% of the total output of the processing industry and exceeds 2,8 billion GEL .

In 2015, the share of household income from agricultural product sales in total monetary and non-monetary income was only 7.8%, which shows that the development of households is still insufficient.

Despite the increased investment in the agricultural sector, poor access to financial resources remains one of the main challenges for small and medium-sized enterprises, as well as for producers of primary agricultural products.

Notwithstanding the growth in the export of agricultural products, trade balance in this direction is still negative. Georgia's main export products include hazelnuts, wine, spirits, and mineral water. The share of these commodities in total food export is about 70%. Further diversification of export commodities and reaching additional markets are of the highest importance in order to ensure sustainable development, and to generate additional revenue for the country.

The situation is different with imports. Wheat, meat and meat products, various types of fruit and vegetables, sugar, spirits, and vegetable oil, are commonly imported. These import products constitute 42% of total food import. However, this is not full list. It should be noted that the import of unseasonal vegetables is common for Georgia, notwithstanding that there are favourable conditions for the development of this field in Georgia. In general, fruits and vegetables produced in Georgia are delivered seasonally to the local market.

In order to increase export volume and the competitiveness of agricultural products, the protection of geographic indications and appellations of origin is very important. Currently 18 appellations of origin of wines, 3 types of mineral waters, 14 geographic indication of cheese, chacha, churchkhela and other products are registered with the National Intellectual Property Centre – Sakpatenti. Agreements with the EU, CIS and Georgia's large export partner countries were signed in order to protect geographical indications and appellation of origins.

In order to enhance the competitiveness of Georgia's agricultural sector, primary production, as well as getting processed products on the local and EU market will be necessary. Additionally, the effective and gradual implementation of food safety requirements under the DCFTA is also very important.

¹² Production of food (including drinks) and tobacco

Apart from providing a unique opportunity for the export of Georgian agricultural products on the EU market without restrictions and tariff barriers, it requires the effective functioning of the relevant structures and institutions in Georgia. It also requires that businesses meet EU regulations as defined in the DCFTA. The DCFTA adaptation process is the most challenging for SMEs with regard to financial resources, the relevant skills, and qualified human resources. According to the Code of Food/Feed Safety, Veterinary and Plants Protection, the simplified requirements apply to a) small business operators (an annual turnover equal or less than 200,000 GEL) that perform production, processing, primary manufacturing and distribution of food/feed; b) businesses that perform the same activities using traditional methods; and c) businesses that perform the same activities in the high mountainous regions without using the factory method. According to the above-mentioned, these types of businesses will not bear the additional costs of compliance that are important for them to be competitive.

1.2.5. Tourism

Since Georgia has a rich historical and cultural heritage, as well as traditional forms of agriculture such as vine-growing and winemaking, rural tourism is seen as an important area for development.

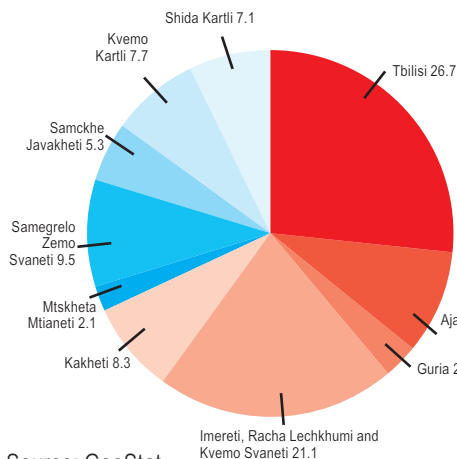
One of the main priorities of the Government of Georgia is to promote the development of tourism, which has already seen dynamic growth. The total output of the tourism industry from 2006-2015 has increased 2.5-times reaching 3,507.1 million GEL. In 2015, tourism output resulted in 7.3% of the country's total output. In 2015, the share of tourism in GDP amounted to 6.7%.

Due to the development of various sectors related to agriculture, including the increase of agriculture production, trade, transportation services and other tourist services, the development of tourism is especially important for local (rural, regional) development.

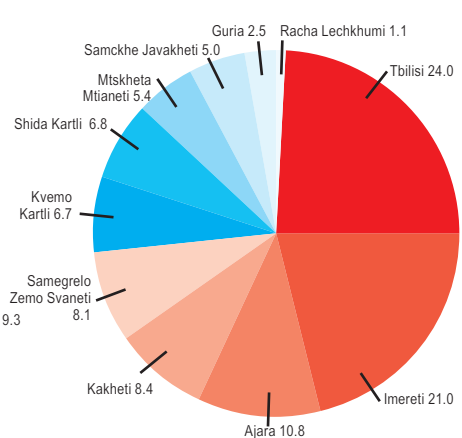
The development of international and domestic tourism is of great importance for rural development. It should be noted that Tbilisi is the most visited tourism destination. In 2015, the number of domestic visitors reached 837.1 thousand people, while the average number of visits was 1,030.1 thousand per month (Diagrams 9 and 10).

Diagrams 9 and 10. Distribution of Visitors and Visits by Regions

Visits by Regions (%) 2015

Visitors by Regions (%) 2015

Source: GeoStat

A lot of activities and projects have been implemented in recent years in order to promote tourism – tourist sites have been renovated, improvements in tourist infrastructure made and new touristic sites have been developed. Important projects have been and are being implemented in the four-season resort sector in the high mountainous regions, which include the installation of chair-lifts, the construction of ski and bicycle tracks, as well as the provision of toboggans and artificial snow. All of these measures will significantly increase the attractiveness and decrease seasonal dependency.

Agro-tourism has been launched in Georgia with further prospects for development, which is especially important for rural development. Georgia has a rich cultural heritage, with an abundance of archaeological sites, natural monuments, reserved areas, mineral/therapeutic waters, balneology, spas and therapeutic resorts, as well as seaside and mountain/ski resorts, which are also important for increasing tourism numbers.

The development of the cultural life in villages is an essential aspect of sustainable rural development and it will require the rehabilitation of historic monuments and the creation of suitable infrastructure to facilitate growth in this area.

The Government of Georgia has implemented various projects including the promotion of small and medium businesses operating in the field of tourism, as well as the improvement of tourism services. In addition, small-scale tourist infrastructure and tourism products have also been developed throughout Georgia. One of the most important projects is making various tourism destinations accessible for people with disabilities. One project – ‘Wine Route of Georgia’ – is already in progress. The project aims to list all companies, small enterprises, and family-held wine-stores operating in the traditional wine-making regions and support opportunities to develop tourist attractions around these sites. This project is important for developing tourism in the regions, as well as for promoting the Georgian wine industry. In order to improve the quality of regional tourism, special seminars are held on a regular basis for the representatives of the private sectors engaged in the tourism.

The promotion of tourism activities has resulted in the development of local small and medium businesses, as well as an increase in the incomes of the local population. However, rural tourism has huge potential, especially in the regions.

1.2.6. Rural Infrastructure – Roads, Water Supply, Gas Supply, Internet and Communication

Irrigation/Melioration

Due to the climate conditions in Georgia, the melioration of lands, as well as the construction and rehabilitation of the irrigation and draining systems are important for ensuring a highly effective agriculture industry.

Since the majority of the melioration systems are obsolete, the state is currently implementing large-scale restoration-rehabilitation work on the existing melioration infrastructure in order to increase the area of meliorated agriculture lands. However, this requires substantial resources to accomplish the reconstruction of the existing systems and to provide new irrigation and drainage systems where relevant.

When the development of the melioration in the country reached its peak, 278, 000 hectares of land was irrigated by gravity flow and the draining system was available on 105, 000 hectares. During the following decades, a major part of the infrastructure was destroyed, and by 2012, only 45, 000 hectares were supplied by water and 14, 000 hectares were provided with the draining service.

In order to increase the area of meliorated agricultural lands, a company has launched large-scale rehabilitation work on the existing melioration infrastructure. Because of the rehabilitation program, which has been ongoing since 2012, there is now 106, 600 hectares of land irrigated and the area of drained land has been expanded to up to 31, 575 hectares.

The restoration and rehabilitation of Georgia's irrigation infrastructure will be continued in the future. The irrigation strategy that will be developed will ensure a significant increase of irrigated land. The country's irrigation and drainage systems will be developed and improved. Tariff methodology will be developed and adopted. The introduction of modern irrigation systems and the establishment of water-users unions will be supported.

Road Infrastructure

Important investments were introduced over the last decade regarding the rehabilitation/reconstruction/construction of roads and other traffic infrastructure. According to the data of 2015, there are 1,603 km of international roads in Georgia. The majority of them are in good condition. The total length of the domestic public roads is 5,298 km, some of which require reconstruction/rehabilitation. The vast majority of the internal roads are located in the regions (Table 4).

Table 4. Length of public roads by region

2014	Total	Including	
		International roads	Domestic public roads
Georgia	20553.0	1603.0	5298.1
Tbilisi	52.0*	52.0*	–
Ajara A.R.	1565.9	54.3	152.9
Abkhazia A.R.	605.6	204.0	401.6
Guria	884.4	63.8	220.6
Racha-Lechkhumi and Kvemo Svaneti	1645.8	–	388.3
Samegrelo-Zemo Svaneti	3685.6	122.7	740.9
Imereti	2767.4	143.6	785.0
Kakheti	2630.9	125.0	716.2
Mtskheta-Mtianeti	1514.7	178.7	426.5
Samtskhe-Javakheti	1519.7	234.5	300.1
Kvemo Kartli	2033.0	221.9	641.8
Shida Kartli	1648.0	202.5	524.2

Source: GeoStat

Roads linking villages, roads in villages, roads leading to agriculture lands and to cultural heritage sites are in poor condition and need reconstruction/rehabilitation.

Water Supply

Domestic water supply infrastructure and sanitation systems require rehabilitation or reconstruction. These developments directly affect the living standards of the rural population.

According to 2015 data, despite the noticeable improvement in the water supply of households in the regions over recent years, only 55.6% of households in Georgia are supplied with water in their homes. This situation is considerably worse in the regions than it is in the major population centres (Table 5).

Table 5. Household distribution by main sources of drinking water (percentage)

2015 year	Kakheti	Tbilisi	Kvemo Kartli	Samegrelo	Imereti	Other regions	Georgia
Water supply system inside the homes	32.8	98.6	41.2	31.9	39.8	45.6	55.6
Water tap in the yard or the district	46.4	1.1	55.5	18.4	24.3	17.9	21.1
Well in the yard or the district	7.3	0.3	3.2	44.1	25.9	21.7	15.8
Natural water spring in the yard or the district	13.5	0.0	0.1	5.6	10.0	14.8	7.5
Other	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0	0.0

Source: GeoStat

Water supply is especially important for women, as they are mainly dealing with problems related to water supply. In rural areas, women carry water long distances. This requires many physical resources and time.

Electricity and Natural Gas

Geographic and social aspects have an impact on access to energy for a section of the population.

- Electricity supply: Currently, more than 99% of the population of Georgia has access to electricity. In the future, it is planned to provide electricity to those remaining parts of the population still not supplied (a few households located in the extreme highlands) via alternative sources drawing on the results of feasibility studies.

Georgia is rich with hydro resources, which are renewable sources of energy. It should be noted that currently only 20% of the hydro resources are being used. There are several hydro-electric power plants that are being constructed in some of the regions of Georgia. Hydro-electric power is an eco-friendly source of electric power and ensures the energy security of the country and, at the same time, is one of the chief means for the development of the regions. In addition, the infrastructure around the hydro-electric power plants, including water ponds and reservoirs, may be used for the development of rural tourism. Retaining walls provide the tool for controlling the effects of flooding and effective management of drinking water (e.g. for irrigation). During the construction period of the hydro-electric plants, the local population will be provided with jobs and the property tax paid by the owners of the power stations is transferred to the municipal budgets, thus increasing the possibility of implementation of the particular social projects. All the above-mentioned serves as

a prerequisite for the economic development and the increased social welfare of those residing in particular municipalities and regions. Construction of the hydro power plants in various regions of Georgia will be continued in the future. New jobs, and new prospects for the development of small businesses, as well as improvements in socioeconomic conditions will encourage the population to stay in their communities.

- **Natural Gas Supply:** Currently, natural gas is being provided to 68% of the population of Georgia. By 2020, about 70% of the population of Georgia will have access to natural gas.

Communication and Information Technologies

Access to the Internet and communication infrastructure, including TV broadcasting (digital), phone networks and access to a universal postal services in rural areas is very important for local development.

One of the main priorities of the Government of Georgia is the development of communication and information technologies in the country and the elimination of the existing digital disbalance between the urban and rural areas. Many important projects have been and are being implemented in this direction. A comprehensive state programme aimed at transition to the digital TV network was completed in 2015. The programme aimed to cover the population of the country residing in both urban and rural areas. As a result, the rural and urban population of Georgia has free access to digital TV programmes.

The range of radio frequencies available after transition to the digital broadcasting system will be used for developing LTE technologies, which helps to develop wireless internet services. Currently, 84% of the country is covered by mobile 3G broadband internet, while LTE mobile Internet covers 32% of the country.

The total area of Georgia and the high mountainous regions are not covered by fibre-optic cables at this moment, which limits the access of the rural population to the Internet and subsequently, creates further barriers to rural development.

In order to eliminate this disbalance, a large-scale project for the development of high-speed internet infrastructure was launched in 2015. The project aims to construct fibre-optic lines in about 2,000 settlements throughout Georgia, and provide the population of the country with broadband services and access to high-speed internet. It is planned that by 2025, about 98% of the population will have access to high speed internet.

Fixed phone lines are used by 25.5% of the population. The reduction in fixed telephone use is a global trend, caused by the development of new technologies like mobile communication.

In the frame of post-reform, in the near future (from 2017), the entire population of Georgia will have access to universal postal services, where basic postal services will be provided at an affordable price.

1.2.7. Access to public services

Mail/postal reform, which will be introduced starting 2017, will provide all consumers with universal postal services.

Access to public services is important for the rural population. As a result of the reforms conducted during the last decade, state service provision has been greatly simplified. Currently, across Georgia there are several successfully operating Public Service Halls (PSH) providing the majority of public

services. PSHs offer customers up to 400 types of services in one place and serve up to 18, 000 customers daily. Currently, there are 19 PSHs operating in Georgia including Tbilisi. In the near future, it is planned to open PSHs in Oni and Akhalkalaki.

It should be noted, that most services are available electronically, but because the total area of Georgia is not yet covered by internet infrastructure, part of the rural population has no access to receiving those services on-line.

In order to improve public services locally, several measures are being introduced.

These include:

- ✓ Development of community centres – The establishment of community centres aims to improve public services on the local level, provide high-quality services, and to aid in the development of infrastructure. Within the framework of the project, the construction of community centres are ongoing. The European Union supports the E-governance project in local self-government, where villagers are able to take advantage of the Public Service Development Agency, the National Archives, National Agency of Public Registry, Notary, Social Services and the services of LTD Mechanization. These centres also represent the banking sector (Liberty Bank) and the cellular company (Magticom). Citizens are also welcome to use the free Internet, computers, video conference equipment and a modern E-library. Currently, 35 community centres operate in Georgia. The construction and opening of the additional community centres are scheduled for the end of 2016¹³.

Since 2011, without leaving their homes, the local population has benefited from more than 200 services provided by the public and private sectors found in 43 community centres. The project involves the gradual introduction of the municipal management system (MMS) in municipal bodies, which will help municipal services become more efficient and contribute to the development of E-governance in Georgia. Consequently, the issuance of municipal services will become more simplified and more transparent.

Since 2015, within the framework of the public-to-private partnership (PPP) the concept of Express Community Centres were introduced. This was accomplished through the cooperation of the Public Services Development Agency and Liberty Bank. The concept covers more than 1,000 villages and aims to increase local access to public services.

Within the framework of the Public Libraries for Local Development project, in some villages the Community Centre concept was added to the existing library infrastructure, which offered effective public services and integrated modern technology into public libraries.

However, some villages still have no access to such services, and it is important to continue the development of community centres.

- ✓ The project of addressing: To enable the effective provision of a number of public services, such as registration, social aid, post, fire safety, medical emergency and other services, it is important for rural territories to be properly addressed. The addressing process is not yet complete. Road names and building numbers will be established within the framework of the project. Simultaneously, the data will be mapped electronically, which will allow navigation systems to work effectively.

¹³ Information on the Community Centers is available on the following link <http://centre.gov.ge/centers>

However, access of the rural population to services related to tax/customs administration is important for local economic development. Such services include taxpayer registration, the registration of individual entrepreneurs, consulting services, and declarations. It should be noted that like registration services, the majority of services are also available on-line. Though, because of the incomplete internet coverage of the rural areas and the lack of computer and other specific skills of the population, access of the rural population to these services is also limited.

The Revenue Service does have service-centres in the regions. However, these service-centres are located in regional centres, which are especially difficult to access for people living far away.

1.2.8. State Programmes for Rural Development

The Government of Georgia is implementing state programmes for local economic development and promoting access to financial resources, physical infrastructure and modern technologies for the local population

Agriculture Development Facilitation

In 2012, in order to promote the development of agriculture, the Agriculture Projects' Management Agency (APMA) was established under the Ministry of Agriculture of Georgia. The agency implements projects initiated by the Ministry of Agriculture. Currently, APMA, is administering the 'Comprehensive Agriproject', which includes the following state programmes:

- Plant the Future - Aims to use agriculture lands effectively by planting perennial crops
- Produce in Georgia - (agriculture component) Aims to develop production-oriented enterprises, create new enterprises and promote the development of existing ones in order to ensure the production/processing of agriculture products
- Agro Insurance - Aims to develop the insurance market in the agricultural sector, promote rural activities, maintain the income for people engaged in those activities and reduce the risks
- Co-financing of Agro Processing and Storage Enterprises - Aims to facilitate the development of agriculture processing, as well as storage facilities and services
- Preferential Agro Credit Program - Aims to encourage primary agricultural production, its processing and the storage-sale processes, by providing farmers and entrepreneurs engaged in agriculture with access to long-term preferential financial resources
- Georgian Tea Plantation Rehabilitation Program - Aims to effectively use the potential of tea plantations already existing in Georgia, promote and facilitate the production of local tea (including bio-tea), increase the level of domestic supply and enhance export capabilities.

Cooperation: In terms of organizing production, managing inputs, increasing yields, generating market outlets and increasing the income of individual farmers, the encouragement of cooperative enterprises and cooperatives is a widely used mechanism. Improving the economies of scale, which cooperative activity allows, makes easier the introduction of new and more modern operating standards and technologies, and offers the potential for higher value agriculture products, thereby enhancing the competitiveness of Georgian agriculture.

Support to women and youth cooperation is very important. This will facilitate their involvement in economic activities and will have a positive impact on income generation and increase incentive for living in rural areas.

The LEPL Agricultural Cooperative Development Agency (ACDA) was established under the Ministry of Agriculture of Georgia in 2013, and supports a number of agricultural cooperative development initiatives.

These include:

- Programme for Supply of Agricultural Equipment to Agricultural Cooperatives, which aims to facilitate small-scale cropping on difficult land, covering small land plots, via the provision of small-scale powered equipment at a discount rate.
- Fostering Hazelnut Production Development through the Promotion of Agricultural Cooperation, which aims to create the full cycle for hazelnut production, processing and marketing, reduction of the cost of the hazelnut and expand its export potential, via the provision of processing facilities and the formation of a large producer cooperative
- Support for the Beekeeping Agricultural Cooperatives, which aims to improve the material-technical basis of beekeeping enterprises of agricultural cooperatives, increase the quality and the amount of produced honey and beekeeping products. It also aims to attract capital investment for cooperatives and improve the qualification of partners
- Program to Support Dairy Production Agricultural Cooperatives, which aims to engage the agricultural cooperatives in modern raw milk delivery, thus stimulating the development of processing industries, improving the quality and competitiveness of local milk and dairy products, and improving the breeds of cattle in agricultural cooperatives
- Providing Agricultural Cooperatives with Agricultural Equipment, which aims to increase the access of agricultural cooperatives to agricultural technology, to reduce production costs, and to help them meet the requirements of the production of agriculture crops.

Significant activities are being conducted regarding viticulture development, namely vineyards registration development, and programmes for market diversification. Special measures have also been introduced for ensuring food safety, and providing adequate plant protection, veterinary and laboratory research and diagnostics services, and establishing and promoting effective extension through the more effective functioning of research activities, information provision and the delivery of consulting services.

In addition to state programmes, with the participation and support of the Partnership Fund among other directions, various agricultural projects are being implemented. Since its establishment in 2011, different agro projects have been financed. These include a modern swine farm (near Tbilisi), vegetable greenhouses (Imereti), blueberry farm (Guria), apple farm (Shida Kartli). 6.6 million USD were invested in these projects by the Partnership Fund.

In addition, a number of investment projects have been developed by the Co-Investment Fund, a private investment company that is in close cooperation with the state. Among other agriculture projects, a greenhouse project in Kvemo Kartli should be noted (40 million USD invested by the Co-investment Fund).

In terms of agriculture, the priorities of the Co-Investment Fund are as follows: Dairy products and meat production aimed at satisfying the demands of the local market; the production of wine, mineral water, and fruit and vegetable production, which are aimed at increasing export; the development of important components of the value chain of agriculture-greenhouses, warehouse, processing and greenhouse enterprises; development of grain storage elevators and animal feed production aimed at development of Georgia, as a transit hub¹⁴.

14 Source: Co-Investment Fund; <http://www.gcfund.ge/>

Support for entrepreneurship

Support for the development of entrepreneurship is one of the main priorities of the Government of Georgia. Considering the fact that two-thirds of the country's business activities are done via small and medium business, it is important to facilitate SMEs in the regions.

Besides the programmes aimed at supporting agriculture, there are state programmes aimed at the development of local businesses. These include micro, small and medium-sized business development. These programmes envisage increasing access to finances and physical infrastructure, as well as the technical support and provision of consulting services.

The LEPL Entrepreneurship Development Agency was established in February of 2014 under the Ministry of Economic and Sustainable Development. The main objectives of the agency are as follows: enhancing competitiveness of the private sector; supporting start-up businesses, support for the introduction of modern entrepreneurial culture, and facilitating the diversification of export goods and services. These objectives are pursued by the agency through various financial and non-financial mechanisms.

The Entrepreneurship Development Agency administers SME support programmes including:

- Produce in Georgia – a) A business component aimed at supporting enterprises – both new and existing ones – and providing them with new equipment, assisting in the growth of their competitiveness and enhancing export potential through improving access to the private sector and finance, property and technical assistance. b) A hotel development component, which aims to support entrepreneurs in constructing new hotels and/or developing existing infrastructure in the regions (except Tbilisi and Batumi). It also attracts international operators to enter the Georgian market and provides local operators the opportunity to obtain an international franchise (Management Contract).
- Facilitation of Micro and Small Enterprise development - This programme falls within the framework of the 'Produce in Georgia' programme, and is aimed at facilitating the growth of entrepreneurship in economically vulnerable regions of Georgia, and provide financial and technical aid to micro and small enterprises, support micro and medium business start-ups, support the quality enhancement of products and promote the diversification of local products on regional markets.

Supporting innovation

In order to facilitate the development of innovations and modern technology, in 2014 the Agency for Innovations and Technologies was established under the Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia. The agency aims to provide incentives for the development of innovations, advanced technology, the promotion of research and development (R&D), and to support their commercialization and use. The agency also sets out to support establishment of innovative start-up companies and enhancement of their competitiveness. Currently, the agency is carrying out infrastructure projects in the regions that support innovation and technology development. Industrial innovation labs, regional hubs and innovation centers are being established, with the goal of raising the skills of the local population in the field of technology and innovation, encouraging innovative ideas, and facilitating their replication and commercialization.

Facilitation of Cultural Development

The Government of Georgia is implementing activities related to the rehabilitation and improvement of cultural heritage sites. Projects aimed at the popularization and facilitation of art are ongoing in the regions of Georgia. Various cultural events are being conducted in the regions that are important for the integration of the rural population into cultural life.

Rural infrastructure

Rural infrastructure – particularly local and small-scale rural infrastructure – can be improved through well-targeted rural development interventions. Active participation and consultation with rural stakeholders is crucial in this process. As such, the Government of Georgia is implementing major projects in this regard.

These projects include:

- Rural Support Program. In order to develop rural infrastructure and meet other needs, the Rural Support Program was set up in 2009. The programme contributes to the financing of priority state infrastructure projects. The programme also allows for the provision of information and consultation with the local population regarding the projects. Funds allocated by the programme should be spent on construction, rehabilitation and/or improvement of the local infrastructure, providing equipment for public buildings, and/or the purchase of technology for long-term use. In addition, it must have a positive social and economic impact for the majority of the population.
- Fund for Projects Implemented in Regions. The Fund for Regional Projects finances both local and regional projects, including roads, underground utilities, sidewalks, the repair of water supply/sewage systems, bridges, the installation/repair of outdoor lighting; construction of drinking water wells, management of sewage systems and municipal waste management, and the repair/rehabilitation of residential and public buildings.

It should be underlined that in 2014, the Government of Georgia adopted an essential document for regional development – the Regional Development Program of Georgia (2015-2017). This governmental document sets out the main aims and tasks for regional development together with priorities and activities, sources of finance and establishes the necessary conditions for the systemic support to the balanced and sustainable development of the country. This document is the first interagency document in terms of regional development and cohesion. With total budget of 3 billion GEL, it unifies the efforts of several ministries. The adoption of this program and its implementation complies with the Association Agenda, as well as the goals and tasks of the EU cohesion policy.

The program has following five priorities:

1. Improvement of the physical infrastructure and environmental protection;
2. SME support and the creation of new jobs;
3. Development of agriculture;
4. Development of tourism;
5. Development of human capital and the development of the country's institutional capacity to provide vocational education on national and sub-national levels.

The program has two specific tasks: 1) The facilitation of regional development and the creation of new jobs, especially in regions where the unemployment level is high; 2) The improvement of living

conditions, especially in rural and less developed areas.

Elaboration of new program is planned in near future, in which new priorities adjusted to essential needs will be identified with relevant activities and sources of financing.

1.3. Inclusion – Cooperation between Government and Civil Society

For several decades, Georgia has witnessed the introduction of various forms of cooperation between the government and the people. This includes informing, consultation, and active participation. For this purpose, several local and international organizations that are mainly concentrated on the settlement of rural areas, operate in Georgia. Certain elements of cooperation between the government and civil society are legally binding, and are implemented at the municipal and community levels.

According to the Regional Development Strategy for 2010-2017, cooperation between the central and local authorities, entrepreneurs and civil society is the basis for effective regional development and management. Citizen participation in the regional development process provides greater transparency for regional management, openness, civic consensus and regional management efficiency.

According to the Code of Local Self-Governance, municipal governments are obliged to inform the population of their activities and the opportunities for citizen participation in local self-governance.

According to the Self-Governance Code of Georgia, the forms of citizen participation in local self-government are the following:

- The general meeting of the settlement
- Petition
- Civil Advisory Council
- Participation in sessions of the Municipal Council and the Commission of the Municipal Council
- Considering the reports of the district governor / mayor or the municipal council members on the work accomplished.

The following examples of citizen participation in self-governing bodies are worth mentioning: Civil Advisory Councils operating in the municipalities; Centres for Civic Engagement, which offer space for discussion amongst representatives of civil society, local and regional governments, non-governmental organizations, the media and political parties; and municipality-based community organizations.

Within the European Neighbourhood Program of Agriculture and Rural Development, Local Action Groups (LAG) have been set up in three pilot areas. These pilots are being managed by international organizations in the municipalities of Borjomi, Kazbegi, and Lagodekhi, and for the Riketi Community in Khulo. The Local Action Groups are supported by local NGOs. LAGs actively participate in the identification of local needs, as well as the selection and implementation processes of priority projects. These activities are based on the principles of the European Union's Leader approach, which seeks to encourage a bottom-up approach to local decision-making via local partnerships.

However, the rural population lacks the capacity to precisely recognise problems. They are not accustomed to, nor are they trained to mobilise around a problem. They are not familiar with how self-governing bodies work, or the methods used for escalating local issue to the decision making bodies.

It should be noted that certain measures have been taken in order to strengthen the social activities of the population.

These measures include:

- **Strengthening civil society:** Since July 1, 2016, in order to strengthen civil society, the Training Centre of the Ministry of Justice of Georgia has conducted free training courses that focus on legal and personal development in 33 villages of Georgia, where there is a Community Centre. The training program lasts three months and covers the following topics: law and human rights, system of constitutional bodies and local self-government, property rights, basic concepts of corporate and tax law, importance of the European Union, the definition of discrimination, effective communication, conflict management, time management, project management and project writing. The themes were chosen according to the interests and needs of the rural population and are focused on gaining the practical skills.
- **Georgian language classes for non-residents:** To increase the availability of State Services, since September, 2015, the Judicial Training Centre periodically delivers Georgian language courses to non-Georgian speaking citizens in order to help them realize their rights, access public services and better integrated with their neighbours.

1.4. Social Services – Education, Culture, Healthcare and Social Security

1.4.1. Education

Rural primary and secondary education systems can be estimated based on a variety of indicators: access to schools, infrastructure, the level of success of the students (the percentage of those who left school), and professional education.

Access to schools in rural areas is unimpeded, as 85.7% of children living in the villages have access to school education. As for the remaining 14.3% who lack access to schools, in 77.3% of the cases, the major obstacle was the long distance to schools (10 km or more), and the poor state of the roads (in 17.4%)¹⁵. Lack of transportation is one of the major impediments in those rural areas with substantial distances to schools, although in 2013, the Ministry of Education and Science launched a programme that aimed to solve this problem. Now there are special school buses, which provide students with daily transportation.

In addition, the Ministry of Education and Science of Georgia has created social support programs, aimed at improving access to higher education for different categories of students, including those from the high mountainous areas and areas with a heightened risk of migration. Students from the occupied territories and villages located at the occupation line are also targeted, including orphans, students coming from large families (families with four or more children under 18 years of age), disabled persons, as well as students from socially vulnerable families and students under state care.

Access to pre-school education in rural areas is lower than for primary and secondary education. Only 41.1 %¹⁶ of the rural population uses pre-school services. Since 2013, the government has provided funding for pre-school institutions and plans to improve the infrastructure of kindergartens. It should be noted that in the last period, satisfaction of the rural population regarding municipal kindergartens has increased¹⁷.

In terms of general education in rural communities – especially the communities populated with ethnic minorities, dropout rates are relatively high. This can be explained by the fact that boys have to provide assistance to the family for the household and agricultural activities. For girls, early marriage

¹⁵ Rural Infrastructure Surve, GeoStat

¹⁶ Rural Infrastructure Surve, GeoStat

¹⁷ http://www.ge.undp.org/content/georgia/ka/home/library/democratic_governance/citizen-satisfaction-with-public-services-in-georgia--2015/

represents the primary cause. According to the information provided by the Ministry of Justice, 95% of children who left school early are girls who married prematurely¹⁸. The practice of early marriage is connected with different ethnic, religious and cultural backgrounds, especially in the rural population. Early marriage is most common in the Kvemo Kartli region, where ethnic Azerbaijanis comprise the majority of the population.

In 2015, important initiatives were implemented to help prevent early marriage. This initiative took the form of legislative changes and awareness-raising campaigns.

Apart from legislative regulation, awareness rising campaigns are ongoing, and aim to prevent early and forced marriage, especially in the regions and in rural areas with ethnical minorities.

Access to vocational education and training (VET) in rural areas is low, especially for farmers. Access to modern VET is important for economic development, as well as for employment/self-employment. The Vocational Education Reform Strategy for 2013-2020, aims at increasing access to vocational and professional education for all groups of the population. The strategy also envisages the enhancement of the competitiveness of the population in terms of improving their ability to obtain employment or self-employment.

As noted above, in order to improve access to education, the Law of Georgia on the Development of the Mountainous Regions, adopted in 2015, envisages the payment of at least 35% of the salary supplements for teachers who are employed by the educational and vocational institutions funded by the state. An increased voucher amount will be provided for students of public, multi-sector schools and vocational educational institutions located in settlements in the mountainous regions.

1.4.2. Culture

There is usually a cultural hub in Georgian villages, such as rural culture clubs, art or music schools, the library, museum, nature reserve, historical or archaeological monument, cultural park and etc. In recent years, the cultural life in rural areas has become quite active. Rural creative groups, various representatives of the cultural sphere (artists, musicians, singers-performers, dancers, actors and others) are actively involved in events organized by local government or private organizations (festivals, public holidays, etc.). Projects supported by the Ministry of Culture and Monument Protection encourage cultural diversity.

From a cultural development perspective, each village has potential, whether based on geographical location, local food and cuisine, folklore, or natural resources, which are widely used in various products such as the creation of clay, natural paints, wool, reeds, and so on. Developing this feature of rural life can have a positive impact on the rural economy and the wellbeing of the local population. For example, it is possible to envisage a tourist attraction based on a thematic village. E.g. – that of a pitcher, wool, wheat, wine etc. At the same time, insufficient infrastructure and the lack of qualified personnel remain a problem.

1.4.3. Healthcare

Affordable and quality health care provision in both urban and rural areas is one of the main priorities of the Georgian Government. In terms of quality health care accessibility, finding a solution to the equality problem is essential for inclusive development. On February 28, 2013, the Universal Healthcare program was launched, which has led to the universal provision of healthcare for all Georgian citizens through state-funded medical care, as well as improved access to healthcare

¹⁸ Source: Ministry of Justice

services, and the creation of a mechanism to ensure against the high costs associated with emergency medical care. On average, for each household, the total annual pocket expenditures were reduced from 1,257 GEL (2010) to 943 GEL (2014)¹⁹. Reducing financial barriers to inpatient and outpatient visits was very important for rural populations.

In addition to the Universal Healthcare Program, 22 so-called Vertical State Programs provide the population with public healthcare and various medical services in priority areas, including immunization, AIDS, tuberculosis, hepatitis C and other areas of huge importance, which are found in both city and rural populations.

In order to improve the quality of outpatient services and provide geographic accessibility, in 2014, 82 rural clinics were built and equipped in every municipality of Georgia.

Since 2014, the Postgraduate Medical Education Program has been implemented, which provides cover for postgraduate/residency fees for medical specialists majoring in areas scarcely found in the high mountainous and border municipalities. Despite the measures undertaken, the healthcare system requires further improvement (including its administration and monitoring services). This is particularly important considering the lack of income of the rural population.

Since emergency service reform started in 2013, system's efficiency has increased significantly. Coordination and management of emergency calls and the ambulance brigades is conducted via a central dispatch system, ambulance vehicles' fleet is renewed and time between emergency calls and response times decreased significantly along with an improvement in the quality of services.

1.4.4. Social Safety

In order to reduce the number of critical patients and emergency cases with fatal complications, the Emergency and Medical Transportation Program is being delivered through the free, unhindered provision of emergency medical treatment to Georgian citizens (including the Georgian citizens living in the occupied territories).

Improving the social conditions of the Georgian people is one of the main priorities of the government. Social protection is especially important for the rural population. Social policy is aimed at creating a system of social protection in order to reduce poverty, remoteness and other social risks, as well as to help the disabled and other vulnerable groups in their social integration.

Two of the most important elements of the social security system include Targeted Social Assistance (TSA) for families in poverty (living allowance) and a pension / social package.

TSA is aimed at financing the most vulnerable families in Georgia, and uses a point system to determine whether a particular household satisfies the assistance criteria or not. From 2011-2013, two-thirds of Georgian households received at least one type of social assistance²⁰. Since July 2013, the financial social assistance (living allowance) has been doubled. For one-member families living below the poverty threshold, the amount of state financial assistance increased to 60 GEL, while in the case of two or more member families, it has reached 48 GEL for every subsequent member. The ranking methodology completely changed in 2015 and today the amount of aid provided to families depends on their level of poverty.

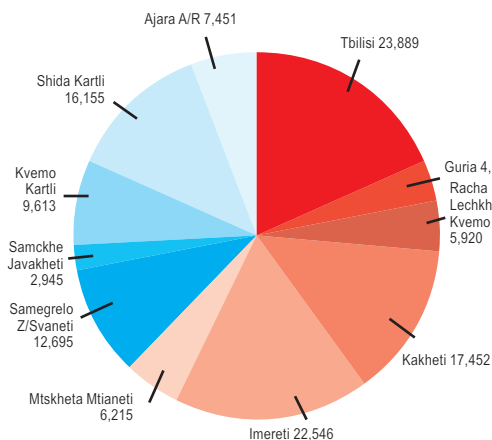
¹⁹ World Bank, World Health Organization, the US Agency for International Development (2014) medical service utilization and expenditure survey of households.

²⁰ The well-being of children and their families in Georgia, the third phase of the welfare monitoring survey in Georgia, 2013, UNICEF

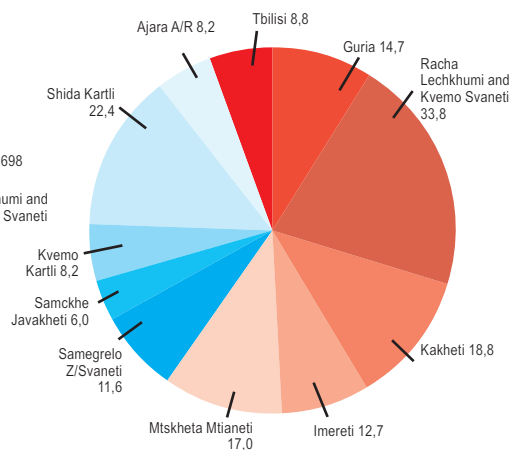
As of January 1, 2016, there were 490, 958 families registered in the TSA database, out of which 129, 579 families benefited from the state financial assistance program. After Tbilisi, the number of households benefiting from the state social assistance program compared to other parts of the country is highest in the Imereti region. At the same time, the share of aided families, compared to the country's entire population is highest in the Racha-Lechkhumi and Kvemo Svaneti regions (Diagrams 11-12).

Diagrams 11 and 12. Number of Families Receiving a Living Allowance and Registered in Target Social Programmes Database (January 1, 2016)

Number of Families Receiving a Living Allowance

Percentage of Families Receiving Living Allowance compared to whole population (families)

Source: Social Service Agency

Social rehabilitation and childcare - It is noteworthy that since 2012, the number of daycare centres (including those serving disabled people and children with disabilities) increased in almost every city and municipality of Georgia. However, this service remains limited in rural areas. In addition, despite the fact that these services are mainly concerned with disabled adults and children, as well as the social integration of their families, in order to improve accessibility to inclusive education and kindergartens, their services should be made available in rural areas and targeted at pre-school institutions and secondary schools.

1.5. Protected Areas, Biodiversity and the Environmental Protection and Sustainable Management of Natural Resources, Solid Waste Management, Climate Change

1.5.1. Protected Areas

The creation of reserves in Georgia began in the first decade of the previous century, and the establishment of protected areas and their enhancement has been ongoing since 1996, following the adoption of the Law on the System of Protected Areas. This law created a basis for the establishment of modern protected areas (e.g. national parks, biosphere reserves, areas of international significance), which have significant influence on rural development in Georgia.

Today there are 88 protected territories, including 14 state reserves, 11 national parks, 19 managed

reserves, 42 natural monuments, 2 protected landscapes, and 2 multiple-use territories. The protected areas occupy 585, 883 hectares of land, which is about 8,41% of the country's overall territory. This number is expected to increase to 12% in the future.

Georgia is rich with various ecosystems, habitats and their associated species, including the types of species, which are used for or can be potentially used for food or other products. Georgia's biodiversity insures the provision of ecosystem services that are necessary for human life. These services include timber and non-timber forest resources, clean water supply, prevention of erosion, and landslides and the mitigation of their impacts, recreation, tourism, livestock food supply, food and medicinal plants and traditional livestock keeping.

Georgia has a very rich flora and fauna. Approximately 4,100 plant species are represented throughout the country, among which, 800 are endemic species. It should be noted that some of these species have nearly disappeared and are now included on the country's Red List. Many species of animal that are in Georgia are very rare globally and are included on the Red List of International Union for Conservation of Nature (IUCN).

Georgia is one of the centres of cultural plant origin and diversity. With regard to conservation, especially noteworthy is that there are plants that are cultivated from ancient times (endemic species and local varieties/landraces) and their wild relative species (as a source of cultivation of local species). Many excellent varieties of vines, cereals, and fruit and so on were formed in our country.

Unfortunately, the natural population of wild relatives of cultivated plants are under the threat, mainly due to the destruction and fragmentation of habitats. Overgrazing and desertification are also causes. In addition, there is the threat of genetic erosion and the pollution of these species from genetically modified organisms (GMOs). Most aboriginal breeds of domestic animals and local populations are at risk of hybridization with non-indigenous species.

The protection and restoration of Georgia's unique flora and fauna and their gene pool is of the utmost importance. In this regard, a special role is given to the protected areas of Georgia. This is an essential instrument for their preservation and protection. The role of protected territories is important for the provision of population with ecosystem services as well.

1.5.2. Soil Resources

The soil is an important natural resource for the living condition of plants and for agricultural production. The soil is one of the main national wealths of the country, and has no alternative for the development of agriculture. 6.7% of all agricultural land is saline soil, 11% (300, 000 hectares) is acidic soil; 7.3% (210, 000 hectares) is swampy, and 33% (1 million hectares) is eroded soil.

Georgia's soil resources require fertility restoration and improvement, as well as the implementation of ameliorative activities for the enhancement of agriculture.

1.5.3. Forest Resources

The forests in Georgia are under threat from unsustainable logging, grazing and weak management systems. A large part of the country's forest assets have been significantly degraded. As a result, the number of forest-dependent flora and fauna has decreased. In addition, there is no use of forest resources (use of non-timber resources, recreation and etc).

The following problems have been observed in the forestry sector: Unsustainable forest management and illegal mining, overgrazing, fires, pests and diseases, poor hunting management and climate

change impacts, legislative problems and forest infrastructure. All of these factors have a negative impact on forest biodiversity.

The issues of forest categorization in Georgia also greatly complicates the situation. According to the National Forestry Agency, 97.5% of forests fall on natural forests. Since most of the forest assets in Georgia have not been mapped and registered, data and information is not available to enable the identification and designation of areas of high conservation, which might benefit from sustainable forestry management and policy measures.

With the active participation of various stakeholders, the National Forest Concept of Georgia was prepared in 2013. This concept was later approved by the Parliament on December 11, 2013. Its purpose is to promote sustainable forest management systems, enabling qualitative and quantitative improvements for forests in Georgia, biodiversity protection, the effective use of the economic potential of the forests according to their ecological values, and public participation in forest management, all of which will have a positive impact on rural development.

To develop the sustainable forest management system, there are two main prerequisites associated with the National Biodiversity Strategy and the Action Plan (NBSAP):

- The optimal institutional structure of the forestry sector, which is primarily concerned with the improvement of forest management
- Effective forestry legislation that fully takes into account the issue of biodiversity conservation

Sustainable and multi-purpose management, including biodiversity conservation, requires the establishment of a system of optimal categorization of forests. This entails the allocation and mapping of protected landscapes and multiple-use areas, ecological corridors and high conservation value forests. On the one hand, it will make it possible to protect the most vulnerable forestlands (e.g. virgin forests) and on the other hand, the effective enjoyment of the forests, which have a larger extent of timber resources.

1.5.4. Natural Pastures

Natural pastures, which occupy about 23% of the country's total territory, has high biodiversity value. Their rational use is important for rural development. In the 1990s, the practice of unsystematic pasture-use resulted in even more intensive degradation. Today, pasture conditions in many regions have reached critical levels, and require emergency measures in order to prevent irreversible processes.

Georgia's semi-arid ecosystems, which are mainly used for grazing in winter (Vashlovani National Park and its surrounding areas), are at risk due to excessive and unsystematic grazing. The situation is similar to the alpine pastures of the Greater Caucasus. In addition, these areas (Alpine and semi-arid grasslands) are highly sensitive to climate change.

Legislation and State programs do not determine the overall institutional framework conditions for the sustainable use of pastures. The common village pastures and the sustainable pasture management principles are not monitored. The Georgian Law of Soil Protection only defines the norms of grazing for highland pastures. The law does not regulate the grazing issues for winter pastures.

The traditionally used zones of the protected areas are an exception. According to Georgian law, the traditional use zone of the National Park is created for environmental protection purpose and for

the aim of use of renewable natural resources for traditional economic activities. According to the needs of the population and the requirements of limited natural productivity, such zones are allowed for limited mowing, grazing, firewood, etc. However, tillage and non-traditional agricultural facilities are not permitted. The management of such zones is based on the principles of management plans, which require pasture management elements to be established. These include detection methods used to locate eroded zones, the improvement and sustainable use of their setting, monitoring and more. These plans may be used as a model pilot project, which will contribute to the sustainable pasture management elements of the whole country.

1.5.5. Water Resources

Water is one of the main resources of Georgia. There are more than 26, 000 rivers, about 860 lakes, 12 reservoirs and numerous fish-breeding ponds in the country. 80 species of fish, over 100 species of crustaceans, 58 species of shellfish (Information on other groups of aquatic invertebrates is unreliable), and more than 2, 600 types of algae can be found on the inland waters of Georgia.

Although Georgia is rich in water resources, they are unevenly distributed, and naturally, they are mainly concentrated in the western part of the country. Meanwhile, the eastern part of the country often suffers from water shortages. However, in most cases there is an intensive use of water resources. Because of wetlands drainage and the artificial regulation of the water level, the inland water ecosystems have significantly decreased or been modified. The excessive use of chemicals, and the discharge from industrial and domestic wastewater have polluted both the inland waters and the Black Sea.

Water pollution is a threat to many species of Georgia's aquatic ecosystems. As monitoring data shows, the main source of water pollution in Georgia is from either municipal wastewater or agricultural land runoff waters. In the majority of the surveyed rivers, ammonium, and at the sections of certain rivers, heavy metal concentration limit values are exceeded. The source of more than 70% of surface discharged polluted water is from municipal wastewaters.

The quality of the surface waters is particularly affected by mineral processes, oil refining and the food industry. Other sources of pollution include non-sanitary landfills, illegal waste disposal and agricultural activities.

Since there is a lack of monitoring data on hydrology and water pollution, it is difficult to create a complete picture of the surface water in Georgia. To ensure effective water quality management, it's important to expand the monitoring network, regular data collection and the status evaluation of water resources. This information plays a crucial role in planning the activities to improve the water quality in Georgia.

Most of the norms of the Law on Water have extremely weak legal ties with the current sectoral legislation of the neighbouring areas. In fact, water legislation does not cover the issues that are related to natural water resources management, as well as the possession and management of water facilities. Water usage is not regulated in a number of forms (including surface water usage), wastewater pollution of water resources (water discharge) and others. Fundamental improvements in the quality of water can be achieved through the implementation of deliberate and consistent reforms, as well as the gradual introduction of best practices and internationally accepted norms. Integrated water resources management principles are important for sustainable water resources management and their rational usage. In this regard, it is important to validate the EU-Georgia Association Agreement reforms.

To ensure the protection and sustainable use of biological resources of the internal water reservoirs and their effective control, existing legislation should be modified together with the usage of the

effective regulatory mechanisms. For effective planning, the water quality monitoring system, as well as the systems of the internal water reservoirs and their biodiversity should be fully enacted. This will ensure a safe environment for civil society, as well as the sustainable use of water resources according to the integrated water resources management principles.

1.5.6. Waste management

Waste management is one of the main environmental problems in Georgia. The problem is complex and includes environmental pollution from household waste, unregulated landfills and issues related to hazardous waste management.

The Code of Waste Management, which was adopted on December 26, 2014, is based on the regulatory requirements defined by the EU-Georgia Association Agreement, as well as established internationally-approved practices. The code envisages a complex infrastructural system, which includes the collection (as well as separated waste collection), transportation, ship transit stations, recycling, and recovery and disposal facilities. A number of subordinate normative acts were adopted in the code's implementation. Being closer to the EU waste management legislation and its effective implementation is crucial for proper waste management systems.

In order to launch a modern system of waste management, in 2016, the Georgian Government adopted the Waste Management National Strategy for 2016-2030 (government decree No. 160), as well as the Action Plan for 2016-2020. Both documents focus on more effective implementation of the obligations Georgia has under the Association Agreement. Strategy objectives are formulated to deal with the country's severe waste management problems, and to maintain a long-term vision for achieving basic conditions. The major trend behind the strategy and Action Plan is the implementation of municipal waste management systems and their operation, which include household waste collection and transportation to the landfills, as well as the elaboration of municipal waste management plans.

Georgia does not have any arrangements for the reduction of biodegradable waste in municipal landfills, which is also a serious problem. However, the code envisages the biodegradable municipal waste management strategy.

There is a certain fee for municipal waste collection and processing in Georgia, the amount of which is determined by the municipality. The fee is reasonably low and therefore, it cannot completely cover all the needed expenses of waste management. The municipalities mainly subsidize waste collection and transportation costs. In addition, the cost recovery system for the waste management needs to be improved. As a result, the technical equipment and the quality of waste collection in most regions of the country, do not meet modern standards.

1.5.7. Climate Change and Natural Disasters

Climate change is one of the main challenges of modern life. Over the last 200 years, climate change has been influenced by industrial and agricultural activities (oil products, gas, coal, etc.), and most importantly, the extraction, transportation and use of fossil fuels and the emitted greenhouse gases associated with these things.

Climate change and its adverse effect on ecosystems and the economy is a serious threat for Georgia in the context of sustainable development. Signs of climate change in Georgia have been observed since the 1960s. Over the past century, in certain regions of western Georgia, the average annual air temperature increased by 0.7 ° C, while in some eastern regions temps have reached 0.6 °

C²¹. Extreme climate events have increased significantly manifesting in floods and landslides, and droughts are becoming more frequent in western Georgia. These things have negatively affected agricultural development, which is the main source of income for the rural population.

Agro ecosystems are the economic basis for agriculture, and the impact of climate change is likely to have serious implications for the development of agriculture and its productivity. These risks are mainly related to the increase of the average annual temperature, changes in precipitation amounts and the nature and severity of extreme climate events (droughts, floods, hurricanes, and high winds). The vegetation period and the periodic changes in precipitation are in the main risk category, which is likely to have negative consequences for crop yields. Droughts and their increased duration are also considered a serious problem.

Climate change-related issues should be considered in regional and municipal policy documents, with due consideration to the regional and municipal peculiarities. Raising climate change awareness issues among local authorities and the local population, as well as how to mitigate the negative effects of climate change is also important.

2. Main Challenges

A situational analysis has identified a number of key challenges in rural areas of Georgia.

These include the following:

- Rural population decline and an ageing rural population
- Extensive and wide ranging social and economic problems in the mountainous regions
- Relatively low FDI in agriculture and related sectors
- Poor diversification of the rural economy, low productivity and low value-added activity in the agricultural sector
- Relatively low household incomes and relatively high poverty levels in rural areas
- Lack of employment opportunities in rural areas
- Land fragmentation and inefficient economic conditions in both the cropping and livestock sectors, and poor infrastructure (including irrigation), lack of pasture, lack of warehouses and grain storage facilities and/or high prices for their use
- Significant areas of land not cultivated
- Limited access to markets
- Limited access to finance
- Insufficiently developed farm businesses (most farmers are oriented on keeping subsistence or semi-commercial farm business)
- Insufficient business and marketing skills; low production capacity
- A negative trade balance in agricultural goods, a limited number competitive products for export,

²¹ The Second National Communication, 2009.

low competitiveness of local production towards imported goods

- Limited access to consulting services; lack of modern technology
- Poor condition of local roads and access to clean water in the home
- Insufficient supply of high-speed fibre-optic broadband internet services in certain regions
- Public service centres and public and private services, provided by these centres needs further improvement and enhancement
- Unwillingness of local population to engage in local self-government and a lack of experience of municipal authorities in modern approaches of development
- Lack of public transportation to enable school attendance for children in remote communities; lack of vocational education and training opportunities in rural areas
- Ineffectiveness of protected areas, and the significant extent of threatened species and genetic resources under threat, as well as unsustainable use of natural resources
- Degraded forests and poorly managed and overgrazed upland pastures
- Water pollution and unregulated, disorganized waste management
- Climate change impacts

2.1. Economic Development and Competitiveness

Having significant structural flaws, the rural economy of Georgia is relatively weak. Thus, the country's rural economy is less competitive and unable to provide employment opportunities for the local population and for business development. Available capital assets in the rural economy is sufficient only for subsistence level production and it is geared toward use for production of goods for home consumption, rather than for the commercial purposes. Beyond the farm gate there is insufficient processing capacity and a lack of will to organise and manage the development of high added-value products. This sector represents an untapped and under-utilised national resource that has the potential to be a driving force for the Georgian economy, and a catalyst for rural renewal.

The creation of favourable conditions for new employment opportunities, facilitating the facilitation of entrepreneurship, and the implementation of policies directed towards agriculture development and the attraction of investment in this sector are important factors for rural development. These are the main directions of the Rural Development Strategy. In the short term, this strategy can create additional benefits for rural development through pulling together existing initiatives in agriculture, as well as other sectors, and by piloting new initiatives and popularizing the best examples.

2.2. Social Conditions and Living Standards

The social conditions and living standards of the rural population are low, particularly in the high mountainous regions. The population in rural areas is in decline and is getting older. Due to a dependence upon traditional and small-scale farming, there are few if any opportunities for young people to break out of the poverty cycle. The majority of households are dependent on women's labor, often unrewarded. Low productivity and weak economic results are reflected in low rural incomes. At the same time, the delay in pushing forward and completing the land registration process has become a barrier for farmers and households for access to finance. This is due to the absence

of title on their property (mainly for real estate) necessary for collateral for bank loans. Absence of ownership rights on land is an obstacle for the development of land market.

It should be noted that in 2016 the law, which provides simplified procedures for land registration, as well as significantly improves the accessibility of this service for all stakeholders, entered into force. The main aim of these legislative changes is the eradication of obstacles that land owners faced during the registration process. According to the law, the procedures for land registration was simplified, and barriers were removed that facilitated land registration. The new law simplifies the registration procedures and improves protection of property rights. This unprecedented project, in the frames of which barriers for land registration were removed and procedures simplified, started on August 1, 2016. The registration process itself, supports the development of farming and other important sectors of agriculture.

2.3. Environmental Protection and Sustainable Management of Natural Resources

Georgia has a wonderful and unique natural environment which it needs to maintain, protect and enhance for future generations. It is recognised internationally for its ecosystems, habitats and associated species. However, 60% of its endemic species are classified as endangered. Currently the regulatory systems in place need to be updated, and the sustainable management systems of environmental protection and natural resources need further development and streamlining. A particular problem is represented by the country's inefficient waste management system and the threats related to the pollution of public places and wells via municipal and industrial waste. Water pollution degrades the environment in rural areas and hinders the economic potential to use its full capacity.

3. SWOT Analysis

Strength
Economic growth and political stability
A unique and rich natural environment recognised internationally
Attractive environment for investments (including investments in agriculture)
Growing sub-sectors of agriculture
State investments in transport and energy infrastructure development
Information and consultancy centers at the municipal as well as regional levels
State programmes facilitating business and farm development
State programmes aiming to improve the accessibility of public services
Simplified land usage (land registration) procedures for the rural population
Accumulated knowledge and experience from existing pilot projects (local action groups)
Rich cultural and historic heritage
High accessibility of school education
Significant decrease in pocket spending on healthcare

Weaknesses

Poor development of the value chain in every sector of agriculture (i.e. primary production, processing and storage infrastructure, marketing and sales)

High level of land fragmentation

Poor access to irrigation and drainage systems

Insufficient use of modern technologies and knowledge

Limited employment opportunities in economic activities other than agriculture

Unequally and mostly poorly developed rural infrastructure (internal roads, drinking water and natural gas supply)

Poorly develop cultural infrastructure

Shortcomings in efficient use of land ownership rights (e.g. shortcomings in cadastral drawings due to non-existent or relevant standards for cadaster in previous years)

Mostly poor access to public services due to distant locations of service provider institutions

Shortcomings in sustainable use of water, land and forest resources

Poor waste management infrastructure

Weak mechanisms for inclusion of rural population in the process of revealing and solving the local needs and lack of skills for participating in existing mechanisms

Poor access to vocational education for urban population

Poor access to modern knowledge and technologies for rural population and lack of skills to use them

Limited access to pre-school education

Opportunities

Stable growth of tourism sector, including growing tourism in rural areas

growth of competitiveness of local production on local as well as on international markets

Growth of export of agricultural products on important markets, including EU market

Improvement of social situation of local population through the development of cultural tourism

Variety of products with protected geographic indications and names of origin

Diversity of landscapes and efficient utilization of protected areas for local economic development

Growth of awareness of Georgian agricultural products internationally and increase of export geography

Efficient and maximum use of economic potential of sustainable use of water and forest resources

Potential of development of profitable sectors of economy

Threats
Decrease of population in villages
High level of poverty in rural areas and low income of the rural population; Large share of families receiving social allowances in the total number of social allowance receivers
Aging of rural population, especially in mountainous regions
Negative impact of disastrous hydro meteorological phenomena (Hail, drought, floods, high winds, etc.) on agriculture activities in the view of if climate change
In case of further unsystematic use of pastures, their degradation is unavoidable
Continued and irreversible biodiversity loss
Spontaneous household waste landfills
On-going degradation of forest resources
Contamination of surface waters by fertilizers and chemicals used in the agriculture among the others
Relatively high level of leaving school in urban areas (especially by girls)

4. Strategic Vision and Objectives

4.1. Vision

Ensuring the constant improvement of the quality of life, and the social conditions of the rural population, based on a combination of increased economic opportunities, more accessible social benefits, a rich cultural life, environmental protection and the sustainable management of natural resources.

This is a long-term vision. It will take considerable efforts, extensive partner and stakeholder commitment and public investment to achieve this vision, which extends beyond the strategy period of 2017-2020.

Accordingly, the following strategic objectives reflect the development priorities over the next four years and resources/opportunities that government owns over this period. Those important objectives that could not be solved in the time-period of this strategy will be addressed in rural development strategies for the next period.

4.2. Strategic Objectives

To secure and deliver the vision for Georgia, the Rural Development Strategy has identified nine objectives under the following three priorities areas:

1. Economy and competitiveness
2. Social conditions and living standards
3. The environmental protection and sustainable management of natural resources

4.2.1. Priority Area 1: Economy and Competitiveness

Objective 1: Economic recovery of farming, restructuring and modernization through the diversification and development of effective supply chains.

Objective 2: Diversification of the rural economy through strengthening the agricultural-related value chain and promoting various sustainable non-agricultural activities.

Objective 3: The development of tourism in rural areas, based on rural specificity and unique cultural identity.

4.2.2. Priority Area 2. Social conditions and living standards

Objective 1: Raising awareness in innovation and entrepreneurship. In addition, the promotion of cooperation through contributing to the skills development and employment issues (especially for young people and women).

Objective 2: Infrastructure and Services. Improvement of basic rural infrastructure (including the roads leading to cultural heritage sites and other relevant infrastructure), and the availability of high-quality public services, including information and communication technologies.

Objective 3: Local population engagement. Increase the involvement of rural population (especially youth and women) in the identification of local needs and the determination of solutions to these needs.

4.2.3. Priority Area 3: Environmental Protection and the Sustainable Management of Natural Resources

Objective 1: Water, forest and other resources. The improvement of the management of water, forest and other resources in targeted rural areas

Objective 2: Waste Management. The promotion of sustainable systems of waste management in rural areas.

Objective 3: Climate Change. Activities used to mitigate the negative impact of climate change.

5. Risk Assessment

Institutional Level

The implementation of the strategy involves both central and local self-government bodies. In addition, the effective operation of the rural development mechanism, which includes the participation of the local population in local problem identification and needs assessment, as well as overcoming them, is very important. Respectively, the clear division of competencies and the active and coordinated operation of relevant institutions is of the utmost importance.

Political Risks

Recent geopolitical instability in the region could have an adverse impact on the implementation of the strategy and the achievement of its goals.

Economic Risks

The low level of economic growth, economic instability, poor entrepreneurial skills in rural areas, limited access to financial resources and modern technologies, amidst the weak infrastructure can create potential risks for rural development.

Social Risks

The poor demographic structure of rural areas and the high-level of migration are barriers to rural

development. In addition, limited access to healthcare and education could have a negative impact on rural development. The low level of cooperation between various local action groups is also a possible risk to rural development.

Financial Risks

The lack of financial resources for agricultural development and/or its improper management is a possible barrier to rural development.

Ecological Risks

Climate change, floods and other natural disasters are a possible threat to rural development. Moreover, the low level of knowledge of the rural population on environmental issues, may adversely affect the environment.

6. Implementation, Monitoring, Evaluation

6.1. General Overview

The strategy includes different directions that are related to rural development, among others, environment protection, tourism, agriculture, rural infrastructure, and rural economic development. Therefore, the close cooperation of governmental institutions and the clear division of responsibilities is very important. The implementation of local needs- based activities and programs, which should support the implementation of strategy objectives and the effective implementation of rural policy, is the responsibility of each governmental institution.

6.2. Institutional Framework of Implementation and Coordination

The implementation of Georgia's Rural Development Strategy will be coordinated by the Rural Development Coordination Council (hereinafter Coordination Council), which will insure the inclusion of each relevant governmental institution in this process.

The Ministry of Agriculture of Georgia is the leading institution in the process of the implementation of rural development Strategy and Action Plan and leads the Coordination Council.

For the effective implementation of the Strategy and the Action Plan, the Coordination Council will closely cooperate with local authorities, the private sector, and civil society. This council will guarantee the efficiency, transparency and accountability of the strategy.

The involvement of municipalities is efficient in the organization of social activities as well. It will facilitate the functioning of the Local Action Groups according to the EU LEADER approach and elaboration of local needs oriented development plans by Local Action Groups.

The relevant department will be created in the Ministry of Agriculture of Georgia, which will be responsible for the administration of activities provided in the Strategy and Action Plan. The collection of data related to the implementation Strategy and Action Plan, as well as coordination of regular monitoring and reporting, will be carried out by the relevant structural unit.

6.3. Funding

The implementation of the Strategy and the Action plan will be funded by the state budget, as well as from the allocations of responsible institutions according to the Basic Data and Directions (BDD) Document.

The state budget is the main source of funding for the Strategy and the Action Plan. Strategic documents and action plans prepared by the relevant ministries and government agencies should be consistent with the policy priorities of this strategy.

For effective implementation of Strategy and Action Plan, involvement of international partners and donors will be insured.

The funding of projects initiated related to rural development will be implemented by agencies/funds, which implement the programs of various governmental institutions.

6.4. International Cooperation

For the successful implementation of the Strategy and the Action Plan, the Government will work closely with its international partners, international donors and financial institutions in order to mobilise financial resources, as well as technical assistance. In this regard, cooperation with the EU is a priority.

6.5. Stakeholder Engagement

The active participation of all interested parties in rural development is an important process that can make a significant contribution to effective implementation of the strategy's objectives and achieving sustainable outcomes. Special emphasis will be given to awareness raising and the inclusion of the local population, as well as the private sector and civil society to allow them express their interest and raise important for them topics. The above-mentioned process provides the possibility of utilizing a 'bottom up' approach, and ensures the deepening of social education, trust and mutual understanding. Accordingly, mechanisms for stakeholder engagement will be established.

6.6. Monitoring and Evaluation

During the implementation of the strategy, a common monitoring and evaluation system will be elaborated in order to define the proper political framework for economic growth and rural development.

The common monitoring and evaluation system will insure a common approach and the evaluation of the results of activities implemented under the particular policy directions that are important for the efficiency of the planned activities.

The agreed upon indicators, reflecting the baseline situation, the situation related to the implementation of activities under the Action Plan, their immediate results and final goals, will be used for the common monitoring and evaluation system.

The Intra-agency Coordination Council for Rural Development of Georgia will insure the monitoring of the implementation of Strategy and Action Plan.

Action Plan for 2017

Priority Measure	Activity	Indicators of Implementation	Responsible Authority	Partner Organization	Terms of Implementation	Preliminary Budget (GEL)	Source of Funding
1.1 Competitiveness Improvement of the economic side of the farming business, restructuring and modernization through diversification and development of the supply chain.	1. Objectives in the Field of Economy and Competitiveness						
	1.1.1 Facilitation of the opening of new enterprises and/or expansion of the existing ones within the agriculture sector through the preferential agro credit programme	Financial support will be provided to 110 new and existing enterprises for expansion/technological upgrade/modernisation	Ministry of Agriculture of Georgia	N(N)LE Agricultural Projects Management Agency (APMA); Commercial Banks	2017	47,000,000.0	State Budget
	1.1.2 Reduction of risks and improving the competitiveness of agro-production by providing agro-insurance	Insurance of plots of up to 5,000 Ha	Ministry of Agriculture of Georgia	N(N)LE Agricultural Projects Management Agency (APMA);	2017	7,000,000.0	State Budget
	1.1.3 Facilitate the creation of new intensive/semi-intensive fruit gardens and high quality nursery gardens within the framework of state program 'Plant the Future'	700 ha of new modern intensive and semi-intensive perennial garden plantation Plantation of two new nursery gardens	Ministry of Agriculture of Georgia	N(N)LE Agricultural Projects Management Agency (APMA); Commercial Banks	2017	7,000,000.0	State Budget
	1.1.4 Facilitation of Georgian tea production within the state program 'Georgian Tea'	Area of rehabilitated tea plantations estimated to be 180 Ha	Ministry of Agriculture of Georgia	N(N)LE Agricultural Projects Management Agency (APMA);	2017	400,000.0	State Budget
	1.1.5 Facilitation of agro processing and storage enterprise creation	Financial support will be provided for creation of at least 6 enterprises	Ministry of Agriculture of Georgia	N(N)LE Agricultural Projects Management Agency (APMA); Commercial Banks	2017	5,000,000.0	State Budget

Priority Measure	Activity	Indicators of Implementation	Responsible Authority	Partner Organization	Terms of Implementation	Preliminary Budget (GEL)	Source of Funding
	1.1.6 Modernization/ improvement of the amelioration systems located in rural areas in order to increase fertility	<p>Improvement of water supply system to 7,500 Ha of ameliorated land</p> <p>New arable lands are adapted - approximately 130 Ha</p> <p>Rehabilitated of dried land - approximately 1,600 Ha</p> <p>Around 800 km of irrigation and drainage channels will be cleaned and improved</p> <p>70 km of pipeline will be repaired and replaced</p>	Ministry of Agriculture of Georgia	JSC Georgian Amelioration	2017	48,000,000.0	State Budget
	1.1.7 Facilitate the export of Georgian agro products through promotional means	Participate in at least 10 international exhibitions to increase Georgian wine and agro-product awareness	Ministry of Agriculture of Georgia	LEPL National Wine Agency	2017	6,000,000.0	State Budget

Priority Measure	Activity	Indicators of Implementation	Responsible Authority	Partner Organization	Terms of Implementation	Preliminary Budget (GEL)	Source of Funding
	1.1.8 Facilitate the establishment of co-operatives via the support of agro co-operatives in order to promote entrepreneurship in rural areas	<p>Up to approximately 10 cooperatives are equipped with grape and/or milk receiving-manufacturing equipment</p> <p>Approximately 28 cooperatives are equipped with honey and bee products production equipment (hives, strainers, tanks, honeycomb cutter)</p> <p>International standards will be implemented (Iso, Global Gap, Hacccp) in approximately 7 cooperatives</p>	Ministry of Agriculture of Georgia	LEPL Agricultural Cooperatives Development Agency	2017	4,870,000.0	State Budget
1.2	<p>Diversification of rural economy through strengthening of the agriculture related value chain and development of sustainable non-agricultural direction</p> <p>1.2.1. Support industrial, micro and small size entrepreneurs via the 'Produce in Georgia' state program</p>	<ul style="list-style-type: none"> • Number of projects: up to 150 • Amount of total investment: GEL 320 million • Number of jobs created: up to 8,000 • Number of micro and small enterprises (beneficiaries) created in the region: up to 1,300 • Number of trained beneficiaries: up to 3,000 	LEPL Entrepreneurship Development Agency	Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia; LEPL National Agency of State Property; LEPL-Agricultural Project Management Agency	Q1 of 2017 – QIV of 2017	32,050,000.0	State Budget

Priority Measure	Activity	Indicators of Implementation	Responsible Authority	Partner Organization	Terms of Implementation	Preliminary Budget (GEL)	Source of Funding
1.3 Rural tourism. Development of tourism and tourism products in rural areas based on the rural area and its unique cultural identity	1.3.1. Facilitate hotel development through the hotel industry support component via the Produce in Georgia' state program	<ul style="list-style-type: none"> • Number of projects: up to 30 • Amount of total investment: up to GEL 40 million • Number of jobs created: up to 800 • Number of new rooms: up to 700 	LEPL Entrepreneurship Development Agency	Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia	QI of 2017 – QIV of 2017	1,500,000.0	State Budget
	1.3.2. Encourage internal/ domestic tourism	At least 15 events accomplished throughout Georgia	LEPL Georgian National Tourism Administration	Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia	QI of 2017 – QIV of 2017	450,000.0	State Budget
	1.3.3. Small tourism infrastructure development	40 installed notice-boards 30 tourist routes designated with signs	LEPL Georgian National Tourism Administration	Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia	QI of 2017 – QIV of 2017	670,000.0	State Budget
	1.3.4 Development of tourism products in order to increase tourism in rural areas	5 new and renovated tourism products At least 20 hiking trails are elaborated	LEPL Georgian National Tourism Administration	Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia	QI of 2017 – QIV of 2017	165,000.0	State Budget
	1.3.5. Small infrastructure development via the Wine Route project for the facilitation of wine tourism development in rural areas	At least 180 (road) signs are installed throughout Georgia	LEPL Georgian National Tourism Administration	Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia	QI of 2017 – QIV of 2017	300,000.0	State Budget
	1.3.6. Private sector skill development in terms of tourism services (retraining program)	At least 700 representatives of the private sector are retrained	LEPL Georgian National Tourism Administration	Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia	QI of 2017 – QIV of 2017	240,000.0	State Budget

Priority Measure	Activity	Indicators of Implementation	Responsible Authority	Partner Organization	Terms of Implementation	Preliminary Budget (GEL)	Source of Funding
2. Objectives in the Field of Social Conditions and Living Standards							
2.1 Skills and employment Increase awareness regarding innovation and entrepreneurship. Encourage partnership (especially among youth and women) by facilitating skill-development and employment	2.1.1. Provision of general and specialized training via Innovation Centers in order to facilitate innovation development in rural areas	Up to 1,500 trained beneficiaries	LEPL Georgia's Innovation and Technology Agency	World Bank; Private sector; USAID ZRDA; USAID G4G	I qtr. of 2017 – IV qtr. of 2017	100,000.0	State Budget
	2.1.2. Organizing promotional events for the popularization and development of innovation	Up to 10 conducted contests, Olympic contests, exhibitions, conferences	LEPL Georgia's Innovation and Technology Agency	World Bank	QI of 2017 – QIV of 2017	50,000.0	State Budget
	2.1.3. Increase the accessibility of vocational education in municipalities and constituent villages	Vocational education program beneficiaries (students) increased by 5% compared to baseline indicator of (7,580)	Ministry of Education and Science of Georgia		QI of 2017 – QIV of 2017	11,115,000.0	State Budget
	2.1.4. Orientation and preparatory courses for the students from the regions	Orientation and preparatory courses for students from regions are offered in at least five schools (baseline indicator 0)	Ministry of Education and Science of Georgia		QI of 2017 – QIV of 2017	224,300.0	State Budget and Donor Organizations
	2.1.5. Initiate/introduce modular educational programs (dual approach) in agriculture in order to improve the quality of vocational education	3 programs implemented in the agriculture sector on the dual approach basis (baseline indicator is 0)	Ministry of Education and Science of Georgia		QI of 2017 – QIV of 2017	1,494,900.0	State Budget and Donor Organizations
	2.1.6. Provide the IDPs wishing to settle in the rural areas with accommodation in places where the land plots are available together with housing	400 IDP households receive housing with land plot	Ministry of Internally Displaced Persons from the Occupied Territories, Accommodation and Refugees of Georgia		QI of 2017 – QIV of 2017	8,000,000.0	State Budget

Priority Measure	Activity	Indicators of Implementation	Responsible Authority	Partner Organization	Terms of Implementation	Preliminary Budget (GEL)	Source of Funding
	2.1.7. Provision of Georgian language courses at public centers of villages with densely-populated ethnic groups in order to facilitate their employment in future	At least 30 inhabitants of rural areas successfully complete Georgian language courses	LEPL Public Service Development Agency	Training Center of the Ministry of Justice of Georgia.	Q1 of 2017 – QIV of 2017	7,760.0	State Budget; Donor Organizations
	2.1.8. Increase the opportunities of employment/self-employment of rural population through vocational trainings-retraining and qualification growth of the job-seekers	At least 300 job-seekers are retrained in the regions of Georgia	Ministry of Labor, Health and Social Affairs of Georgia	LEPL Social Service Agency Ministry of Education and Science of Georgia	Q1 of 2017 – QIV of 2017	30,000.0	State Budget
	2.1.9. Facilitation of the employment of the rural population through encouragement of professional development at the municipality level	At least 40 job-seekers from four regions of Georgia received consultations in their profession and services related to career planning	Ministry of Labor, Health and Social Affairs of Georgia	LEPL Social Service Agency	Q1 of 2017 – QIV of 2017	48,000.0	State Budget
	2.1.10. Facilitate vulnerable low competitive groups via the development of cooperation with the interested parties	To facilitate the employment of the vulnerable, the low competitiveness groups salary subsidy is developed At least 10 people with disabilities and students with special needs receive adequate service	Ministry of Labor, Health and Social Affairs of Georgia	LEPL Social Service Agency	Q1 of 2017 – QIV of 2017	3,000.0	State Budget
	2.1.11. Organize job fairs to facilitate the employment in rural population	At least one job fairs organized At least 150 job-seekers from the regions of Georgia participate in job fair	Ministry of Labor, Health and Social Affairs of Georgia	LEPL Social Service Agency	Q1 of 2017 – QIV of 2017	15,000.0	State Budget

Priority Measure	Activity	Indicators of Implementation	Responsible Authority	Partner Organization	Terms of Implementation	Preliminary Budget (GEL)	Source of Funding
2.2 Improvement of the basic rural infrastructure (including roads leading to cultural heritage destinations and related infrastructure) and expand the availability of high-quality public services including the information and communication technology	2.2.1. Creation of Innovation Centres throughout Georgia for the development of innovation	10 equipped and operational innovation centres in towns and villages	LEPL Georgia's Innovation and Technology Agency	World Bank	Q1 of 2017 – QIV of 2017	1,200,000.0	State Budget
	2.2.2. Provide rural populations with high-quality primary healthcare services including: a) improving the medical services of the village doctor - Target: 2.0 visits per beneficiary in 2017. (2015 indicator is 1.7 visits per beneficiary) b) Improving the provision of emergency services in rural areas.	a) Increase in the number of visits per beneficiary from 1.7 to 2.0 b) Emergency services available in every rural community across the country 24 hours a day (from 87 locations)	Ministry of Labor, Health and Social Affairs of Georgia	a) LEPL Social Service Agency b) LEPL Medical Emergency Center (regional);	Q1 of 2017 – QIV of 2017	a) 26,000,000.0 b) 27,266,000.0	State Budget
	2.2.3. Improvement of road infrastructure in rural areas	250 km of local roads are paved or rehabilitated	Municipalities	Ministry of Regional Development and Infrastructure of Georgia	Q1 of 2017 – QIV of 2017	50,000,000.0	Local Budget; State Budget; Donor Organizations
	2.2.4. Facilitate pre-school education in rural areas	Up to 70 newly-constructed or rehabilitated kindergartens are established	Municipalities	Ministry of Regional Development and Infrastructure of Georgia	Q1 of 2017 – QIV of 2017	10,000,000.0	Local Budget; State Budget; Donor Organizations
	2.2.5. Facilitation of sports and culture in rural areas	Up to 25 constructed/ rehabilitated sports and cultural facilities are established	Municipalities	Ministry of Regional Development and Infrastructure of Georgia	Q1 of 2017 – QIV of 2017	5,000,000.0	Local Budget; State Budget; Donor Organizations

Priority Measure	Activity	Indicators of Implementation	Responsible Authority	Partner Organization	Terms of Implementation	Preliminary Budget (GEL)	Source of Funding
	2.2.6. Prevention and liquidation of the disastrous effects of flooding and deluge	Up to 20 km of draining systems installed/rehabilitated	Municipalities	Ministry of Regional Development and Infrastructure of Georgia	Q1 of 2017 – QIV of 2017	2,000,000.0	Local Budget; State Budget; Donor Organizations
	2.2.7. Water supply system rehabilitation in rural areas	Up to 300km water supply system constructed/rehabilitated and up to 20 water treatment plants built/rehabilitated	Municipalities	Ministry of Regional Development and Infrastructure of Georgia	Q1 of 2017 – QIV of 2017	12,000,000.0	Local Budget; State Budget; Donor Organizations
	2.2.8. Provide a gas supply to the regions, including the rural population	Gasification work conducted 35,000 new potential customers will be added	Ministry of Energy of Georgia	JSC Socar Georgia Gas; JSC Georgian Gas Transportation Company	Q1 of 2017 – QIV of 2017	35,310,000.0 20,000,000.0	State Budget; Private investment
	2.2.9. Increase accessibility of public services for the rural population by providing additional service centers	Additional public centres are built and 48 centres operate across Georgia (three are based in libraries) More than 200 public services are accessible via public centers At least an additional 15,000 citizens from rural areas have access to public services through public centers	LEPL Public Service Development Agency	Municipalities; LEPL "National Agency of Public Registry"; LEPL "National Archive of Georgia"; LEPL "Notary Chamber of Georgia"; LEPL "Social Service Agency"; LTD "Mechanizatori"; Legal Aid Service; Liberty Bank; LTD "Maglicom"	Q1 of 2017 – QIV of 2017	1,110,600.0	LEPL Public Service Development Agency's Budget; International organization (EU)

Priority Measure	Activity	Indicators of Implementation	Responsible Authority	Partner Organization	Terms of Implementation	Preliminary Budget (GEL)	Source of Funding
	2.2.10. Improvement of municipal services for the rural population and the establishment of Municipality Management Systems (MMS) for this purpose	Additional public libraries (at least 1), using the public center concept In 50 municipalities overall, MMS system is operational with various services	LEPL Public Service Development Agency	Partners: LEPL "Data Exchange Agency", LEPL "National Agency of Public Registry", LEPL "Smart Logistic", LEPL "Training Center of Justice of Georgia", LEPL "Financial-Analytical Service" (Ministry of Finance), Society of International Cooperation of Germany (GIZ)	Q1 of 2017 – QIV of 2017	134,900.0	Donor Organization (EU)
	2.2.11. Increase accessibility to modern public libraries and public services for the rural population - modernization of additional public libraries using the concept of public centers	Two additional modern public libraries operate using the public center concept At least 15 employees of public libraries are retrained in various towns and villages	LEPL Public Service Development Agency	Municipalities, Georgian Association of Libraries, National Library of Georgian Parliament	Q1 of 2017 – QIV of 2017	GEL 315,605.0 9,000.0 USD	Budget of the LEPL Public Service Development Agency; Donor Organizations (EU; IREX)
	2.2.12. Insuring accessibility to notary services in municipal centers where such services were not accessible in 2016 inter alia not accessible for village populations in the vicinity/ neighborhood of such centers)	15 well equipped notary bureaus are established in rural areas	LEPL Notary Chamber of Georgia	Ministry of Justice of Georgia	Q1 of 2017 – QIV of 2017	100,000.0	Budget of LEPL Notary Chamber of Georgia
	2.2.13 Increase taxpayers' accessibility to the Revenue Service (RS) in regions, where RS does not have representation, via mobile service center "RSCAR" (providing all needed services)	In 2017, on average, 6,500 taxpayer will receive service in 33 regions	LEPL - Revenue Service	Ministry of Finance of Georgia	I Q 2017 - IV Q 2017	73,000.0	State Budget

Priority Measure	Activity	Indicators of Implementation	Responsible Authority	Partner Organization	Terms of Implementation	Preliminary Budget (GEL)	Source of Funding
2.3 Local population inclusion Increasing the inclusion of the rural population (especially youth and women) in determining the local needs and in finding the ways of solving these needs	2.3.1. Facilitation of women's activity and inclusion via the use of public centers	At least six events related to women's rights and gender equality are conducted	LEPL Public Service Development Agency	Ministry of Justice of Georgia; Women's Information Center; LEPL Training Center of Justice of Georgia; Other Non-governmental Organizations	I Q.2017 - IV Q.2017	15,000.0	EU; SIDA; Partner Organizations
	2.3.2. Increase the awareness of the rural population on legal migration and the rights of migrants (on the basis of public centers)	At least 10 informative meetings are conducted	LEPL Public Service Development Agency	Women's Information Center; Training Center of Justice of Georgia; Other Non-governmental Organizations	I Q.2017 - IV Q.2017	25,000	EU; SIDA; Partner Organizations

Priority Measure	Activity	Indicators of Implementation	Responsible Authority	Partner Organization	Terms of Implementation	Preliminary Budget (GEL)	Source of Funding
3. Objectives in the Field of Environment and Sustainable Natural Resources Management							
3.1 Water, wood and other resources Improvement in the management of water, forest and other resources in targeted rural areas	3.1.1 Elaboration and implementation of the optimal forest classification system for the sustainable usage of forest resources (including by the rural population)	New Code of Forest determining the forest classification (including protected areas, recreation zones, protective and farm forests) rules is adopted	Ministry of Environment and Natural Resources Protection of Georgia	LEPL National Forestry Agency World Bank Society of International Cooperation of Germany (GIZ)	I Q 2017 - IV Q 2017	20,000.0	Donor Organizations
	3.1.2. Provision of the sustainable use of biological resources of natural pastures	Sustainability of the Vashlovani, Lagodekhi and Tusheti Protected Areas is evaluated Sustainable management plan (pilot) of the Vashlovani, Lagodekhi and Tusheti Protected Areas is elaborated and approved	Ministry of Environment and Natural Resources Protection of Georgia	LEPL Agency of Protected Areas Municipalities International Donor Organizations	I Q 2017 - IV Q 2017	100,000.0	Donor Organizations

Priority Measure	Activity	Indicators of Implementation	Responsible Authority	Partner Organization	Terms of Implementation	Preliminary Budget (GEL)	Source of Funding
3.2 Waste Management Support the development of sustainable waste management systems in rural areas	3.2.1 Improvement of municipal waste management	First five-year plans of municipal waste management are elaborated	Municipalities	Ministry of Environment and Natural Resources Protection of Georgia Ministry of Regional Development and Infrastructure of Georgia International Organizations	I Q 2017 - IV Q 2017	50,000.0	International Donor Organizations
		Biodegradable waste utilization pilot project is implemented at least in one municipality	Ministry of Environment and Natural Resources Protection of Georgia	Municipalities Non-governmental Organizations International Organizations.	I Q 2017 - IV Q 2017	100,000.0	State Budget International Donor Organizations USAID
	3.2.2. Improvement of waste management in the protected areas	Guidelines for waste management in the protected areas is elaborated	Ministry of Environment and Natural Resources Protection of Georgia	LEPL Agency of Protected Areas Non-governmental Organizations International Organizations.	I Q 2017 - IV Q 2017	60,000.0	International Donor Organizations

Priority Measure	Activity	Indicators of Implementation	Responsible Authority	Partner Organization	Terms of Implementation	Preliminary Budget (GEL)	Source of Funding
3.3 Climate change Implementation of mitigation measures for the potential negative impacts caused by climate change. Risk assessment	3.3.1. Improvement/development of agro-meteorology in order to prevent future natural calamities/disasters	Number of reconstructed and operating agro-meteorological stations	Ministry of Environment and Natural Resources Protection of Georgia	Ministry of Agriculture of Georgia LEPL National Environment Agency EU International Organizations	I Q 2017 - IV Q 2017	50,000	State Budget International Donors
	3.3.2. Increase the awareness of local government on climate change in terms of the risks to bio-diversity and agriculture	A number of seminars were conducted for local governments	Ministry of Environment and Natural Resources Protection of Georgia	Municipalities International Donor Organizations Non-governmental Organizations	I Q 2017 - IV Q 2017	50,000.0	International Donors

NOTES

NOTES

NOTES

